

SELVITYKSIÄ: 35

Mika Linden, Jyrki Aakkula, Olli Voutilainen, Tuomas Kuhmonen,
Jouni Ponnikas, Liisa Kytölä, Teemu Juntunen, Reijo Keränen, Timo
Tiainen

POLITIIKAN MUUTOKSEN VAIKUTUKSET ALUEISIIN JA
MAASEUTUVÄESTÖÖN (Vaihe II)

© SUOMEN ALUETUTKIMUS FAR
SONKAJÄRVI 2008
ISBN 978-952-9636-99-0
ISSN 1237-623X

SISÄLLYS

1	Tiivistelmä	4
2	Tutkimuksen tausta ja tavoitteet	9
	2.1 Tutkimuksen tausta	9
	2.2 Tutkimuksen tavoitteet	11
	2.3 Tutkimusteemat	12
	2.4 Tutkimuksen toteutus.....	14
3	Tutkimuskohteeseen vaikuttavat taustatekijät	15
	3.1 Maaseudun kehityksen yleiskuva	15
	3.1.1 Maaseudun asema yhteiskunnassa	15
	3.1.2 Maaseututyyppeiden kehitystrendit ja alueprofiilit	18
	3.2 Poliitiikan muutosten tarkastelu.....	24
	3.2.1 Alueellinen kehitys ja sen muuttaminen poliittisin keinoin.....	24
	3.2.2 Maatalous- ja maaseutupolitiikan viimeaikaiset muutokset	27
	3.3 Sosioekonomia.....	36
	3.4 Sosiaaliset muutokset maaseutualueilla ja -väestössä.....	38
4	Aineisto ja menetelmät	42
	4.1 Aineisto	42
	4.2 Menetelmät.....	44
5	Pitkittäisaineiston tulokset ja havainnot	47
	5.1 Tulot ja tulolajit	47
	5.2 Ammattiaseman siirtymät	62
	5.3 Ikääntyminen, aluemuutto ja kuolleisuus	70
6	Johtopäätökset tutkimuskysymyksittäin	79
	6.1 Tulot ja tulolajit	79
	6.2 Työmarkkina-asema sekä työvoimapolitiittiset toimenpiteet ja maatalouden lopettaneet.....	81
	6.3 Maatalouden harjoittamisen lopettaminen ja siihen vaikuttaneet tekijät	84
	6.4 Muuttoalttius ja ammattiaseman/toimialan vaihdokset.....	87
	6.5 Kuolleisuus	89
	6.6 Siviilisääty	90
	6.7 Eläkkeet	91
7	Pohdintaa	92
8	Lähteet	94
9	Liitteet.....	99

1 Tiivistelmä

Politiikan muutoksen vaikutukset alueisiin sekä maaseutuväestöön -tutkimushankkeessa (POLMU) pyrittiin selvittämään, onko alueellisen erilaistumisen ja rakennekehityksen seurauksena tapahtunut alueiden (erityisesti vaihe I) ja niiden asukkaiden (erityisesti vaihe II) eriarvoistumista. Tavoitteena oli yhdistää todennettu rakennemuutos, sitä ohjaavat tai säätelevät politiikat ja lopulta maaseutuväestön reagointi ja kohtalot eri alueilla. Tutkimushankkeen toisessa, vuosina 2007 - 2008 toteutetussa vaiheessa, eli tässä tutkimusraportissa, tutkimuskohdetta tarkasteltiin yksilötasolla. Näin voidaan saada täsmällisempää tietoa yksilöihin ja tietyin perustein luokiteltuihin yksilöryhmiin kohdistuvista politiikkavaikutuksista.

Tutkimushankkeen taustalla ja motiivina olivat lähihistoriassa tapahtuneet muutokset alue-, maaseutu- ja maatalouspolitiikassa sekä sitä kautta muutokset maataloudessa, maaseudulla sekä maaseudun ihmisten keskuudessa. On todennäköistä, että mainitut muutokset ovat aiheuttaneet eriarvoista kehitystä maaseutuväestön keskuudessa. Ensin luotiinkin lähinnä alan kirjallisuuteen perustuen katsaus maaseudun viimeaikaiseen kehitykseen sekä tarkasteltiin politiikan muutoksia, erityisesti maatalous- ja maaseutupolitiikan osalta.

Maaseudun ja sen asukkaiden asema on muuttunut merkittävästi viimeisten vuosikymmenten saatossa. Vaikka kehitys maaseudulla on ollut yhdensuuntaista, se ei ole kuitenkaan ollut yhdenmukaista. Monimuotoisuus ja hajanaisuus ovat maaseudun syvimpiä ominaispiirteitä. Nämä piirteet luovat myös maaseudun kehittämiseen pyrkiville yhteiskunnan politiikkatoimille erityisiä haasteita. Alueiden kyky hyödyntää tarjolla olevia politiikkakeinoja, kehittämisen välineitä, poikkeaa yhä enemmän toisistaan. Yleisten kehityskulkujen ja yksilötason toiminnan erottaminen on siis erittäin tärkeää pohdittaessa esimerkiksi maaseudun kehittämiskeinoja.

Maatalouden elintarviketalouden kilpailukyvyllä perusteltu rakennemuutos alkoi Suomessa eurooppalaisittain myöhään ja tapahtui nopeasti. Sosiaalisten vaikutusten kannalta merkittävää on maatalouselinkeinojen sisäinen muutos, mm. tilojen ja maataloustyöntekijöiden väheneminen sekä tuotannon keskittyminen yhä harvemmille ja suuremmille tiloille. Maatalouden rakennemuutos on merkittävä tekijä maaseutualueiden välisten hyvinvointierojen taustalla.

Maatalouspolitiikan kannalta vuosi 1995 on monella tapaa ratkaiseva. Suomen liittyminen Euroopan Unioniin muutti sekä maataloustuotteiden hintajärjestelmän että maataloustuen rakenteen. Voidaankin sanoa, että vuoden 1995 jälkeen kotimaisen maatalouspolitiikan keskiössä on ollut suomalaisen maatalouden erityisintressien yhteensovittaminen EU:n yhteisen maatalouspolitiikan (YMP) kanssa.

EU:hun liittyminen vauhditti myös ohjelmaperusteisen aluekehittämisen omaksumista. Virallisesti Suomi omaksui ohjelmaperusteisen aluekehittämisen mallin vuoden 1994 alusta voimaan tulleen aluekehityslain myötä. Myös maaseutupolitiikan saralla eri aluetasojen strategioiden ja kehittämisohjelmien kenttä on laaja. Ohjelmat voivat kuulua joko suppean tai laajan maaseutupolitiikan piiriin. Lisäksi laajaan maaseutupolitiikkaan kuuluu laajalti eri hallinnonalojen sisäisiä ja vastuunalaisia toimia.

Tutkimuksessa tutkittiin kehityskulkuja eri otosjoukoissa tutkimusajankohtana eli vuosina 1993 - 2004 ja analysoitiin kehitykseen johtaneita syitä, erityisesti pohdittiin maaseutu- ja maatalouspolitiikan yhteyttä havaittuun kehitykseen. Tarkasteltiin niin maataloutta jatkavien, siitä tutkimusperiodin aikana luopuneiden ja muun maatalouden aktiiviväestöksi määritellyn (joko maaseudulla tai kaupungissa asuvan) väestönosan tilaa ja kehitystä. Tutkimuksessa keskityttiin muutamiin teemoihin: tulot, muutokset työmarkkina- ja ammattiasemassa sekä maatalouden harjoittamisen lopettaminen ja lopettamiseen vaikuttaneet tekijät.

Tilastoaineistona käytettiin yksilötasoisia pitkittäisaineistoa, joka mahdollistaa yksittäisen ihmisen tietojen seurannan koko tutkimusperiodin ajan. Lähtökohta on edustavan yksilön sijaan tarkastella henkilöiden välistä hajontaa. Aineisto sisältää 43 muuttujaa, joiden katsottiin kuvaavan henkilöiden sosioekonomista tilaa ja kehitystä. Aineiston osalta tavoitteena oli myös tehdä tuotekehitystyötä, koska näin laajaa yksilöaineistoa ei ole juuri aiemmin käytetty vastaavissa tutkimuksissa.

Keskeiset havainnot ja johtopäätökset tutkimusteemoittain on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Keskeiset havainnot ja johtopäätökset tutkimusteemoittain.

1. Tulot ja tulolajit
<p>Asuntokunnan reaalilla käyttötuloilla mitattuna maatalousyrittäjien tulokehitys on seurannut varsin hyvin muiden yrittäjien tulokehitystä ja on ollut ajoittain palkansaajien tulokehitystä myönteisempää, joskin myös vaihtelevampaa.</p> <p>Maaseututyypialueittain palkkatulojen kehitys on ollut varsin yhdensuuntaista, tosin tasoerot ovat olleet suuria kaupunkikuntien eduksi. Yrittäjätulojen kohdalla erot ovat huomattavasti pienempiä ja suurimmat yrittäjätulot ovat kaupunkien läheisellä maaseudulla ja ydinmaaseudulla.</p> <p>Maatalouden tukialueittain tarkastellen palkkatulojen kehitys on ollut yhtäläistä kaikilla tukialueilla, mutta tasoerot ovat suuria Etelä-Suomen eduksi. Tilanne on samankaltainen yritystulojen kohdalla vuoden 1996 jälkeen, mutta tasoerot ovat edellistä suuremmat.</p> <p>Koska Suomessa maataloustuet muodostavat noin puolet maatalouden kokonaistuotosta, maatalouden tukipolitiikalla on luonnollisesti ollut keskeinen merkitys maatalousyrittäjien tulokehitykselle. Maatalouspolitiikalla on onnistuttu turvaamaan maatalousyrittäjille likimain palkansaajien tulokehitystä vastaava tulokehitys. Koska myös muiden yrittäjien tulotaso on kehittynyt erittäin myönteisesti, tämä viittaa myös maaseutupoliittisten toimenpiteiden onnistumiseen.</p> <p>Kun arvioidaan (maatalous)politiikan onnistumista, huomiota pitää luonnollisesti kiinnittää myös tulonjaon rakenteessa tapahtuneisiin muutoksiin. Tarkasteluajanjaksolla jokaisen ammattiaseman osalta tulotasoltaan parhaimman desiilin tulojen kehitys on ollut huomattavasti positiivisempaa kuin tulotasoltaan heikoimman desiilin kehitys. Näin ollen tuloerot maaseudulla ovat lisääntyneet, mitä ei voi sinänsä pitää onnistuneena yhteiskuntapoliittisena tulemana. Maatalousyrittäjien osalta kehitystä ei ehkä voi pitää tietoisena maatalouspoliittisena valintana, mutta se on suoraa seurausta rakennekehitystä ja mittakaavaetuja painottavasta maatalouspolitiikasta, joka palkitsee erityisesti investoijia ja yrityskoon suurentajia. Seurauksena on ollut jonkinasteinen maatalousyrittäjien polarisoituminen, jonka toisen pään muodostavat mittavan liikevaihdon ja suuren tilakoon avulla taloudellista tulosta tekevät maatalousyrittäjät ja toisen pään puolestaan lopettamiseen tähtäävät jäädyttelijät ja ammatinvaihtajat.</p>
2. Työmarkkina-asema sekä työvoimapolitiittiset toimenpiteet ja maatalouden lopettaneet
<p>Tarkasteltavan ajanjakson 1993 – 2004 aikana on tapahtunut siirtymää pois maatalousyrittäjyydestä kohti palkansaaja- ja ei-työllinen -luokkia. Pääosin siirtymät ovat olleet maaseututyypeittäin tarkasteltuna suhteellisesti varsin samaa suuruusluokkaa. Maatalouden tukialueittain tarkasteltuna sijainti tukialueen A (eteläisin Suomi) ulkopuolella on vahva ennustaja maataloustuotannon lopettamiselle.</p> <p>Maatalouden rakennemuutos, jonka seurauksena maatalouden työpaikat ovat vähentyneet merkittävästi tarkasteltavan ajanjakson aikana, on yksi keskeinen selittävä tekijä maatalousyrittäjyydestä pois siirtymisen kannalta. Työvoiman ulkopuolelle siirtymistä selittää suurelta osin eläköityminen (eli väestön ikääntyminen) ja valitseva työllisyys-/työttömyystilanne.</p> <p>Osa lopettajista on onnistunut integroitumaan työelämään ja työllistymään, pitkään jatkunut työttömyys on kuitenkin ollut monelle ongelma. Muutokset ovat aiheuttaneet syrjäytymistä työelämästä ja todennäköisesti myös vaikuttaneet asukkaiden hyvinvointiin, terveyteen sekä pelkoihin ja toiveisiin, käsityksiin turvallisuudesta ja tulevaisuudesta.</p> <p>Osin pysyvän työttömyyden ja eläköitymisen kautta työllisten määrä maaseutualueilla on selvästi laskenut. Haasteellisinta kehitys on ollut harvaan asutulla maaseudulla. Aktiviteetti (eli työllisyys) otoksen maaseutuvä-</p>

estön keskuudessa on laskenut merkittävästi vuosien 1993 ja 2004 välisenä aikana. Sosiaalisten vaikutusten kannalta on olennaista, mihin vuoden 1993 aktiivit ovat siirtyneet vuoteen 2004 mennessä. Eläköityminen, jos se on tapahtunut vapaaehtoisesti, on maaseutuväestön voimakkaasti ikääntyessä, ollut normaalia kehitystä, eikä sillä ole todennäköisesti ollut eläkkeelle siirtyneisiin yksilöihin negatiivisia sosiaalisia vaikutuksia. Kun eläköityminen on tapahtunut työttömyys- tai sairauseläkkeelle siirtymisen kautta ”vaihtoehdottomasti”, kehitys voi olla ristiriidassa sosiaalisen kestävyuden kanssa. Ei-aktiivien määrän kasvulla on ollut sosiaalisia vaikutuksia yksilöiden ohella myös yhteiskuntaan. Yhteiskunnan kannalta eläköitymisellä on huoltosuhteen huononemisen kautta ollut haitallisia sosiaalisia vaikutuksia, jotka ovat vaikeuttaneet palvelujen järjestämistä maaseutualueilla.

Harjoitetulla maaseutupolitiikalla voi olla vaikutuksia siihen, millaisia ja missä määrin työmarkkina- ja ammattiasemasiirtymiä tapahtuu. Koska maaseutupolitiikalla tähdätään sekä uusien yritysten että työpaikkojen luomiseen, siirtymät niin yrittäjäksi kuin palkansaajaksi voidaan harjoitetun politiikan kannalta nähdä positiivisina.

Saatu työllisyyskoulutus ennustaa perustellummin yrittämisen lopettamista kuin jatkamista vuoteen 2004 mennessä. Kuitenkaan maatalousyrittämisestä ei luovuta koulutuksen takia välttämättä heti, vaan vasta sitten kun koulutus mahdollistaa ammattiaseman muutoksen.

3. Maatalouden harjoittamisen lopettaminen

Noin puolet vuonna 1995 maatalousyrittäjänä toimineista oli sitä myös vuonna 2004; noin 35 % oli siirtynyt työelämän ulkopuolelle, noin 11 % palkansaajaksi ja noin 3 % muuksi yrittäjäksi.

Maatalousyrittäjyydestä pois siirtymisen yksi keskeinen selittävä tekijä on maatalouden rakennemuutos, jonka seurauksena maatalouden työpaikat ovat vähentyneet merkittävästi tarkasteltavan ajanjakson aikana. Maatalouden lopettamiseen ovat vaikuttaneet myös monet demografiset, alueelliset ja taloudelliset tekijät. Naiset, lesket ja eronneet irrottautuvat elinkeinosta herkemmin ja toisaalta perhe on keskeinen instituutio maatalouden jatkuvuuden taustalla. Maaseututyypillä ei ole ennustevaikutusta maataloudesta luopumisen todennäköisyyteen, mutta sijainti pohjoisen tuen alueella lisää luopumisen todennäköisyyttä. Palkka- tai yritystulojen olemassaolo indikoi maataloudesta luopumista: eri toimeentulovaihtoehtojen houkuttavuutta selvästi vertaillaan ja kiinnittyminen muuhun toimintaan alentaa kynnystä luopua maataloudesta kokonaan. Työllisyyskoulutus ja perhe-etuudet toimivat osaltaan siirtymistä edistävinä mekanismeina. Sen sijaan koulutus näyttää sekä maatalousyrittäjänä jatkamisen että palkkatyöhön siirtymisen todennäköisyyttä lisäävänä tekijänä eli yhteiskunnallisesti kannattavana investointina.

Velkojen vaikutus maatalousyrittämisen lopettamistodennäköisyyteen on selitettävissä harjoitetun maatalouspolitiikan kannalta. Koska maatalouspolitiikan tavoitteena on ollut tukea rakennekehitystä investointitukien avulla, on varsin luonnollista, että velan kasvu korreloi tiettyyn rajaan saakka jatkamistodennäköisyyden kanssa. Alhainen velkamäärä on viesti siitä, että maatalousyrittäjä ei ole ollut valmis tekemään niitä investointeja, joita kilpailukykyisenä säilyminen edellyttäisi. Toisaalta taas on selvää, että velkojen määrän nousu erittäin korkeaksi lisää taloudellisia riskejä, jotka luonnollisesti toisinaan myös realisoituvat.

Maatalouspolitiikassa maatalouden rakenteen rationalisointi on ollut keskeinen päämäärä, jota on politiikka-toimin tietoisesti edistetty. Koko Suomen EU-jäsenyysajan on pyritty investointituin kasvattamaan tilakokoa ja edistämään erilaisin järjestelyin ikääntyvien viljelijöiden tuotannosta luopumista. Toisaalta maatalouden tukijärjestelmä on kehittynyt sellaiseksi, että se on tarjonnut voimakkaan kannustimen maatalousmaan säilyttämiseen viljelyksessä, koska tuki, joka muodostaa puolet kokonaistuotosta, on ollut pitkälti hehtaariperusteista ja on sitä yhä enenevässä määrin. Näin ollen politiikkatoimenpitein on luotu otollinen ympäristö sille, että maatalousyrittäjien määrä vähenee, mutta keskeisin tuotannontekijä tulonmuodostuksen kannalta, eli maatalousmaan määrä, säilyy suunnilleen ennallaan.

Maatalouspolitiikan onnistumisen arvioinnin kannalta mielenkiintoinen havainto on, että maaseututyypit eivät selitä maatalousyrittäjyyden jatkuvuutta. Näkökulmasta riippuen tämä voidaan tulkita myönteiseksi tai vähemmän myönteiseksi asiaksi. Maatalouspolitiikan onnistumista puoltava tulkinta perustuu siihen, että maatalouspolitiikka on kohdellut eri maaseututyypialueita tasapuolisesti. Maatalouspolitiikan epäonnistumista painottava tulkinta lähtee puolestaan siitä, että maatalouspolitiikalla ei ole onnistuttu tukemaan maatalousyrittämistä maaseututyypeillä (ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu), joilla maatalouden merkitys maaseudun kokonaishyvinvoinnin kannalta on merkityksellisin.

Tukialueella on ennustevaikutusta maatalousyrittämisen lopettamisen suhteen siten, että verrattuna A-tukialueeseen kaikilla muilla tukialueilla maatalousyrittämisen jatkamisen todennäköisyys on pienempi ja kaikkein pienin tukialueella C3P1. Tulos viittaa siihen, että kokonaisvaltaisesta maaseutupoliittisesta näkö-

kulmasta maatalouden tukipolitiikka ei ole ollut onnistunutta, koska se tuntuu suosivan maatalouden harjoittamista alueella, jossa sen merkitys maaseudun kokonaishyvinvoinnille on kaikkein pienin. Kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei ole mahdollista tehdä, koska maatalousyrittämisen jatkamisen suurempi todennäköisyys A-tukialueella voi johtua monista tekijöistä. Tilannetta voidaan tarkastella myös tukinäkökulmasta: A-tukialueella tilojen keskikoko on suuri, jolloin myös kokonaistuen määrä muodostuu suuremmaksi ja syntyy taloudellinen kannustin jatkaa maatalousyrittämistä. Osin kysymys lienee myös siitä, että A-tukialueella maataloudesta luopumisen voi parempien lisä- ja sivuansiomahdollisuuksien takia toteuttaa vaihteittain ja maataloutta on helpompi harjoittaa myös osa-aikaisesti.

4. Muuttoalttius ja ammattiaseman / toimialan vaihdokset

Maatalous on voimakkaasti paikkaan sidottu toimiala, jolloin maatalousyrittäjän muutto paikkakunnalta toiselle voi hyvin tarkoittaa maatilayrittämisen lopettamista. Toisaalta maatalouden lopettaminen voi mahdollistaa muuton alueelta. Muuttoliikkeisiin vaikuttavat lukuisat tekijät, joista yhtenä keskeisimpänä ovat erilaiset työllisyysmahdollisuudet eri alueilla.

Tutkimusaineistossa esiintyy aktiviteetti- ja ammattiasemamuutoksista huolimatta maaseututyypipysyvyyttä. Toisin sanoen alueelta ei muuteta pois, vaan sinne jäädytään pääsääntöisesti joko palkansaajaksi tai eläkeläiseksi. Pysymisessä kotiseudulla, joko palkansaajana tai ikääntymisen myötä tapahtuneen eläkkeelle siirtymisen jälkeen, on sinänsä vaikea nähdä ristiriitaa sosiaalisen kestävyuden kanssa.

Siirtyminen pois maataloustuotannosta on ilmiselvästi sosiaalisia vaikutuksia aiheuttava merkittävä elämänmuutos. Olennaista on, onko siirtyminen pois maatalousyrittäjän toimesta tapahtunut vapaaehtoisesti ilman olosuhteiden muutoksen aiheuttamaa pakkoa, vai onko muutos ollut olosuhteiden muutoksen aiheuttama ”ainoan vaihtoehdon” mukainen pakotettu ratkaisu. On ilmeistä, että vastoin yksilön tahtoa tehdyt ratkaisut johtavat ainakin lyhyellä aikavälillä negatiivisiin sosiaalisiin vaikutuksiin ja pahimmassa tapauksessa käynnistävät syrjäytymiskiirteen.

Aktiiviväestöstä pois siirtyneiden ja maaseutualueilla pysyneiden kohdalla kehityksen sosiaalista kestävyyttä voidaan pohtia seuraavasti: sosiaalisen kestävyuden puolesta puhuu se, että merkittävä osa aktiiviväestöstä pois siirtyneistä ihmisistä on jäänyt maaseutualueille, jossa ovat eläneetkin ja mistä todennäköisesti ovat myös kotoisin. Todennäköisesti alueille jääminen on ollut yksilöiden kannalta sosiaalisesti kestävämpi vaihtoehto kuin siirtyminen alueilta pois olisi ollut (pakkomuutto), silloin kun yksilöt ovat jääneet näille alueille omasta tahdostaan. Toisaalta pysyminen maaseutualueilla aktiiviväestöstä siirtymisen jälkeen voi kertoa myös negatiivisista sosiaalisista vaikutuksista. Alueille jäädytettynä, kun yksilöiden omat valmiudet tai voimat eivät riitä alueilta poismuuttamiseen. Työelämästä poisjääminen jälkeen kasvaa riski syrjäytymiseen työelämästä ja koulutuksesta sekä riski sosiaaliseen syrjäytymiseen.

Maatalouspolitiikkänäkökulmasta ajateltuna toisaalta maatalouden harjoittamisen mahdollistava tukipolitiikka ja toisaalta kannustimet maataloudesta luopumiseen vaikuttavat viljelijöiden (ja perheen) muuttoalttuteen. Maaseutupolitiikan näkökulmasta politiikkatoimenpiteiden avulla luoduilla työpaikoilla ja alueiden muun houkuttelevuuden lisäämisellä (”asumisen maaseutu”) on myös vaikutuksensa muuttoalttuteen.

5. Kuolleisuus

Yleishavainto on, että kuolleisuudessa ei ole suuria eroja ns. kansallisen tason lukuihin (esim. eri alueiden erilaiset väestörakenteet huomioiden).

Tässä yhteydessä politiikat (esimerkiksi maatalous- ja maaseutupolitiikka terveys- ja sosiaalipolitiikan kanssa) vaikuttavat samansuuntaisesti alueesta riippumatta. Sen sijaan aineisto antaa viitteitä siitä, että ihmisten aktiivivaiheen/-tilan ulkopuolelle jäävät ovat joutuneet suuremman kuolleisuuden piiriin. Napaistetussa ajattelussa tämä nostaa esille vanhan kysymyksen: tapahtuuko ”elinkeinopoliittisen toiminnan” ja ”sosiaalipoliittisen toiminnan” kapulanvaihto riittävän hyvin? Mitä eri politiikkalohkojen rajapinnassa on mahdollista tehdä?

6. Siviilisäätty

Siviilisäätty ja sen muutos on melko spesifi kysymys, johon vastaamiseen käytössä ollut aineisto ei anna mahdollisuutta. Siviilisäätty on kuitenkin mukana selittäjänä tulomuutoksia ja ammattiaseman siirtymiä selittävisissä malleissa sekä muuttujana muissa analyysissä.

Käytetyn aineiston luonteesta johtuen siviilisäädyn muutokseen tai politiikkariippuvuuteen ei voida antaa vastauksia tai johtopäätöksiä.

7. Eläkkeet

Käytetty aineisto ei mahdollistanut eläkemuttujan itsenäistä tarkastelua.

Maaseudulla tapahtuu lähinnä rakennemuutoksen ja sosioekonomisen siirtymän seurauksena muutoksia eläkestatuksissa ja eläkkeiden volyyymeissä. Jos maatalouden rakennekehitys tulkitaan politiikkavetoiseksi, niin sillä on ollut vaikutusta MYEL-eläkkeiden määrien ja summien alenemiseen koko maassa. Samalla esimerkiksi politiikkavetoinen maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen on ilmeisesti aiheuttanut siirtymää YEL-statukselle.

2 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

2.1 Tutkimuksen tausta

Politiikan muutoksen vaikutukset alueisiin sekä maaseutuväestöön (POLMU) on maa- ja metsätalousministeriön rahoittama kaksiosainen tutkimushanke. Tutkimushankkeessa pyritään selvittämään, onko alueellisen erilaistumisen ja rakennekehityksen seurauksena tapahtunut alueiden (erityisesti vaihe I) ja niiden asukkaiden (erityisesti vaihe II) eriarvoistumista. Tavoitteena on tutkimuksella yhdistää todennettu rakennemuutos, sitä ohjaavat tai säätelevät politiikat ja lopulta maaseutuväestön reagointi ja erilaiset kohtalot eri alueilla.

Tutkimushankkeen taustalla ja motiivina ovat lähihistoriassa tapahtuneet muutokset alue-, maaseutu- ja maatalouspolitiikassa sekä sitä kautta muutokset maataloudessa, maaseudulla sekä maaseudun ihmisten keskuudessa. Seuraavassa lyhyt katsaus mainittuihin muutoksiin.

Suomi koki rajun rakennemuutoksen 1990-luvulla neuvostokaupan romahduksen, vakaan markan murtumisen ja syvän laman sekä globalisaatio- ja integraatiokehityksien myötä. Uusi EU-toimintaympäristö muutti myös alue-, maaseutu- ja maatalouspolitiikkaa. Suomen maatalouspolitiikasta tuli osa Euroopan unionin CAP-järjestelmää (Common Agricultural Policy). Järjestelmä poikkeaa aiemmasta kansallisesta politiikasta ja tuki suuntautuu uudella tavalla entistä enemmän pinta-alaperusteisesti. Suljetusta kansallisesta maatalouden toimintaympäristöstä siirryttiin avoimeen markkinaohjautuvaan järjestelmään, jolloin kansallisesti päätettävistä rajasuojista ja vientituista jouduttiin luopumaan. Tämän seurauksena tuottajahinnat alenivat. Maatilojen kannattavuus heikkeni, kun vastaavaa hinnanalennusta ei tapahtunut maatalouden tuotantopanoksissa. Lisäksi siirryttiin tulotukeen, joka paransi suurempien maatilojen asemaa. Maatalous joutuikin Suomen EU:hun liittymisen myötä muutoksen kouriin. Maatalouden työllisten määrän supistuminen ja sen alue- ja kokorakenteiden muutokset ovat jatkuneet edelleen. Maatalous on nyt alueellisesti entistä keskittyneempää, tilakoot ovat suurempia ja maatalouden merkitys kansantaloudelle on alentunut pääomakannan ja tuotannon kasvusta huolimatta.

Maatalous oli toki elänyt suurten muutosten aikaa jo aiemminkin. Sodan jälkeen maamme pienentyneen peltoalan takia maataloudessa oli pyritty tuotannon lisäämiseen ja tehostamiseen, mm. menetetyn Karjalan siirtoväestölle ja rintamamiehille perustettiin maanhankintalain nojalla uusia tiloja. Pienten maatilojen lukumäärä kasvoi ja samalla tilojen keskimääräinen peltopinta-ala pieneni (Laitinen 1995). Metsätalouden myötä myös asutustoiminnan laajeneminen syrjäisillekin seuduille mahdollistui (Oksa ja Rannikko 1984). Asutuspolitiikka yleensä ottaen 1940- ja 1950-luvuilla loi pientiloja osana sodanjälkeistä sosiaalipolitiikkaa. Karjataloudessa ja peltoviljelyssä tapahtuneen monipuolisen kehityksen tuloksena elintarvikepula vaihtui vähitellen ylituotannoksi 1960-luvulla (Laitinen 1995).

Itä- ja Pohjois-Suomen pientilojen toimintaedellytykset murenivat 1960 - 1970 luvuilla metsätöistä toimeentulonsa saavan väestön pienentyessä voimakkaasti ja muuttoliike käynnistyi (Rannikko 1999a). Kuten Survo (1988) toteaa, haja-asutusalueilla alkutuotanto kuitenkin säilyi edelleen tärkeimpänä elinkeinona. Maatalouden leimallisena piirteenä oli edelleen ylituotanto, jota ei erilaisilla rakenne- ja tuotantopoliittisilla toimenpiteillä pystytty estämään (Pietiläinen 1992). Toimivien maatilojen lukumäärä väheni 1970- ja 1980-luvuilla edelleen tasaisesti ja samalla tilakoko suureni (Ylätalo 1989). Kaikkien maatalouden tunnuslukujen mukaan muutos oli suurin maan itä- ja pohjoisosissa, kun taas maan etelä- ja länsiosissa kehitys oli maltillisempaa (Leinamo 2003). Maaseudun elinkeinorakenne on 1990-luvulla edelleen eriytynyt, erityisesti harvaan asutun maaseudun muita ongelmallisempi työpaikkakehitys on korostunut. Naisissä kunnissa on ollut erityisen vaikea korvata alkutuotannosta poistuneita työpaikkoja (Kataja & Patjas 2001). Alueellisesti tarkasteltuna maatalouden harjoittaminen on EU:hun liittymisen

jälkeen vähentynyt eniten tuotannon kannalta epäedullisimmilla alueilla maan itä- ja pohjoisosissa ja keskittynyt vastaavasti maan etelä- ja länsiosiin kunkin tuotantosuunnan päätuotantoalueelle.

Toisaalta yleinen aluetaloudellinen kehitys 1990-luvulla on kiihdyttänyt mikrotasolla alueiden erikoistumista ja toimialojen alueellista keskittymistä, jonka seurauksena makrotason muuttajilla mitattuna alueelliset erot Suomessa ovat kasvaneet. Vuosikymmenen vaihteen ja alun syvä lama kohteli alueita kohtuullisen tasapuolisesti ja alueellisen keskittymisen trendi hidastui hetkeksi. Tämän jälkeen alueiden eriarvoistumiskehitys kuitenkin kiihtyi eikä aluepolitiikka ole tätä pystynyt estämään eivätkä toisaalta myöskään tulontasausautomaatit tasaamaan eri alueiden ihmisten keskimääräisiä käytettävissä olevien tulojen jakautumaa. Käynnistynyt ja kiihtyvä alueellinen keskittymisprosessi vei pohjaa syrjäisen ja harvaan asutun maaseudun kehittymis- ja toimintaedellytyksiltä. Alueellinen kehitys onkin eriarvoistunut, tulonjakotutkimukset¹ osoittavat, että tulonjako on entistä epätasaisempaa myös yksilöiden välillä. Suhteellinen köyhyys on lisääntynyt laman jälkeen ja 1990-luvulla tapahtuneiden muutosten seurauksena.

Maataloustukipolitiikan muutoksella (kohdentuminen) on ollut vaikutusta yksittäisiin tiloihin ja niillä asuviin ihmisiin, mutta vaikutukset ovat olleet eri suuret eri alueilla, erityisesti maaseututyypittelyn mukaisesti. Maatalouden lopettaneidenkin suhteellinen määrä vaihtelee alueittain. Toisaalta maaseudun kehittämisrahoituksella on pyritty tasaamaan maatalouspolitiikan muutoksen vaikutusta maaseudun kehitykseen. Tästä huolimatta maatalouden muutos sekä vaikutukset maaseutu- ja maatalousväestöön ovat saattaneet ainakin paikoin olla hyvinkin rajuja.

Tutkimushankkeen ensimmäinen vaihe

Tutkimushankkeen ensimmäisessä vaiheessa, joka toteutettiin vuosina 2005 - 2006, vaikutuksia arvioitiin aluetasolla, eli henkilöitä käsiteltiin keskiarvoisina yksilöinä alueittain. Keskeinen selvitettävä asia oli, miten maatalouden ja aluetalouden muutokset näkyvät alueiden välisissä eroissa ja erityisesti maaseutu- ja maatalousväestössä. Ensimmäisen vaiheen keskeiset tulokset on esitelty liitteessä 1.

Tutkimushankkeen toisen vaiheen kannalta keskeisiä havaintoja ovat suurten tilojen aseman paraneminen tulotuen muutoksen seurauksena, maatilojen ja erityisesti pienten tilojen lukumäärän väheneminen sekä niiden vähenemisen epätasaisuus tuotantosuunnittain ja alueittain (erityisesti harvaan asutulla maaseudulla, jossa muutenkin kehittämisedellytykset ovat heikot). Muutokseen reagointi on ollut alueittain erilaista. Varsinkin harvaan asutulla maaseudulla on ollut muita alueita vaikeampaa löytää korvaavia tulo- ja työllisyysläheteitä, kun maataloudesta on luovuttu. Myös tilan ulkopuolella työssäkäynnin mahdollisuus on pienempi. Työllisyys- ja siten väestökehitys ovatkin olleet harvaan asutulla maaseudulla erisuuntaisia muihin alueisiin verrattuna. Toisaalta kansallisen maataloustuen avulla on pystytty turvaamaan harvaan asutulla maaseudulla jatkavien tilojen tulokehitys samankaltaisena muihin alueisiin nähden, mutta maatalouden liitännäiselinkeinoilla ei ole ollut niin merkittävää osuutta tulomuodostuksessa kuin muualla maassa. (ks. Tiainen & Juntunen 2006).

Harvaan asutun maaseudun voimakasta väestötappiota, heikkoa työllisyyskehitystä sekä muuta maata huonompaa tulokehitystä ei kuitenkaan voitu täsmällisesti yhdistää maatalous- tai maaseutupolitiikkaan, koska aineisto ei mahdollistanut yksilöiden erottelua maataloudesta jossain vaiheessa riippuvaisiksi ja muuksi maaseutuväestöksi. Lisäksi pystyttiin kuvaamaan vain sitä

¹ Esimerkiksi: Riihelä M., R. Sullström & M. Tuomala (2003): *On Recent Trends in Poverty in Finland*. Tampere Economic Working Papers No.23, Net Series (<http://tampub.uta.fi/econet/wp23-2003.pdf>), Sullström R. & H.A. Loikkanen (2003): Tulot ja tulonjako alueittain: Jakautuiko Suomi 1990-luvulla? Teoksessa Alho K., J. Lassila & P. Ylä-Anttila (toim.). *Talouden tutkimus ja päätöksenteko Pentti Vartian 60-vuotisjuhlakirja*, Riihelä, M., R. Sullström, I. Suoniemi & M. Tuomala (2002): *Recent Trends in Income Inequality in Finland*. Working Papers 183, Labour Institute for Economic Research.

väkeä, joka kunakin havaintovuonna on kullakin alueella asunut. Kuitenkin merkittävä osuus maaseutuväestöstä on muuttanut pois maaseudulta tutkimusperiodin aikana. Sen sijaan ensimmäisen tutkimusvaiheen aineiston pohjalta oli mahdollista tutkia sitä, miten eri alueilla asuvien ihmisten tulot tai työmarkkina-asetat ovat keskimääräisesti kehittyneet vuosina 1995 - 2004.

On todennäköistä, että alue-, maaseutu- ja maatalouspolitiikan muutokset ovat aiheuttaneet eriarvoista kehitystä maaseutuväestön keskuudessa ja suhteessa totaaliväestöön. Maaseudun kehittämistyössä on hyvä tunnistaa nämä trendit ja niiden takana olevat syyt, muutkin kuin maatalouspolitiikan muutokset. Havainnot osoittivat tarpeen lähestyä tutkimuskohdetta yksilöiden tasolla, jotta päästään keskimääräisen yksilön sijaan tutkimaan esimerkiksi yksilöiden jakaumia eri alueilla jonkin halutun muuttujan (esim. tulot) suhteen.

2.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimushankkeen toisessa, vuosina 2007 - 2008 toteutetussa vaiheessa, eli tässä tutkimusraportissa, tutkimuskohdetta tarkastellaan yksilötasolla. Näin saadaan täsmällisempää tietoa yksilöihin ja tietyin perustein luokiteltuihin yksilöryhmiin kohdistuvista politiikkavaikutuksista.

Tutkitaan kehityskulkuja eri otosjoukoissa tutkimusajankohtana eli vuosina 1993 - 2004 ja analysoida kehitykseen johtaneita syitä, erityisesti pohditaan maaseutu- ja maatalouspolitiikan yhteyttä havaittuun kehitykseen. *Tutkimussuunnitelman* mukaan tutkimuksen tavoitteena on yksilötasolla, maataloutta jatkavien, siitä tutkimusperiodin aikana luopuneiden ja muun maaseudulla asuneen/asuvan väestön osalta, tutkia, mitä heille ja heidän perheilleen on tapahtunut viimeisen noin 10 vuoden ajanjaksolla. Edelleen tavoitteena on selvittää, miten heidän asemansa on muuttunut muuhun väestöön nähden. Suuren joukon maatalousväestöstä on pitänyt löytää uusi asema maanviljelijän sijaan. Mahdollisia vaihtoehtoja ovat esimerkiksi työllistyminen alueella uuteen ammattiin tai muutto alueelta pois. Yleistavoitteena on tuottaa tarkempaa tietoa maaseudun ja maaseutuväestön kehityksestä sekä kehittämistoimien taustaksi.

Pohditaan myös millaisia johtopäätöksiä voidaan tehdä eri politiikkalohkojen vaikutuksista maaseudun väestöön yksilötasolla. Pohditaan miten havaitut politiikkavaikutukset tulisi huomioida toimenpiteiden muotoilussa. Lisäksi arvioidaan mahdollisia syrjäytymispolkuja ja yhteiskunnan turvaverkon toimivuutta eriarvoistuneeseen kehitykseen suhteutettuna.

Maaseudun tulevan kehityksen ja kehittämistoimien suuntaamisen kannalta on olennaista tietää, miten suuria eroja tietyllä alueella asuvien yksittäisten henkilöiden välillä voi olla. Edelleen maaseutupoliittisen päätöksenteon kannalta on olennaista tietää, mitä muutos ja kehitys ovat aiheuttaneet maaseudulla asuville tai siellä asuneille. Suuri joukko ihmisiä on muuttanut pois maaseudulta, toinen suuri joukko muodostuu heistä, jotka ovat lopettaneet maatalouden harjoittamisen. Erityisen tärkeä ja mielenkiintoinen kysymys on, mitä näille ihmisille on tapahtunut. Tutkimuksella pyritään löytämään selityksiä näihin kysymyksiin erityisesti yksilötasolla. Aiemmin on tiedetty vain keskimääräisen alueella edelleen asuvan henkilön kehitys.

Ainoa mahdollisuus selvittää mainittuja asioita on hankkia pitkittäisaineisto, joka mahdollistaa yksittäisen ihmisen tietojen seurannan koko tutkimusperiodin ajan. Lähtökohta on edustavan yksilön sijaan tarkastella henkilöiden välistä hajontaa. Pitkittäisaineiston avulla tutkitaan, millainen on ollut kehityskulku tutkimusajanjaksolla eli vuosina 1993 - 2004 eri otosjoukoissa ja verrataan niitä keskenään. Käytetyn aineiston osalta tavoitteena on myös tehdä tuotekehitystyötä, koska näin laajaa yksilöaineistoa ei ole juuri aiemmin käytetty vastaavissa tutkimuksissa.

Tutkimushankkeen tuloksilla on merkitystä valtakunnallisesti sekä maatalouden tulo- ja tukipolitiikan että maaseutupolitiikan kehittämiseen niin suunnittelun kuin päätöksenteon näkökulmasta. Tutkimus kohdentuu maaseudun väestön ja elinkeinojen kehittämisen sosiaaliin, ta-

loudellisiin sekä alue- ja yhteiskuntataloudellisiin kysymyksiin (ks. tarkemmat tutkimusteemat luvussa 2.3.).

2.3 Tutkimusteemat

Hankkeen tutkimussuunnitelmassa esitetään seuraavat alustavat tutkimuskysymykset. Tutkimussuunnitelmassa todetaan ensimmäisten kysymysten palvelevan osaltaan myös aineistoon perehtymistä.

1. Onko alueella (maaseutu), maatalouden harjoittamisella ja erityisesti sen lopettamisella keskimääräistä väestöä epänormaalimpaa vaikutusta kuolleisuuteen (maanviljelijän tai puolison)?
2. Onko maatalouden lopettamisen seurauksena siviilisäädystä tapahtunut keskimääräistä väestöä voimakkaampi muutos?
3. Onko alueella (maaseutu) ja erityisesti maatalouden lopettamisella merkitystä (perheen) muuttoalttiuteen (seutukunnan/maakunnan/Suomen sisällä)? Miten muu väestö on muuttanut maaseudulle päin?
4. Millaisia ovat koko väestön, maaseutuväestön, maatalousväestön ja maatalouden lopettaneiden työmarkkinoilla siirtymät? Onko normaalia suurempaa merkitystä, että on toiminut maanviljelijänä vuonna 1994? Vaihtoehdot:
 - työllinen (maatalousyrittäjä) → mikä?, josta polkuvaihtoehdot, jos
 - lopettanut, työtön maanviljelijä → työllistyminen (todennäköisyys, työnhaun kesto)
 - muuksi yrittäjäksi ryhtyminen (vs. normaali väestö)
 - maatalousyrittäjä uudelleen
 - eläkkeellä (onko välissä ollut työttömyyskausi, millainen eläke?)
5. Ammatin/toimialan vaihtuminen maanviljelystä muuksi vs. muun väestön ammatinvaihdokset? Ammatin/toimialan vaihtuminen maaseudulla vs. muussa Suomessa?
6. Onko alueella, maatalouden harjoittamisella ja erityisesti sen lopettamisella keskimääräistä suurempi muutos henkilön/perheen tulojen muutokseen? Verrattuna keskimääräisiin tai medianituloihin tai onko tapahtunut siirtymää desiilistä toiseen? Mikä on em. ryhmien tulotaso muuhun väestöön verrattuna?
7. Millaiset ovat tulolajit (tulojen jakauma) maatalouden lopettaneilla ja heidän perheillään sekä maataloutta edelleen jatkavilla?
8. Millaiset ovat eläkelajit (eläkejakauma) maatalouden lopettaneilla ja heidän perheillään?
9. Maatalouden lopettamiseen vaikuttaneet tekijät?
10. Miten työvoimapolitiittiset toimenpiteet ovat kohdistuneet maatalouden lopettaneisiin?

Varsinaisen tutkimustyön käynnistyttyä tutkimusryhmä teki kysymysten priorisoinnin, mikä perustui pohdintaan siitä, mitkä kysymykset ovat tämän tutkimuksen tavoitteen kannalta keskeisimpiä. Esimerkiksi tulojen osalta tiedetään, että maatalouden tulot ovat tiiviisti yhteydessä mm. harjoitettuun maatalouspolitiikkaan eli aihepiiri on tämän tutkimuksen keskiössä. Samoin muutokset työmarkkina- ja ammattiasemassa, erityisesti maatalousyrittäjyydestä luopumisen osalta, ovat maaseutu- ja maatalouspolitiikan kannalta keskeisiä selvitettäviä asioita.

Toisaalta priorisoinnissa huomioitiin käytössä olevan aineiston mahdollisuudet ja rajoitteet. Aineistorajoitteiden vuoksi kaikkiin tutkimussuunnitelmassa mainittuihin alustaviin kysymyksiin ja tavoitteisiin ei pystytä vastaamaan. Alkuperäisen tavoitteen vastaisesti vertailua maatalouden aktiiviväestön ja muun väestön (muu väestö, muu maaseutuväestö) välillä ei tehty, koska haluttiin pitää tutkimus järkevän laajuisena niin aihealueen kuin käytettyjen resurssienkin osalta. Vertailu muuhun väestöön olisi käytössä olleet resurssit huomioiden jäänyt kovin pintapuoliseksi. Niinpä katsottiin aiheelliseksi keskittyä tarkastelemaan ainoastaan ns. maatalouden aktiiviväestöstä poimitun otoksen henkilöitä ja kehityskulkuja (kuten ammattiaseman siirtymiä) tämän joukon sisällä. ***Tutkimuksessa tarkastellaan siis maataloutta jatkavien, siitä tutkimusperiodin aikana luopuneiden ja muun maatalouden aktiiviväestöksi määritellyn (joko maaseudulla tai kaupungissa asuvan) väestöosan tilaa ja kehitystä.***

Priorisoinnin tarkoituksena oli rajata, mihin teemoihin tutkimuksessa keskitytään sekä taata riittävän selkeä ja yhtenäinen tutkimusraportti. Todettiin olevan tarkoituksenmukaista yhdistää muutamia kysymyksiä isomman teeman alle. Päädyttiin yhdistämään yllä mainitut tuloihin liittyvät kysymykset 6 ja 7, työmarkkina-aseman siirtymiä ja työvoimapolitiittisia toimenpiteisiin käsittelevät kysymykset 4 ja 10, sekä muuttoalttiuteen ja ammattiaseman/toimialan muutokseen liittyvät kysymykset 3 ja 5. Yhdistelyn tuloksena saatiin kolme teemaa, joihin tutkimuksessa keskitytään, näiden lisäksi keskeinen teema on maatalouden lopettamiseen vaikuttaneiden tekijöiden tarkastelu. Seuraavassa on listattu kaikki käsitellyt tutkimusteemat priorisoidussa järjestyksessä:

Tutkimusteemat:

1. Tulot ja tulolajit
2. Työmarkkina-asema ja työvoimapolitiittiset toimenpiteet
3. Maatalouden harjoittamisen lopettaminen
4. Muuttoalttiutuuksien ja ammattiaseman/ toimialan vaihdokset
5. Kuolleisuus
6. Siviilisääty
7. Eläkkeet

Yhdistelyistä huolimatta tutkimusteemat menevät osin päällekkäin, eli samaa asiaa käsitellään jonkin verran useamman eri teeman alla, joskin eri näkökulmasta. Tämä kuvastaa osaltaan tutkimuksen kohteen ja aihepiirin monitahoista luonnetta. Tästä syystä asiaa onkin syytä tarkastella useasta eri näkökulmasta ja hahmottaa sitä kautta eri tekijöiden välisiä yhteyksiä.

Tutkimusteemat 5-7 jäävät tämän tutkimuksen keskiöstä, maatalous- ja maaseutupolitiikan vaikutusten tarkastelusta, hieman sivuun. Myöskään käytössä ollut aineisto ei antanut mahdollisuutta tarkastella näitä teemoja kovin seikkaperäisesti. Kuitenkin esimerkiksi siviilisääty on muuttujana mukana muiden teemojen analyysissä.

Tutkimuksen lähestymistapa (viitekehys) ja keskeiset käsitteet

Tutkimuskohdetta lähestytään sosioekonomisesta näkökulmasta. Tutkimuksessa ei rajoituta pelkästään esim. taloustieteelliseen viitekehykseen, vaan myös sosiaalisia vaikutuksia analysoidaan. Sosiaaliset vaikutukset rakentuvat yksilöiden tulkinnoista, joita he tekevät lähiympäristössään tai omassa asemassaan (kuten sosioekonominen asema) tapahtuneista muutoksista.

Tutkimus voidaan sijoittaa myös aluetutkimuksen kenttään, vaikka tarkastelun pääpaino onkin yksilötasolla. Tarkastelunäkökulman ansiosta voidaan saada täsmällisempää tietoa yksilöihin ja tietyin perustein luokiteltuihin yksilöryhmiin kohdistuvista politiikkavaikutuksista.

Tutkimushankkeessa esille nousevia teemoja ovat: maaseudun alue- ja yhteiskuntataloudellinen merkitys, maaseudun rakenteiden tutkimus, maaseutuyrittäjyys ja maaseudun työllisyys sekä maaseudun kehittäminen, maaseutuasuminen ja muut sosioekonomiset kysymykset.

Koko tutkimushankkeella, myös ensimmäisessä vaiheessa, on selvä käytännöllinen pyrkimys. Tavoitteena on tuottaa paitsi analyttistä tilastoihin pohjautuvaa tietoa myös jalostaa saatuja tuloksia käytännössä sovellettaviksi johtopäätöksiksi.

Maaseutua ja samalla maaseutuväestöä sekä maatalousväestöä voidaan määrittellä useilla eri perusteilla. Esimerkiksi maaseutualueiden määrittelyssä voidaan käyttää mm. hallinnollisia ja/tai tilastollisia perusteita. Yksi yleisesti käytössä oleva aluejako on maaseututyypittely (ks. luku 3.1), jota käytetään tässäkin tutkimuksessa pitkätaimiseidon analyyseissä ja maaseudun määrittelyssä. Maaseututyypittelyn uusin päivitys on valmistunut vuonna 2006, tämäkin on tosin jo mm. kuntaliitosten takia osin vanhentunut. Vanhemman, vuoden 2000, tyypittelyn (ks. Liite 2.) käyttöön päädyttiin myös siksi, että se oli käytössä tutkimushankkeen ensimmäisessäkin vaiheessa. Vuoden 2000 maaseututyypittely päivitettiin laskennallisesti (kuntaliitoksessa uuden kunnan tyyppi määräytyy väestöltään suuremman kunnan mukaan) vuoden 2005 kuntajakoon. Muutoin kuntaliitoksia ei huomioitu eli koko tarkasteluajanjaksolle käytettiin vuoden 2005 kuntajakoa.

Tässä **maaseuduksi** määritellään kunnat, jotka vuoden 2000 maaseututyypittelyssä määrittyivät muuksi kuin kaupunkityypin kunniksi. Samalla **maaseutuväestöksi** määrittyy näissä kunnissa asuvat henkilöt. Tutkimuksessa keskeinen käsite on **maatalouden aktiiviväestö**, jolla tarkoitetaan tässä muitakin kuin päätoimisia maatalousyrittäjiä eli ns. perinteistä maatalousväestöä. Henkilö määriteltiin kuuluvaksi maatalouden aktiiviväestöön, jos hän täyttää yhtenäkin vuotena (1993 - 2004) yhdenkin seuraavista kriteereistä: toimiala (011-013), ammatti (611-613), vuoden lopussa voimassaoleva MYEL-vakuutus, vuoden lopussa voimassaoleva sivutyön MYEL-vakuutus (vuodesta 1996 eteenpäin). Sillä, asuuko henkilö maaseudulla vai kaupungissa, ei siis tässä määritelmässä ole merkitystä (ks. kappale 4.1.).

Politiikalla tarkoitetaan tässä erityisesti maatalous- ja maaseutupolitiikkaa, mutta myös sosiaali- ja hyvinvointipolitiikkaa sivutaan. Tutkimuksen kohdealueena on Suomi, mutta kansallisten politiikkojen rinnalla vaikuttavat vahvasti myös EU:n maatalous- ja maaseutupolitiikat. Käytännössä politiikkaa toteutetaan pitkälti alue- ja paikallistasoilla.

2.4 Tutkimuksen toteutus

Tutkimustyö alkoi vuoden 2007 alussa ja päättyi heinäkuussa 2008. Tutkimuksen suunnittelua, toteutusta ja raportointia koordinoi Suomen Aluetutkimus FAR. FAR:lta työhön osallistuivat johtaja Reijo Keränen (hankkeen vastuhenkilö), kehittämisspällikkö Teemu Juntunen (31.12.2007 saakka) ja kehittämisspällikkö Liisa Kytölä (1.4.2008 alkaen), lisäksi hankkeen suunnitteluun osallistui erikoistutkija Timo Tiainen, joka antoi asiantuntevia kommentteja myös työn toteutukseen liittyen. Timo Tiainen ja Teemu Juntunen ovat toteuttaneet tutkimushankkeen ensimmäisen vaiheen.

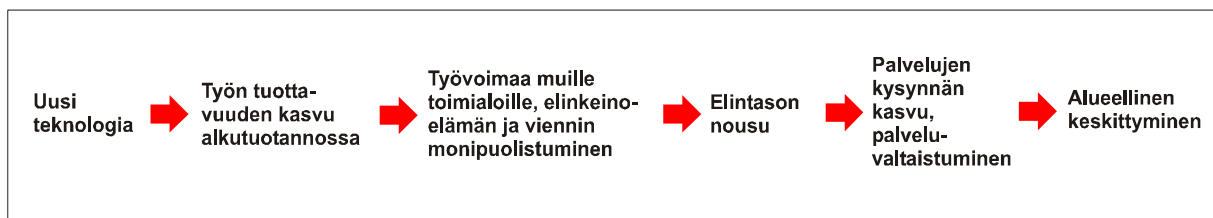
Professori Mika Linden Joensuun yliopistosta on vastannut käytetyn tilastoaineiston analyysistä ja aineistosta nousevien tulosten esilletuomisesta muun tutkimusryhmän käyttöön. Erikoistutkija Jyrki Aakkula ja tutkija Olli Voutilainen Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksesta toivat työn eri vaiheisiin erityisesti maaseutu- ja maatalouspoliittista näkökulmaa. Toimitusjohtaja Tuomas Kuhmonen Fin-Auguuri Oy:stä lähestyi tutkimuskohdetta etenkin maaseutualueiden kehityksen ja maatalouden harjoittamisen näkökulmista. Kajaanin Yliopistokeskuksen Lönnrot-instituutin esimies, erikoistutkija Jouni Ponnikas analysoi tutkimuksessa sosiaalisia vaikutuksia.

3 Tutkimuskohteeseen vaikuttavat taustatekijät

3.1 Maaseudun kehityksen yleiskuva

3.1.1 Maaseudun asema yhteiskunnassa

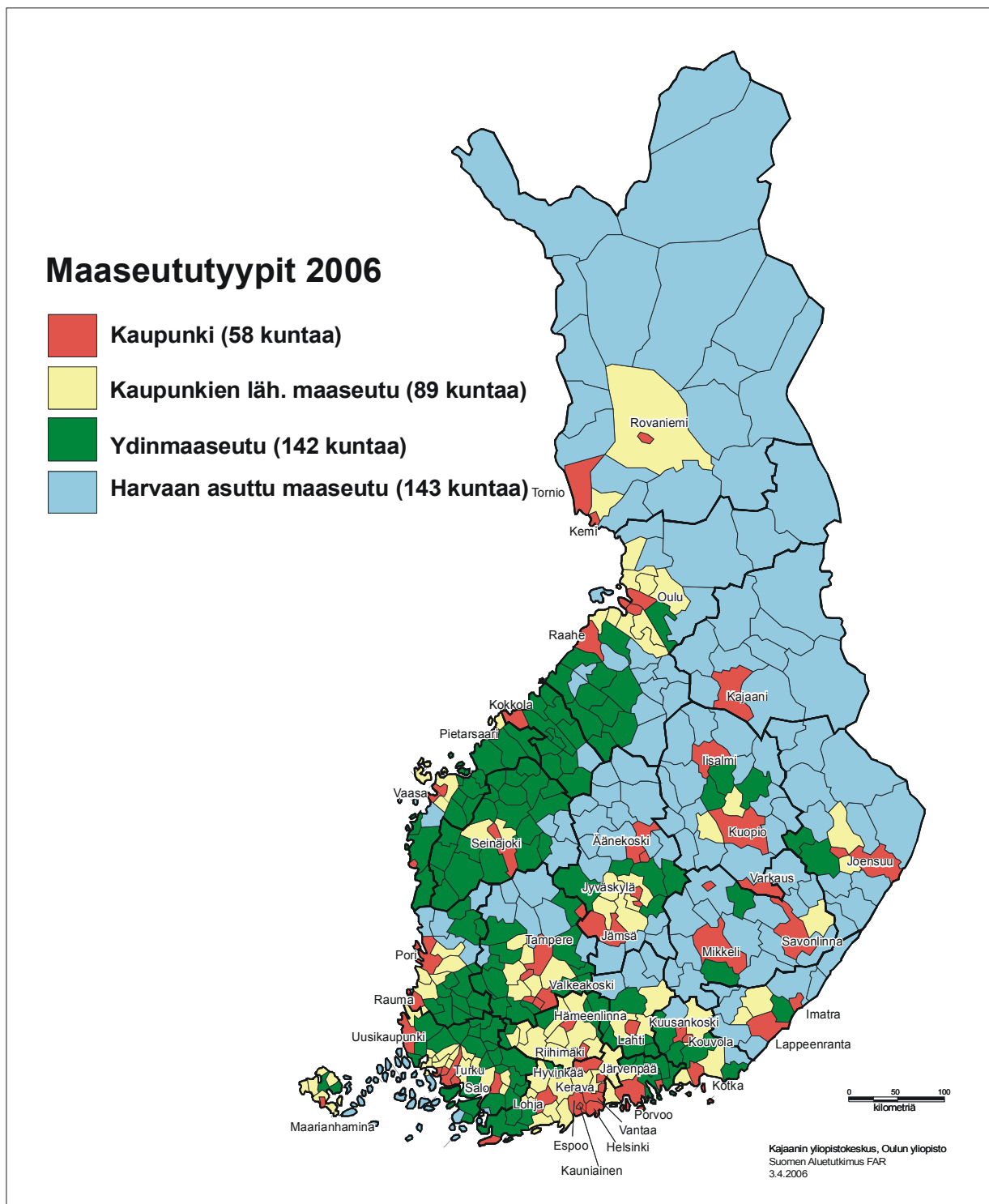
Maaseudun ja sen asukkaiden asema on muuttunut merkittävästi viimeisten vuosikymmenten saatossa. Kehitystä ovat ohjanneet monet vahvat moottorit, joihin esimerkiksi yksittäisen maaseutukunnan tai muun toimijan on ollut mahdotonta vaikuttaa. Teknologian jatkuva kehitys on edistänyt työn korvaamista pääomalla ja samalla työn tuottavuuden kasvua alkutuotannossa. Sodan jälkeen yli puoli miljoonaa ihmistä on vapautettu alkutuotannon tehtävistä kansantalouden muiden toimialojen käyttöön (Kuhmonen & Niittykangas 2008). Tämän myötä talous on monipuolistunut ja Suomen kaltaiselle avoimelle taloudelle tärkeä vienti on saanut maa- ja metsätaloustuotteiden rinnalle esimerkiksi sähkötekniisiä tuotteita sekä muita koneita ja laitteita. Tämän ansiosta ihmisten aineellinen elintaso on kohonnut merkittävästi. Elintason noustessa ihmiset käyttävät säännönmukaisesti yhä suuremman osan tuloistaan palveluihin: elinkeinorakenne on palveluvaltaistunut. Kun palvelut tuotetaan pääsääntöisesti samanaikaisesti ja samassa paikassa kuin ne kulutetaan, on kehitys edistänyt samalla keskittymistä (Kuva 1.).

Kuva 1. Maaseudun muutoksen moottorit (Kuhmonen & Niittykangas 2008).

Vaikka nämä suuret moottorit ovat saaneet aikaan maaseudulla yhdensuuntaista kehitystä, se ei ole ollut kuitenkaan yhdenmukaista. Monimuotoisuus ja hajanaisuus ovat maaseudun syvimpiä ominaispiirteitä, rakenteet ja prosessit ovat määrän ja laadun suhteen lähempää katsottuna hyvinkin omalaatuisia eikä niitä voida koordinoida laajalla maaseutualueella samalla tavalla kuin pistemäisissä kaupungeissa. Ihmisten mikrokäyttäytyminen luo makromuutoksia (Schelling 2006). Monimuotoisuus ja hajanaisuus luovat myös maaseudun kehittämiseen pyrkiville yhteiskunnan politiikkatoimille erityisiä haasteita verrattuna pistemäisten, koordinoitujen ja omilla toimielimillä varustettujen kaupunkien kehittämiseen tai koko kansantalouden kehittämiseen, jossa puolestaan voidaan luottaa kompensatiomekanismeihin voimavarojen kohdentumisessa.

Maaseutualueet ovat erilaistuneet. Tätä erilaistumista on yleensä kuvattu tyypittelemällä maaseutualueita erilaisin perustein, joilla on pyritty ottamaan huomioon maaseudun muutoksen tärkeimmät ulottuvuudet, kuten väestötiheys ja elinkeinorakenne. Suomessa vakiintuneessa tyypittelystä alueet on jaettu kaupunkeihin, kaupunkien läheiseen maaseutuun, vahvan alkutuotannon leimaamaan ydinmaaseutuun ja harvaan asuttuun maaseutuun, jota on lähinnä Itä- ja Pohjois-Suomessa sekä maakuntien reuna-alueilla, keskusten vaikutuspiirin ulkopuolella (Kuva 2.). Maaseudun yleinen kehityskuva piirtyy hyvin selvänä tämän typologian mukaisesti. Tyypittelystä tarkemmin luvussa 3.1.2.

Kuva 2. Suomen maaseututyypit 2006 (Malinen ym. 2006).

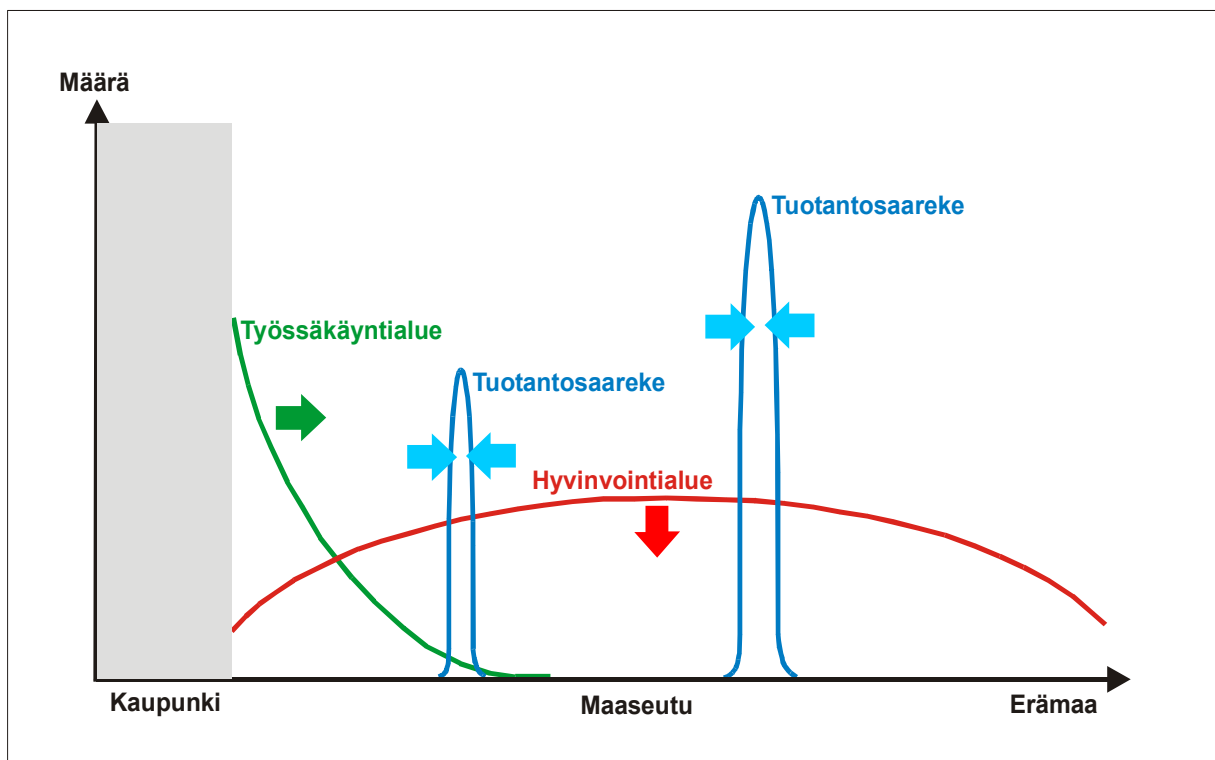
Väestön keskittyminen jatkuu kaupunkiin ja niiden läheisille alueille, joiden maaseudulla on vetovoimaa asuinympäristönä ja jotka ovat työssäkäyntietäisyydellä kaupunkikeskuksesta. Muuttoliike onkin entistä keskittävämpää parillakin eri tavalla. Ensinnäkin kuntien välisistä muutoista 71 % tapahtuu kaupunkien välillä tai kaupunkiseutujen sisällä, myös maaseudulta kaupunkiin suuntautuva muuttoliike on merkittävää (16 % kuntien välisistä muutoista). Sen sijaan maalle (8 %) ja maalla (6 %) muutetaan huomattavasti vähemmän (Virtanen 2003). Toiseksi yhä useammat kaupunkiseudutkin menettävät väestöään (Ristimäki ym. 2003).

Muuttoliike on valikoivaa muun muassa yksilöiden demografisten, sosiaalisten ja taloudellisten ominaisuuksien suhteen (Laakso & Loikkanen 2004). Tyypillinen muuttaja on yleensä nuori,

perheetön ja korkeammin koulutettu kuin väestö keskimäärin (Korkiasaari & Söderling 1994, Häkkinen 2000). Virtasen (2003) mukaan muuton syynä ovat useimmiten työhön, opiskeluun, asuin ympäristön ja -olojen parantamiseen tai sosiaalisiin suhteisiin liittyvät syyt. Tutkimuksissa (esim. Ala-Siuru 1997, Heikkilä ym. 2002, Virtanen 2003) on lisäksi todettu muuttomotiivien vaihtelevan muuton suuntautumisen ja muuttomatkan pituuden mukaan. Yleistäen maaseudulle ja lähialueille muutetaan usein asuntoon ja asuin ympäristöön liittyvien syiden takia, kun työ- ja opiskelusyyt korostuvat kaupunkimuutoissa ja kauemmas suuntautuviissa muutoissa.

Muuttoliikkeellä ja yhteiskunnallisella kehitysvaiheella on useissa tutkimuksissa todettu olevan tiettyjä yhteyksiä (Kauppinen 2000). Suomalaisen aluekehityksen suuntana on 1970-luvun puolivälistä 1990-lukuun saakka ollut *seutuistuminen*, jolla on tarkoitettu monipuolisten kaupunkiseutujen kasvua ja sijoittumista suhteellisen tasaisesti maan eri osiin (Aronen & Fagerlund 1999 Viinikaisen & Puustisen 2000 mukaan). Kyse on ollut monimuotoisesta seutuistuvasta kehityksestä, jossa havaitaan sekä kaupungistumisen että vastakaupungistumisen piirteitä. Laman myötä tämänkaltainen hajautumiskehitys kuitenkin taittui ja nykyinen tietoyhteiskunta näyttäisi suosivan yhtäältä suuria keskuksia ja toisaalta erikoistuneita, verkostoitumaan kykeneviä joustavan tuotannon ja tietoteollisuuden sijoittumispaikkoja. Vaikka valtakunnallisesti tasainen seutuistumiskehitys ei enää jatkuisikaan, on seutuistuminen edelleen ajankohtainen ilmiö yksittäisen alueyksikön tasolla. Nykypäivänä seutuistuminen voidaankin nähdä kaupunkien leviämisenä ympäristöönsä sekä toisaalta kaupungin ja sitä ympäröivän maaseudun toiminnallisena vuorovaikutuksena. (Viinikainen & Puustinen 2000).

Harvaan asuttu maaseutu menettää yhä voimavarojaan ja sen taloudellinen toimeliaisuus on hyvin ohuella pohjalla, herkkä häiriöille ja muutoksille. Tämä merkitsee myös sitä, että *alueiden kyky hyödyntää tarjolla olevia politiikkakeinoja, kehittämisen välineitä, poikkeaa yhä enemmän toisistaan*. Toiminnallisesti maaseutu piirtyy yhä selvemmin maakuntakeskusten työssäkäyntialueina, merkittävien teollisuus- tai palvelukeskittymien (esim. matkailu) tuotantosaarekkeina ja näiden ulkopuolelle jäävinä, harvaan asuttuina ”hyvinvointialueina”, syvänä maaseutuna (Kuva 3.).

Kuva 3. Maaseudun rakennepiirteiden profiilit kaupunki-erämaa –jatkumolla sekä maaseudun rakennetyyppien kehityssuunnat (Kuhmonen & Niittykangas 2008).

Mitä pienempien kohteiden tasolla maaseudun muutosta katsotaan, sitä erilaisempia kehityskulkuja paljastuu. Esimerkiksi suhdannekehityksen ja toimialarakenteen vaikutusten kuoriminen pois työpaikkamuutoksesta osoittaa, että näiden (lähtötilanteessa) kunnan vaikutusvallan ulkopuolella olevien tekijöiden alta voi paljastua maaseutukunnissakin hyvin myönteisiä kehityskulkuja ja onnistumisia (Kuhmonen, Kronström & Niittykangas 2007). Yksittäisten yritysten tasolla maaseudulta löytyy esimerkkejä kannattavista, edistyksellisistä ja kilpailukykyisistä yrityksistä kaikilta toimialoilta. *Yleisten kehityskulkujen ja yksilötason toiminnan erottaminen on siis erittäin tärkeää pohdittaessa esimerkiksi maaseudun kehittämiskeinoja. Heikon yleisen kehityksen alueellakin monille yksittäisille ihmisille voi avautua monia houkuttavia toimintamahdollisuuksia. Maaseudun kehityksen kannalta on olennaista, kuinka suuressa määrin näitä mahdollisuuksia tunnustetaan ja hyödynnetään ja missä muodossa (esim. palkkatyö/yritystoiminta, paikalliset/ulkopuoliset toimijat) hyödyntäminen tapahtuu.*

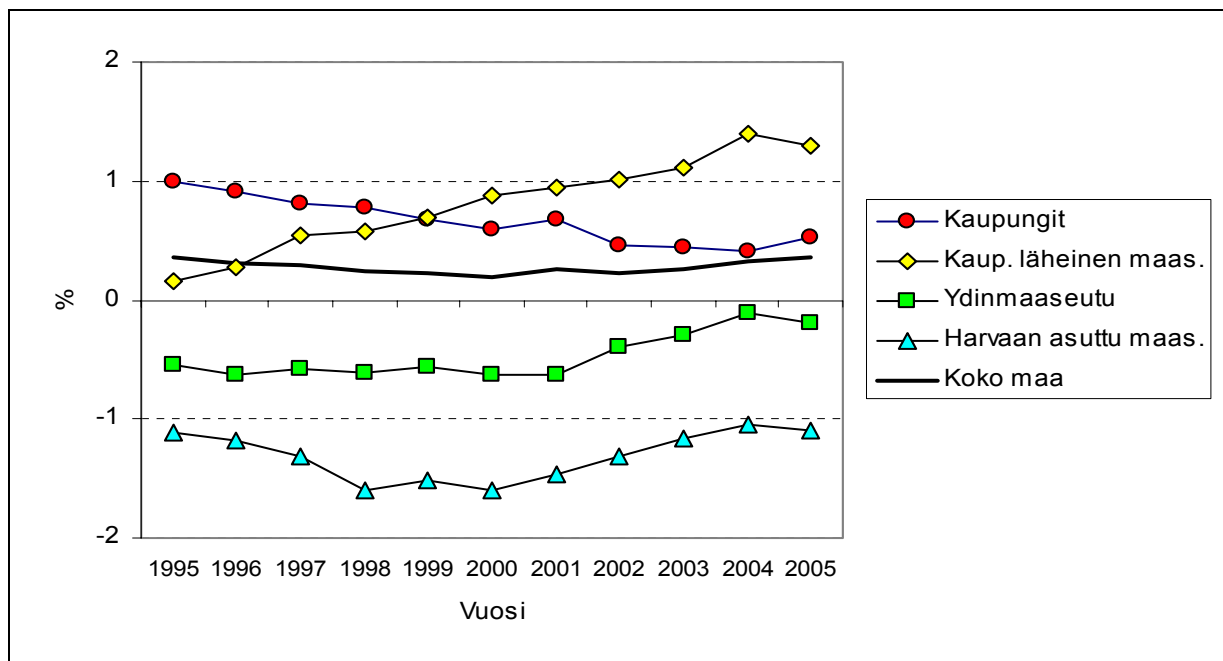
Joka tapauksessa maaseudun asema yhteiskunnassa muuttuu jatkuvasti. Maaseudun rooli raaka-ainelähteenä säilyy maa- ja metsätalouden osalta edelleen tärkeänä tukijalkana, mutta kansakunnan työvoimalähteenä maaseutu ei voi enää entiseen tapaan toimia. Monet maaseudun aluerakenteen peruspiirteet säilyvät toki edelleen (esimerkiksi asutusrakenne), mutta maaseudun elinkeinorakenne muuttuu. Kun kansakunnan enemmistö asuu kaupungeissa (Laakso & Loikkanen 2004), maaseutu profiloituu luultavasti aiempaa selvemmin hyvinvointilähteeksi, erilaisen aineellisen ja erityisesti aineettoman hyvinvoinnin tuottajaksi (Kuhmonen & Niittykangas 2008). Tämä uusi rooli tarjoaa maaseudun asukkaille ja organisaatioille monia uusia tarttumapintoja toimeentulon ja liiketoiminnan pohjaksi, mutta vaatii ennakoivaa otetta muutoksen hallintaan (Laukkanen 2006). Tästä näkökulmasta maaseudun kehittämisselityksen tulevaisuuden haasteet pelkistyvätkin kahteen kysymykseen: 1) kuinka turvata peruspalvelut niille, jotka haluavat tai joiden on pakko asua maaseudulla (eriarvoistumisen ehkäiseminen) ja 2) kuinka edistetään maaseudun uuteen rooliin liittyvien mahdollisuuksien hyödyntämistä.

3.1.2 Maaseututyypien kehitystrendit ja alueprofiilit

Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti muutamien keskeisten mm. sosioekonomisten tunnuslukujen avulla kehitystrendejä uusimman, vuoden 2006, maaseututyypittelyn mukaisella aluejaolla. Tämän tutkimuksen pitkäjänteisen analyysin on käytetty vuoden 2000 tyypittelyä, jota käytettiin myös tutkimushankkeen ensimmäisessä vaiheessa. Seuraavaksi esitettävän tarkastelun aikajänteen lähtökohtana on vuosi 1995, joka on Suomen ensimmäisen EU-ohjelmakauden alkamisajankohta. Tilastotiedot koskevat koko kuntaa, eivät pelkästään maaseutualueita. Kaikki kappaleen tiedot perustuvat Suomen maaseututyypit 2006 -julkaisuun (Malinen ym. 2006).

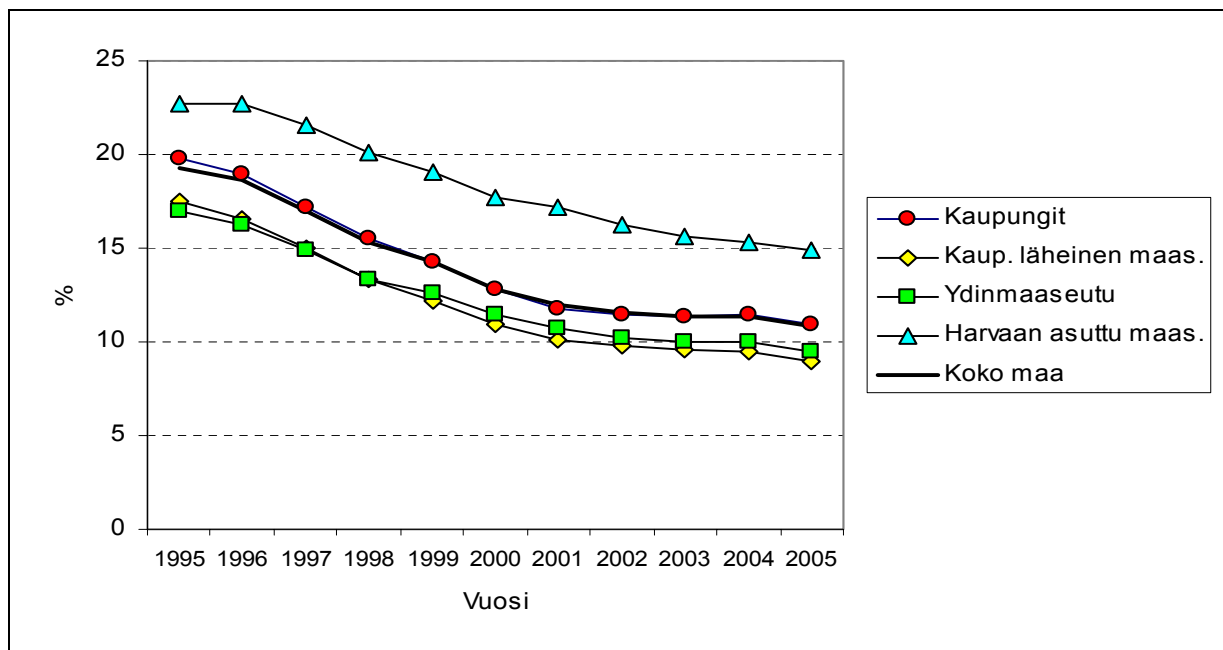
Väestökehitys on ollut hyvin erilaista eri maaseututyypeillä (Kuva 4.). Harvaan asutulla maaseudulla väestö on vähentynyt yli prosentin vuosivauhdilla, 1,5 %:n vuotuinen väestön vähentyminen tarkoitti harvaan asutulla maaseudulla yli 9 000 henkilöä. Myös ydinmaaseudulla väestön muutos on ollut negatiivista, joskin selvästi harvaan asuttua maaseutua pienempää. 2000-luvulla sekä harvaan asutun maaseudun että ydinmaaseudun väestökato on pienentynyt tasaisesti vuoteen 2005 saakka. Kaupunkien läheisellä maaseudulla väestönkasvu on ollut positiivista koko aikajakson ajan ohittaen 1990-luvun lopulla jopa kaupunkien väestönkasvun.

Väestömuutoksen taustalla vaikuttaa luonnollisen väestönmuutoksen ohella muuttoliike, jonka kehitys noudattelee väestönkehitystä. Harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun muuttotappio on pienentynyt 2000-luvulla vuoteen 2004 saakka, jolloin ydinmaaseudun nettomuutto oli nollassa ja harvaan asutun maaseudun muuttotappio reilu 0,5 %. Kaupunkien läheisen maaseudun nettomuutto on ollut positiivista vuodesta 1997 vuoteen 2005 (jolloin muuttovoitto noin prosentin luokkaa), alueen muuttovoitto onkin ohittanut kaupunkien suhteellisen muuttovoiton.

Kuva 4. Vuotuinen väestön muutos maaseututyypeittäin 1995-2005, % (Malinen ym. 2006 (tilastolähde Tilastokeskus ALTIKA²)).

Työttömyysaste on pienentynyt kaikilla maaseututyypeillä 1990-luvun puolivälistä alkaen aina 2000-luvun alkuvuosiin, jolloin kehitys tasaantui (Kuva 5.). Kaikilla aluetyypeillä työttömyysaste on laskenut vajaa 10 % -yksikköä, ollen 10 % tuntumassa vuonna 2005. Harvaan asutulla maaseudulla työttömyysaste (vuonna 2005 noin 15 %) on kuitenkin ollut selvästi korkeampi kuin muilla aluetyypeillä ja maassa keskimäärin. Ydinmaaseudulla ja kaupunkien läheisellä maaseudulla työttömyysaste on pysynyt pari prosenttiyksikköä maan keskiarvon paremmalla puolella.

Kuva 5. Työttömyysaste Työministeriön tietojen mukaan maaseututyypeittäin 1995-2005, % (Malinen ym. 2006 (tilastolähde: Tilastokeskus ALTIKA)).

² Vuoden 2005 väestötiedot Tilastokeskuksen ALTIKA -tietokannassa vain vuoden 2006 kuntajaolla, jossa Rovaniemi ja Rovaniemen mlk yhdistyneenä. Maaseututyypien vuoden 2005 väestötietoja varten Rovaniemen tiedot hajotettiin laskennallisesti Rovaniemen ja Rovaniemen mlk osalle edellisten vuosien väestösuuksien perusteella.

Työpaikkojen kokonaismäärä on kasvanut kaikilla aluetyypeillä lukuunottamatta harvaan asuttua maaseutua, jossa määrä on vuosina 1995-2004 pysynyt lähes ennallaan (Taulukko 2.). Työpaikkamäärän kasvu ajoittuu pääosin 1990-luvun loppuun. Työpaikkakasvun takana on suurimmalta osin lisäys palvelutyöpaikkojen määrässä, joka on kasvanut kaikilla aluetyypeillä. Jalostustyöpaikkojen määrä kasvoi voimakkaasti 1990-luvun lopulla, mutta kääntyi laskuun 2000-luvun vaihteessa. Alkutuotannon työpaikkakato on ollut koko ajanjaksolla tasaista ja suhteellisesti saman suuruista kaikilla aluetyypeillä.

Toimialoittaisen työpaikkakehityksen erilaisuus on johtanut aluetyyppien elinkeinorakenteiden muutokseen (Taulukko 3.). Pääasiallinen muutos on ollut alkutuotannon osuuden pienentyminen ja palvelujen osuuden kasvu kaikilla aluetyypeillä. Harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla myös jalostustyöpaikkojen osuus kasvoi hieman.

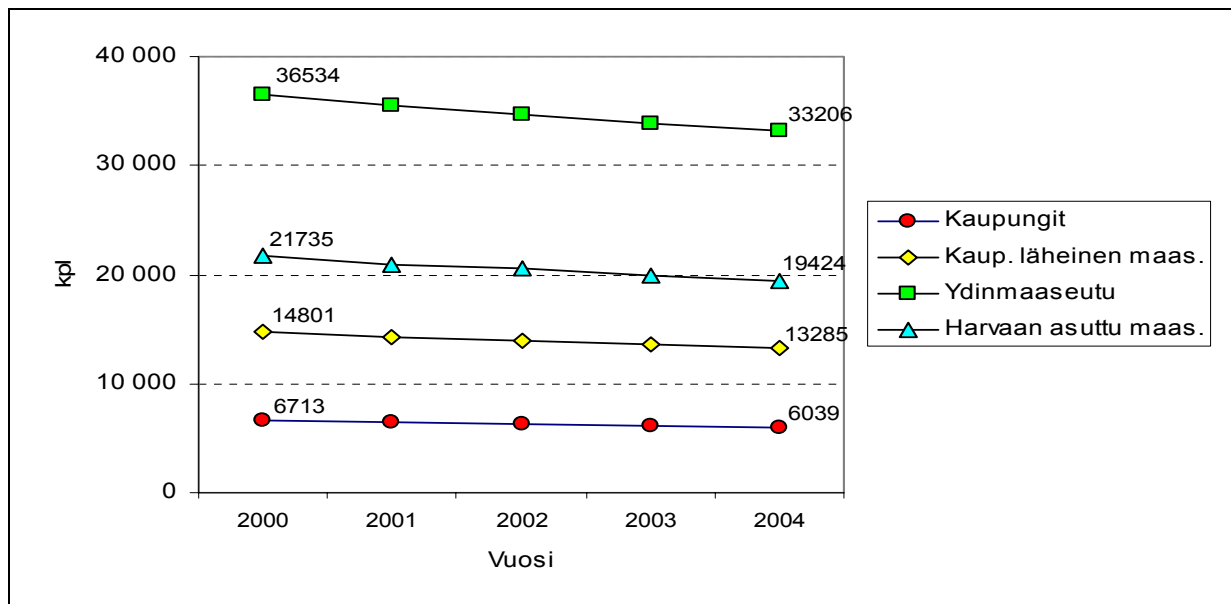
Taulukko 2. Työpaikkamäärien muutos toimialoittain ja maaseututyypeittäin 1995-2004e. Vuosi 2004 on ennakkotieto (Malinen ym. 2006 (tilastolähde: Tilastokeskus ALTIKA)).

Maaseututyyppi	Työpaikat yht.		Alkutuotanto		Jalostus		Palvelut	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%	kpl	%
Kaupungit	294 263	23,2	-5 976	-35,3	35 744	10,9	267 852	29,9
Kaup. läheinen maaseutu	40 267	18,9	-7 047	-32,9	12 798	18,3	35 307	30,6
Ydinmaaseutu	19 891	7,4	-15 857	-29,9	10 155	13,3	25 024	19,2
Harvaan asuttu maaseutu	-3 260	-1,8	-14 292	-32,9	2 725	7,0	7 700	7,9
Koko maa yhteensä	351 161	18,2	-43 172	-32,0	61 422	12,0	335 883	27,1

Taulukko 3. Elinkeinorakenteen muutos maaseututyypeittäin 1995-2004e. Vuosi 2004 on ennakkotieto (Malinen ym. 2006 (tilastolähde: Tilastokeskus ALTIKA)).

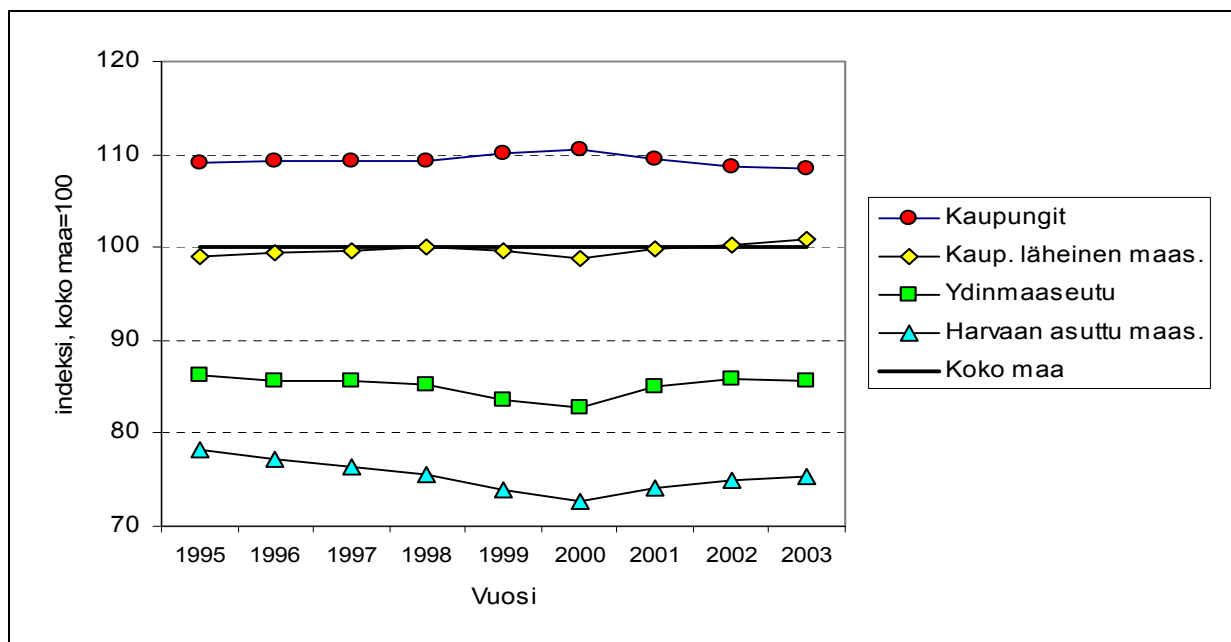
Maaseututyyppi	Elinkeinorakenne 1995, %			Elinkeinorakenne 2004e, %			Elinkeinorakenteen muutos 1995-2004e, %-yksikköä		
	Alkut.	Jalos.	Palv.	Alkut.	Jalos.	Palv.	Alkut.	Jalos.	Palv.
Kaupungit	1,3	25,8	70,9	0,7	23,2	74,7	-0,6	-2,6	3,8
Kaup. läheinen maaseutu	10,0	32,8	54,2	5,7	32,6	59,5	-4,4	-0,2	5,3
Ydinmaaseutu	19,8	28,6	48,7	12,9	30,2	54,1	-6,9	1,6	5,3
Harvaan asuttu maaseutu	23,4	20,9	52,4	16,0	22,7	57,6	-7,4	1,9	5,1
Koko maa yhteensä	7,0	26,5	64,2	4,0	25,1	69,0	-3,0	-1,4	4,8

Maatilojen määrä on vähentynyt kaikilla aluetyypeillä noin kymmenesosan 2000-luvun alkuvuosina (Kuva 6.). Ydinmaaseudulla tämä tarkoitti yli 3 300 tilan, harvaan asutulla maaseudulla noin 2 300 ja kaupunkien läheisellä maaseudulla yli 1 500 tilan vähentymistä.

Kuva 6. Maatilojen lukumäärä maaseututyypeittäin 2000-2004, kpl (Malinen ym. 2006 (tilastolähde: Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus Tike)).

Väestön *tulotasossa* on huomattavia eroja maaseututyypeittäin, alueelliset erot ovat lisäksi pysyneet lähes ennallaan 1990-luvun puolivälistä alkaen (Kuva 7.). Harvaan asutun maaseudun tulotaso on vain noin 75 % koko maan keskimääräisestä tasosta, ydinmaaseudulla luku on noin 85 %. Kaupunkien läheisellä maaseudulla tulotaso oli tarkasteluajanjaksolla likimain maan keskitasoa. Harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun tulotaso laski hieman koko maahan nähden 1990-luvun lopulla, mutta vuoteen 2003 mennessä nämä alueet kirivät eroa kiinni; ydinmaaseutu kokonaan, harvaan asutun maaseudun jäädessä hieman vuoden 1995 tasosta.

Kuva 7. Valtionveronalaiset tulot/tulonsaaja maaseututyypeittäin 1995-2003, indeksi koko maa=100 (Malinen ym. 2006 (tilastolähde: Tilastokeskus ALTIKA)).

Kehitystrendien lisäksi luodaan katsaus maaseututyypin välisiin ja sisäisiin eroihin. Kolmen maaseututyypin (ei kaupungit -tyyppiä) osuus maan pinta-alasta on yli 90 %, mutta väestöosuus vain noin 40 % (Taulukko 4.). Harvaan asutun maaseudun kunnissa asuu vain noin kymmenesosa maan väestöstä, vaikka alue kattaa 62 % maan pinta-alasta. Maaseutuväestöstä (ml. alle 500 asukkaan taajamat) reilu 80 % asuu maaseuduksi luokitelluissa kunnissa.

Taulukko 4. Maaseututyypien tunnuslukuja: väkiluku ja pinta-ala (Malinen ym. 2006).

Maaseututyyppi 2006	Kuntia (lkm)	Väestö 2004		Maapinta-ala 2002		Maaseutuväestö (ml. alle 500 as. taaj.) 2004	
		(lkm)	(%)	km ²	(%)	(lkm)	(%)
Kaupungit	58	3 055 223	58,3	19 057	6,3	166 457	16,7
Kaup. läheinen maaseutu	89	826 158	15,8	35 900	11,8	228 380	22,9
Ydinmaaseutu	142	793 848	15,2	59 619	20,0	316 190	31,7
Harvaan asuttu maaseutu	143	561 382	10,7	189 900	62,4	287 216	28,8
Koko maa yhteensä	432	5 236 611	100,0	304 476	100,0	998 243	100,0

Vuoden 2004 kaikista noin 72 000 maatilasta lähes puolet sijaitsi ydinmaaseudulla (Taulukko 5.). Työpaikkojen aluetyypeittäin jakautuminen poikkeaa väestöjakaumasta siten, että työpaikkojen osuus väestöosuuteen nähden on selvästi suurempi kaupungeissa. Ilmiö näkyy myös työllisten osuuksissa, kaupungeissa työllisten osuus on työpaikkaosuutta pienempi ja muilla maaseututyypeillä vastaavasti suurempi. Luvut kuvaavat työpaikkojen keskittymistä kaupunkikuntiin ja nettopendelöinnin suuntautumista maaseutukunnista kaupunkiin. Valtionveronalaisten tulojen jakauma noudattaa melko tarkoin työllisten jakaumaa.

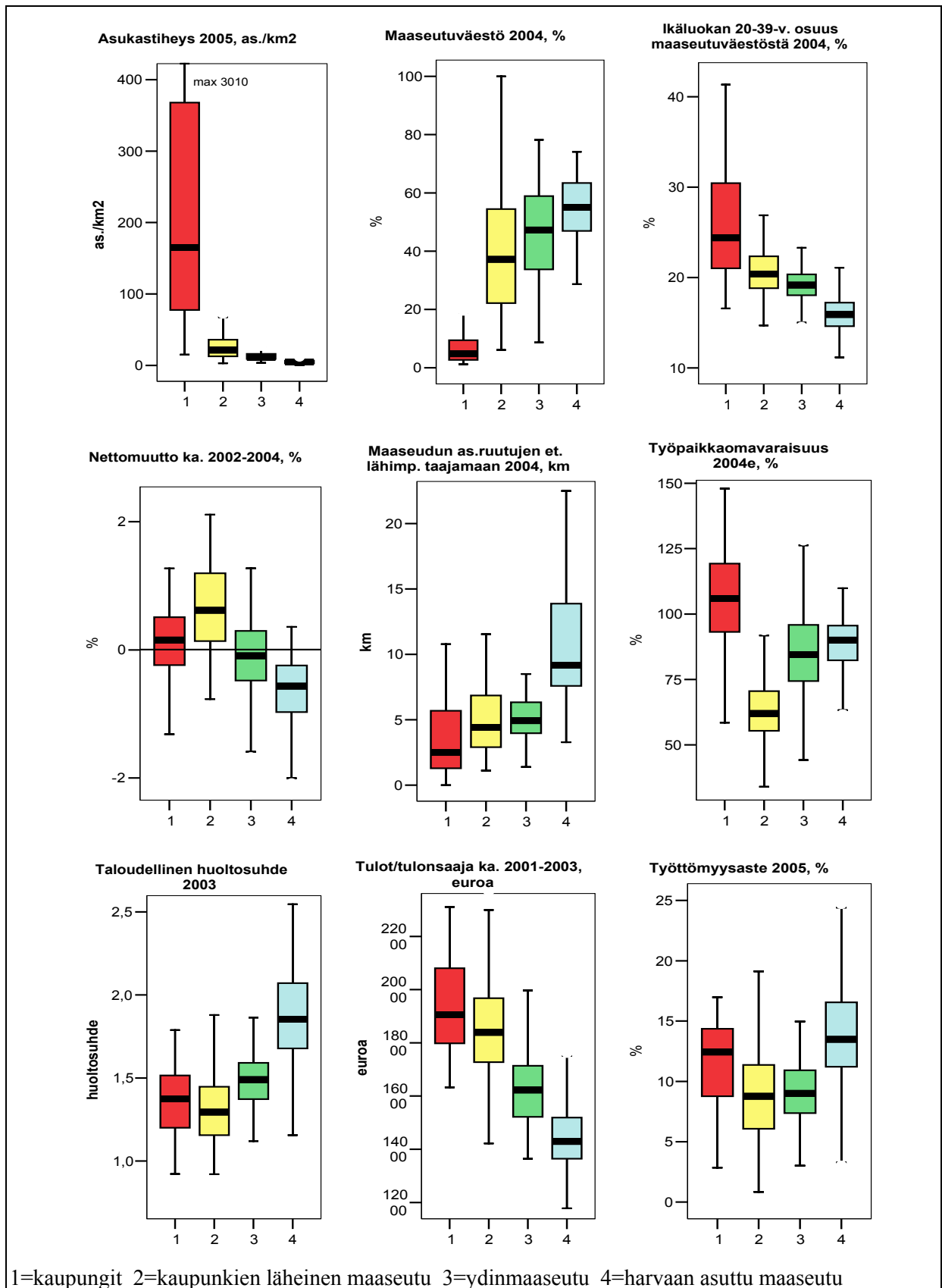
Taulukko 5. Maaseututyypien tunnuslukuja: maatilat, työpaikat ja tulot (Malinen ym. 2006).

Maaseututyyppi 2006	Maatilat 2004		Työpaikat 2003		Työlliset 2003		Valtionveronal. tulot (2003)	
	(lkm)	(%)	lkm	(%)	lkm	(%)	Milj. €	(%)
Kaupungit	6 039	8,4	1 533 850	68,3	1 364 999	60,8	56 094	63,2
Kaup. läheinen maaseutu	13 285	18,4	247 662	11,0	360 682	16,1	13 361	15,1
Ydinmaaseutu	33 206	46,1	283 556	12,6	321 517	14,3	11 665	13,1
Harvaan asuttu maaseutu	19 424	27,0	180 712	8,0	198 582	8,8	7 603	8,6
Koko maa yhteensä	72 054	100,0	2 245 780	100,0	2 245 780	100,0	88 723	100,0

Kuva 8. havainnollistaa maaseututyypien välisiä ja sisäisiä eroja keskeisten sosioekonomisten muuttujien avulla. Kaupungeissa *asukastiheys* on selvästi suurempi kuin maaseutukunnissa, joskin asukastiheys vaihtelee huomattavasti kaupunkikuntien kesken. *Maaseutuväestön* (ml. alle 500 asukkaan taajamat) osuus kunnan väkiluvusta on luonnollisesti pienin kaupunkikunnissa. Maaseutuväestön osuus kasvaa siirryttäessä maaseutumaisempien tyyppien kuntiin. Kaupunkien läheisellä maaseudulla maaseutuväestön osuus väestöstä vaihtelee huomattavasti kuntien välillä. Maaseututyypeittäin *20-39-vuotiaiden osuus maaseutuväestöstä* ja myös ko. osuuden vaihtelu on suurinta kaupungeissa. Ydinmaaseudulla ikäluokan osuus on keskimäärin hieman pienempi kuin kaupunkien läheisellä maaseudulla, molemmilla maaseututyypeillä mediaani on 20 % tuntumassa. *Muuttovoitto* on suurinta kaupunkien läheisellä maaseudulla ja kaupungeissa. Myös harvaan asutulla maaseudulla on joitain muuttovoittoa saavia kuntia.

Maaseudun asuttujen neliökilometriruutujen keskimääräinen etäisyys lähimpään yli 500 asukkaan taajamaan on kaupunkien jälkeen pienin kaupunkien läheisellä maaseudulla. Pissimmät etäisyydet ovat harvaan asutulla maaseudulla, jossa etäisyyden mediaani on vajaa 10 kilometriä. *Työpaikkaomavaraisuus* on selvästi pienin kaupunkien läheisellä maaseudulla ja suurin kaupungeissa. Lähes kaikissa maaseutukunnissa työpaikkaomavaraisuus jää alle 100 %:n. *Taloudellisen huoltosuhteen* osalta harvaan asuttu maaseutu erottuu selvästi heikoimpana alueena. Asukkaiden *tulotaso*, valtionveronalaisilla tuloilla mitattuna, laskee kaupungeista harvaan asutulle maaseudulle päin mentäessä, myös tulojen vaihteluväli on pienin harvaan asutulla maaseudulla ja suurin kaupunkikunnissa. *Työttömyysaste* on keskimäärin pienin kaupunkien läheisen maaseudun ja ydinmaaseudun kunnissa, korkein harvaan asutulla maaseudulla.

Erot eri aluetyyppien välillä ovat selvät. On kuitenkin huomattava, että myös aluetyyppien sisäiset (kuntien väliset) vaihtelut voivat olla huomattavia.

Kuva 8. Maaseututyypin väliset ja sisäiset erot keskeisten sosioekonomisten muuttujien osalta. Laatikko kattaa 50 % havainnoista, laatikon sisällä oleva viiva kuvaa havaintojen mediaania ja laatikon ”viikset” kuvaavat tilastollisia (ei absoluuttisia) minimi- ja maksimiarvoja (Malinen ym. 2006 (tilastolähde: Tilastokeskus)).

3.2 Poliitiikan muutosten tarkastelu

3.2.1 Alueellinen kehitys ja sen muuttaminen poliittisin keinoin

Alueet ovat aina taloutensa ja hyvinvointinsa sekä niiden kehitystä säätelevien tekijöiden suhteen ”oikealla” kehitystasolla. Jos alueen tilanne ei tyydytä sen asukkaita ja elinkeinoelämää, voidaan kehitysuraa muuttaa kohden jotakin uutta tavoitetilaa. Tavoitetilaa pyrkimässä vaikuttavat toisaalla politiikan pyrkimykset ja toisella puolen (alue)talouden lainalaisuudet.

Suljetussa säätely- ja ohjaustaloudessa alueiden kehityssuuntaa ja -nopeutta on voitu kontrolloida: *aluerakenteella* on ollut tavoitetilaa. Avoimessa taloudessa kehitystä säätelevät yritys- ja elinkeinoelämän lainalaisuudet: *taloudella* on tavoitetilaa. Talouden tavoitetilaa voi näkyä kansantalouden kokonaislukujen tasolla, yksittäisten toimialojen ja jopa yritysten tasolla.

Hyvinvoinnin kokonaiskäsite on vain osittain riippuvainen taloudellisesta hyvinvoinnista. Jotta alueellista kehitystä voitaisiin hahmottaa, mitata ja muutosta seurata, on otettu käyttöön *sosioekonomian* käsite. Sosioekonomia sisältää lähtökohtaisesti sekä koetun sosiaalisen hyvinvoinnin että ”kovemman” taloudellisen hyvinvoinnin.

Sosioekonomian käsitettä hyödyntämällä voidaan kysyä, kuinka suuret voivat kehittyneisyyserot olla, jotta ne lopulta johtavat ulkopuoliseen sääteilyyn. Sääteily voi olla jotakin osatekijää jarruttavaa ja toista osatekijää tukevaa. Isossa mitassa kyse on lähes aina politiikkojen muutoksesta. Onko talousohjatuilla rakennemuutoksella yksiselitteistä tavoitetilaa?

Uudentyyppistä aluepolitiikkaa on hahmoteltu mm. Kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM) teollisuuspoliittisessa visiossa. Ajatuksena on, että panostamalla tuotto-odotuksiltaan korkeimpiin toimialoihin voidaan tulevaisuudessakin rahoittaa aluepolitiikkaa, joskaan ei samoin periaattein kuin aiempina vuosina. Logiikka on siis, että panostamalla kansantaloutta kohentaviin elinkeinoihin ja toimialoihin saadaan parempi kilpailukyky, minkä seurauksena muodostuu kestävämpi talouspohja, joka lopulta mahdollistaa myös aluepoliittisen kehittämistyön. Toinen rinnakkainen logiikka on, että keskittämällä kehittämisresurssit maailmanmarkkinoiden kannalta ja tuotto-odotuksiltaan kiinnostavimpiin kohteisiin, kuten huipputeknologiat, saadaan oheistuotteena yleensä osaamista ja teknologioita edistäviä ympäristöjä ja toimintatapoja.

”Viime vuosina valtion velkaantumiskehityksen hallintaan saaminen sekä talous- ja rahaliiton lähentymiskriteereiden täyttäminen ovat olleet keskeisiä perusteita Suomessa harjoitettavalle talouspolitiikalle. Tämä on aiheuttanut pääsääntöisesti eri hallinnonalojen pääluokkien menojen supistumista, mikä on heijastunut sektoripoliittikkojen vaikutuksiin alueille. Poliittikkojen tavoitteiden sisäinen priorisointi on vaikuttanut negatiivisemmin tavoitealueille kuin tavoitealueiden ulkopuolisiin alueisiin ja negatiivisin vaikutus on ollut tavoite 6-alueelle.

Perinteisesti alueellisia kehittyneisyyseroja on tasattu aluepolitiikan keinoin erilaisina tulonsiirtoina ja tukitoimenpiteinä. Nyt ollaan tilanteessa, jossa perinteisen maaseutupoliitiikan rinnalle ollaan nostamassa kaupunkipoliitiikka. Tausta painopisteen muutokselle on löydettävissä yritystoiminnan ja väestön keskittymisestä. Yritykset ja enenevässä määrin alueetkin kilpailevat kansainvälisessä markkinassa, jossa kilpailukyky on keskeinen menestymisen elementti. Valtion- ja kansantalouden näkökulmasta on perusteltua pyrkiä erilaisin keinoin ohjaamaan panostusta niille toimialoille, jotka ovat kasvavia ja joissa tuotto-odotukset ovat korkeimmat. Tämän tyyppiselle korkeaa osaamis- ja teknologiatasoa vaativalle yritystoiminnalle on eduksi keskittyä. Koko aluerakenteen kannalta tämä on voimakkaasti keskittävä tekijä.

EU-jäsenyyden ja kilpailuasetelman aiheuttamat reunaehdot on selvästi tiedostettu sekä sektoripolitiikkojen sisäisessä priorisoinnissa että aluepolitiikan tavoitteiden painotuksissa. Sektoripolitiikkojen tavoitteet sekä erityisesti niiden vaikutukset kohdistuvat hyvin eri tavoin erityyppisiin alueisiin. Tehokkuuden ja kilpailukyvyyn korostaminen on keskeinen näkökohta, joka suosii keskusseutuja selvästi voimakkaammin kuin muita alueita. Kaupunkien ja niitä ympäröivän maaseudun välinen vuorovaikutus on teema, joka on noussut esille esimerkiksi Agenda 2000:n linjauksissa. Tämä perinteisen aluekehityspolitiikan kannalta uusi asetelma merkitsee kilpailutilanteen korostumista kaupunkien ja maaseudun välillä. Uudentyyppistä aluepolitiikkaa on hahmoteltu mm. KTM:n teollisuuspoliittisessa visiossa. Ajatuksena on, että panostamalla tuotto-odotuksiltaan korkeimpiin toimialoihin voidaan tulevaisuudessakin rahoittaa aluepolitiikkaa, joskaan ei samoin periaattein kuin aiempina vuosina.” (Rytönen ym. 1998).

Tämä valtiontalouden ja markkinan näkökulmasta perusteltu linjaus on harvaanasuttujen alueiden kannalta huolestuttava. Linjaus on huolestuttava myös niiden alueiden kannalta, joiden yritys rakenne ei sisällä kasvavia toimialoja. Alueiden väliset erot tulevat kasvamaan ja aluerakenteen sekä osaamisen keskittymiskehitys voimistumaan. Pelkästään aluepolitiikan keinoin vallitsevan kehityssuunnan estäminen tai kääntäminen toiseen suuntaan on kallis ponnistus (ks. Kuhmonen 1997).

Kehityssuunnan muuttaminen vaatisi myös sektoripolitiikkojen sisäisen priorisoinnin muuttamista tukemaan hajautetumpaa aluerakennetta. Mikäli aluepolitiikan sisältö on arvioitu uudelleen siten, että keskittymiskehitys hyväksytään tai sitä kannustetaan, ei ongelmaa tässä mielessä ole. Jälkimmäisessä tapauksessa on kysymys lähinnä keskittymiskehityksen muutosvauhdin kontrolloinnista siten, että se ei ylitä muuttovoittoalueiden taloudellisia resursseja rakentaa välttämätön infrastruktuuri kasvavalle väestömäärälle. Tällä hetkellä on olemassa esimerkkejä siitä, että muutosvauhti on ollut joillakin muuttovoittoalueilla liian nopea. Sinänsä kaupunkien koko tai kaupungistumisaste ei Suomessa ole eurooppalaisittain erityisen korkea. Eräänlaisena välitilinpäättökseenä voidaan nähdä Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n raportti *Suomen uusjako* (EVA 1999), joka esittää dikotomisesti seuraavanlaisen aluekehitysuran:

”Voimakas keskittymiskehitys ja muuttoliike sekä tyhjenevän maaseudun ja kasvavien kaupunkikeskusten ongelmat ovat samanaikaisesti meneillään olevan yhteiskunnan rakennemuutoksen kanssa käynnistäneet Suomessa vilkkaan keskustelun aluekehityksestä ja sen suunnasta. Niin maaseudulla kuin kaupungeissakin etsitään informaatioyhteiskuntaan soveltuvia toimintatapoja ja uusia mahdollisuuksia modernin teknologian ja kansainvälistymisen hyödyntämisestä.

Vuoden 2000 alussa alkamassa oleva Euroopan unionin uusi rakennerahastokausi, unionin uudet tavoiteohjelmat ja niihin liittyvä maakuntien strategiatyö sekä unionin maatalousratkaisu ja kansallisen tuen kysymykset ovat myös tuoneet aluekysymykset sekä uutisaiheiksi että tutkimuksen kohteiksi. Julkisen sektorin leikkaukset ja muutokset valtionosuuksiin ovat saaneet kunnat liikkeelle. Oman ryytinsä aihepiirin käsittelyyn on tuonut hallitus-oppositio -asetelma.”

Alueellisuuteen liittyy oleellisesti myös paikallisuus. Alueellinen kehityshän on lopulta tietenkin paikallisten kehityssuuntien summa: toiminta tapahtuu aina paikallisesti. Paikalliseen haasteeseen on sovitettu *ajattele globaalisesti, toimi paikallisesti* -konsepti. Konsepti perustuu seuraavaan toiminta-ajatuksen: paikallinen kilpailu → alueellinen kilpailu; paikalliset ratkaisut → alueelliset ratkaisut. Esimerkiksi EU:n tukemien aluekehitysohjelmien logiikka perustuu juuri edellä kuvattuun ajatteluun. Paikallisilla toimenpiteillä (hankkeilla) kootaan alueelliset ja kansalliset sekä Euroopan laajuiset poliittisesti hyväksytyt tulokset.

Aluekehitys tarkoittaa jonkin alueen, tarkan tai epämääräisen, tilaa yhtenä hetkenä verrattuna saman alueen tilaan toisena hetkenä. Kyse on siis alueella tapahtuneesta muutoksesta. Ongelmana alueen kehityksen mittaamisessa on ekologisen harhan käsite (keskiarvon harha). Kun alueen kehitystä arvioidaan sen kehitystä kuvaavien tekijöiden keskiarvojen kautta, puhutaan mittayksiköiden tasoista, joita ei sellaisenaan löydy välttämättä mistään alueen osasta. Alueen tilalla voidaan tarkoittaa esimerkiksi talouden tilaa, hyvinvoinnin tilaa, ympäristön tilaa tai näitä kaikkia. Jotta aluekehitys esimerkiksi kunnassa, työssäkäyntialueella tai seutukunnassa olisi riittävä, on sen oltava parempi kuin monien muiden vastaavien alueiden. Tästä muodostuu kilpailukyvyyn käsite. Kilpailukykyinen on se alue, jonka kehitys on samana aikana ollut parempi kuin vertailualueen kehitys.

Positiiviseen tai negatiiviseen muutokseen tarvitaan fysiikan lakienkin perusteella aina voimaa, panoksia. Aluekehityksen muuttaminen tapahtuu voimien avulla. Kunnan, kaupunkiseudun tai seutukunnan aluekehitys riippuu alueella olevan aktiivisen muutosvoiman määrästä, politiikoista.

Politiikka tarkoittaa tahtoa, resursseja ja toimintaa, siis voimaa. Kun käsitteeseen aluekehitys liitetään politiikan näkökulma, tullaan käsitteeseen aluekehityspolitiikka, joka on lähellä käsitettä aluepolitiikka. Aluekehityspolitiikalla tarkoitetaan alueen ja sen kumppaneiden (valtio, EU...) yhteistä ja päättävistä halua tehdä toimenpiteitä, jotka saavat aikaan alueen asukkaiden toivomia positiivisia muutoksia. Tästä kokonaisuudesta käytetään myös termiä alueen kehittäminen tai alueellinen kehittäminen. Mielenkiintoinen, ja osittain akateeminenkin kysymys on, kuinka suuri osa alueelliseen kehittämiseen kohdistuvasta muutosvoimasta/ -tahdosta syntyy alueen kansalaisista lähtevästä poliittisesta paineesta, alueen elinkeinoelämästä lähtevästä poliittisesta ja taloudellisesta paineesta tai täysin alueen ulkopuolisista ”globaaleista” paineista.

Aluekehitys on siis alueen taloudellisen ja hyvinvoinnillisen tilan muutosta kuvaava termi. Aluekehitys on tulos kaikista alueeseen vaikuttavista voimista. Aluekehityspolitiikka sitä vastoin on tahtotilan, resurssien ja toiminnan muodostama kokonaisuus, jolla pyritään mahdollisimman hyvään, kilpailukykyiseen aluekehitykseen. Jos alueen, mikäpä sen laajuus tai kattavuus onkin, tavoitteena on parantaa kilpailukykyään, on sen panostettava kehittämiseen enemmän kuin mitä sen vertailualueet tekevät. Toisin päin ajateltuna: jos alueen kehittämiseen käytettävä työ kohdistuu alueelle sattumanvaraisesti, ei riittävän suurta positiivista muutosta voi tapahtua ja kilpailukyky ei siten kohene. Aluekehityspolitiikan keskeisenä tehtävänä onkin suunnata alueella tehtävää työtä samaan, aluetalouteen mahdollisimman positiivisesti vaikuttavaan suuntaan.

Kun tarkastelualueena on valtio, esimerkiksi Suomi, on kehittämisen ja kilpailukyvyyn logiikka perusteiltaan samanlainen. Valtiohan vertaa itseään muihin valtioihin (liittoutumien, muiden poliittisten järjestelmien tai vaikka kauppapolitiikan näkökulmasta) ja haluaa parantaa kilpailukykyään muiden valtioiden muodostamassa vertailujoukossa. Suomi kuuluu mm. Euroopan unioniin, joten Suomi osaltaan vastaa myös unionin maailmanlaajuisesta kilpailukyvyistä. Näin ollen Suomen valtio joutuu valitsemaan ne sisäiset kehittämiskeinot, politiikat, joilla parhaiten parannetaan Suomen kilpailukykyä erilaisissa valtioiden välisissä kilpailuissa. Kilpailukyvyyn ylläpidossa valtio joutuu valitsemaan ne toimialat, alueet ja näiden yhdistelmät, jotka kansainvälisessä vertailussa tuottavat parhaiten esimerkiksi BKT:lla tai arvonnäkökulmalla mitattuna. Valtion sisäinen politiikka on selvä tämän realiteetin seurauksena. Suomen valtion on politiikoillaan suosittava niitä talouden toimijoita, alueita ja toimialoja, jotka parhaiten ylläpitävät tai kohentavat Suomen talouden kilpailukykyä kansainvälisillä markkinoilla.

Edellä esitetty vallitseva alueellisen kehittämisen logiikka johtaa väistämättä seuraavaan päätelmään: Suomen valtion intressinä on pitää Suomi kilpailukykyisenä maailman markkinoilla. Tämän kilpailukykyyn ylläpitämiseen on valjastettu ne Suomen alueet, joilla on tuotannon rakenteensa ja investointikykyensä perusteella parhaat mahdollisuudet vastata kansainväliseen tuottavuuden haasteeseen. Muut Suomen alueet käyvät omaa sisäistä ja keskinäistä kilpailuaan markkinaehtoisen toiminnan ja käytössä olevan aluekehityspolitiikan, ml. maatalous- ja maaseutupolitiikka, suomin keinoin.

TEKES:n (2002) raportti *Ylihuomisen kilpailukyky ratkaistaan tänään* tukee edellä esitettyä virallisen politiikan logiikkaa varsin hyvin:

”Suomen kansantalous on viimeisen kymmenen vuoden aikana kehittynyt varsin positiivisesti. Nousu kansainvälisten vertailujen kärkeen on monien tutkimusten mukaan tulosta muun muassa pitkäjänteisestä panostuksesta tutkimus- ja kehitystyöhön. Suomi onkin investoinut omaan kilpailukykyynsä viimeisen 15 vuoden aikana aktiivisesti painottaen investointeja osaamiseen, innovaatioihin ja uuteen teknologiaan...

Kilpailukyvyyn, kansantalouden ja tuottavuuden kasvu ovat välttämättömiä ehtoja hyvinvoinnille, mutta hyvinvoinnin kasvu ei seuraa niistä automaattisesti. Hyvinvointia on korkea varallisuus, mutta myös muun muassa pitkän eliniän odote, poliittiset vapaudet ja oikeudet, ihmisoikeudet, kaikille tarjolla olevat koulutus-, sosiaali- ja terveystalvet, puhtas ympäristö, hyvät kulkuyhteydet ja turvallisuus...

Kansantalouden lait koskevat myös alueita. Niiden kehittyminen riippuu yritysten menestymisestä. Yritykset joutuvat kohtaamaan kansainvälisen kilpailun sijaintipaikastaan riippumatta. Teknologia ja innovaatiot toimivat siten myös alueellisen kehityksen moottorina. Alueiden kilpailukykyä tutkittaessa teknologia on noussut yhdeksi tärkeimmistä alueiden kehittymistä vauhdittavista tekijöistä.”

Suomessa harjoitetun alueellisen kehittämisen jatkumoa voidaan yleistäen hahmottaa seuraavasti lähtien 1800-luvulta ja päätyen 2000-luvulle:

Omaehtoinen/-varainen aluetalous → teollistamiseen ja perusinfrastruktuurin luomiseen
tähtäävä politiikka → maatalouden ja elintarviketuotannon kehittämiseen tähtäävä politiikka → uusteollistamiseen tähtäävä (kehitysalue)politiikka → EU:n ohjaama rakenteiden kehittämiseen tähtäävä politiikka ml. maatalous ja maaseutu → EU:n ohjaama kansainvälisen tason kilpailukykypolitiikka → ?

Edellä kuvattu jatkumo tarkoittaa käytännössä sitä, että aina on jouduttu tekemään panosten määrän ja kohteen suhteen valintoja, toisaalla kehitystä kiihdytetään ja toisaalla jarrutetaan. Poliitikat ja niiden muutokset ovat aiheuttaneet suurempia ja pienempiä muutoksia elinkeinoissa ja ihmisissä, siis sosioekonomiassa. Osa muutoksista on ollut tavoiteltuja ja osa enemmän tai vähemmän hallitsemattomia.

3.2.2 Maatalous- ja maaseutupolitiikan viimeaikaiset muutokset

Maatalouspolitiikka

Maatalouspolitiikan tarkastelussa vuosi 1995 on monella tapaa ratkaiseva. Suomen liittyminen Euroopan Unioniin muutti yhdessä yössä sekä maataloustuotteiden hintajärjestelmän että maataloustuen rakenteen (Kettunen 1996). Voidaankin sanoa, että vuoden 1995 jälkeen kotimaisen maatalouspolitiikan keskiössä on ollut suomalaisen maatalouden erityisintressien yhteensovittaminen EU:n yhteisen maatalouspolitiikan (YMP) kanssa. Tehtävä on ollut ja on edelleen

haasteellinen, koska YMP:n perusrakenne sekä sen keskeiset uudistukset on suunniteltu EU:n suurten maatalousmaiden ehdoilla. Suomen kaltaisen syrjäisen, omanlaisensa maatalouspoliittisen kehityshistorian omaavan ja tuotanto-olosuhteiltaan epäedullisen maatalousmaan on ollut monella tapaa vaikea sovittautua YMP:n vaatimuksiin. Tästä on hyvänä esimerkkinä Etelä-Suomen maatalouden vakavien vaikeuksien tuki eli 141-tuki, jonka roolista, kestosta ja maksuperusteista ei ole onnistuttu saavuttamaan yhteisymmärrystä EU:n komission kanssa koko Suomen EU-jäsenyysaikana.

Suomen EU-jäsenyys on vaikuttanut maatalojen lukumäärään niin, että tilaluku on vähentynyt vuosien 1994 ja 2006 välisenä aikana 103 000:sta noin 69 000:een (Niemi & Ahlstedt 2007). Kehitys ei ole selitettävissä pelkästään tuotannon kannattavuuden heikkenemisellä, vaikka sekin on tapahtunut tosiasia. Tilalukumäärän pieneneminen ei ole kuitenkaan vähentänyt viljelyksessä olevaa pinta-alaa, sillä keskimääräinen tilakoko on kasvanut. EU-aikana maataloudessa tapahtuneen kehityksen selittäminen vaatii sekä Suomen kansallisen maatalouspolitiikan että EU:n yhteisen maatalouspolitiikan (YMP) tuntemusta.

Suomen maatalouden ja maatalouspolitiikan erityispiirteet ovat parhaiten ymmärrettävissä, jos niitä tarkastellaan historiallisessa perspektiivissä. Kaikkein keskeisimmin Suomen maatalouden toimintaedellytysten kehittymiseen ovat vaikuttaneet 1900-luvun kolme maatalousreformia, joista Suomen EU-jäsenyys oli kolmas ja samalla viimeisin. Ensimmäinen oli kansalaissodan jälkeinen torpparien ja maattoman maatalousväestön asuttaminen 1920-luvun vaihteessa, jolloin tilaluku kasvoi muutamassa vuodessa pitkälti yli sadalla tuhannella. Toinen oli toisen maailmansodan jälkeinen karjalaisten siirtolaisten ja rintamamiesten asuttaminen 1940-luvun jälkipuoliskolla. Pelkästään vuonna 1945 syntyi 43 000 uutta pientilaa. Kaksi ensimmäistä uudistusta olivat maareformeja, joilla puututtiin merkittäväällä tavalla omistusoikeuteen. EU-jäsenyys oli luonteeltaan enemmänkin politiikkareformi, mutta varsin perusteellinen sellainen. (Aakkula 2000, Jalas 2002).

Yhteistä kaikille kolmelle reformille on se, että niitä ei suinkaan toteutettu maatalouden kehittämistä silmällä pitäen. Olennaista kussakin tapauksessa oli tiettyjen yhteiskuntapoliittisten päämäärien saavuttaminen. Tekemällä torpparit ja muu tilaton maatalousväestö maanomistajiksi pyrittiin poistamaan epäoikeudenmukaisiksi koetut maanomistussuhteet, jotka olivat olleet etenkin maaseutuväestön piirissä yksi kansalaissodan keskeisimmistä syistä. Haluttiin yhdistää kansalaissodan jakama kansa. Siirtolaisväestön ja rintamamiesten asuttamisella tahdottiin puolestaan turvata yhteiskunnallinen vakaus tappiollisen sodan jälkeisessä epävakaaassa tilanteessa, jossa pelättiin ääriivasemmiston valtaannousua. EU-jäsenyydellä taas pyrittiin siirtämään Suomi sekä identiteetiltään ja imagoltaan että turvallisuuspoliittisesti ja taloudellisesti lännen etupiiriin (Aakkula ym. 2004).

Kaikki kolme reformia onnistuivat varsinaisessa tavoitteessaan, mutta niiden vaikutus maatalouteen on ollut monisyinen. Sekä kansalaissodan että toisen maailmansodan jälkeiset maareformit johtivat tilakoon pienenemiseen, millä on ollut kauaskantoisia seurauksia. Sodan jälkeinen maatalouspolitiikka perustui pitkään siihen, että keskikokoisen maatilan piti tuottaa päätoimiselle viljelijäperheelle riittävä toimeentulo. Vuonna 1956 säädettiin maataloustulolaki, joka loi pohjan viljelijöiden lakisääteiselle tulokehitykselle. Viljelijöille taattiin sekä tuotantokustannusten nousun huomioon ottaminen että muun väestön vertainen tulokehitys (Sauli 1987). Näin vakiinnutettiin tulopolitiikan merkitys kansallisen maatalouspolitiikan tärkeimpänä osa-alueena.

Käytännössä tulopolitiikan korostuminen ja viljelijöiden tulokehityksestä huolehtiminen johti monenlaisiin maatalouspoliittisiin ongelmiin. Koska keskikokoinen maatila oli toisen maailmansodan jälkeisen maareformin jäljiltä suhteellisen pieni, viljelijöiden tulotason ylläpitämi-

nen vaati korkeita tuottajahintoja. Ero kotimaisten tuottajahintojen ja maailmanmarkkinahintojen välillä kasvoi lopulta varsin huomattavaksi. Niin kutsutun korkeahintalinjan ongelmana oli myös se, että se ehkäisi tehokkaasti rakennekehitystä kahdellakin tavalla. Koska keskikokoinen maatila antoi riittävän toimeentulon, viljelijällä ei ollut erityistä tarvetta kasvattaa tilakokoa. Toisaalta hintatuen ja rajasuojan avulla ylläpidetyt korkeat tuottajahinnat nostivat viljelysmaan hintaa, jolloin tilakoon kasvattaminen ei ollut mahdollista ilman suuria investointeja ja sitä kautta riskinottoa. (Aakkula ym. 2004).

Vaikka harjoitettu maatalouspolitiikka viljelijöiden tulotason turvaamiseen keskittyessään hidasti tuottavuus- ja tehokkuuskehitystä, teknologinen kehitys maataloudessa oli niin nopeaa, että osittainen ylituotanto-ongelma alkoi vaivata Suomen maataloutta jo 1950-luvun lopulla. Voidaankin sanoa, että kansallinen maatalouspolitiikka oli siitä EU-jäsenyyteen saakka tasapainoilua ylituotannon hillinnän ja viljelijäväestön tulotason turvaamisen välillä.

Aivan samoin kuin kansallisen maatalouspolitiikan ymmärtäminen, myös YMP:n ymmärtäminen vaatii historiallisen taustan tuntemusta. YMP:n juuret ovat 1950-luvun Länsi-Euroopassa, jossa maatalous oli pitkällisen maailmansodan jäljiltä huonossa kunnossa ja elintarvikeomavaraisuus alhainen. Varhaisen YMP:n keskeisin tavoite olikin parantaa maatalouden ja muun elintarvikeketjun tuottavuutta siten, että EU-kansalaiset saivat riittävästi kohtuuhintaista ruokaa. Tässä pyrkimyksessä YMP kannusti viljelijöitä korkeaan tuotantomäärään tarjoamalla tukia ja takaamalla tuotteiden hinnat. Maatalouden rakenneuudistusta puolestaan kannustettiin tukemalla maatilojen kokoa kasvattavia investointeja ja teknisiä uudistuksia. YMP oli siten puhtaasti maataloustuotannon ja maatalouden rakenteen kehittämiseen tähtäävää politiikkaa.

YMP onnistui alkuperäisessä tavoitteessaan liiankin hyvin. Vaikeudet alkoivat nostaa päätään ja 1980-luvun alkuun tultaessa EU joutui kamppailemaan miltei kaikkia maatalouden päätuotteita koskevan pysyvän ylituotannon kanssa. Osa ylituotannosta vietiin markkinointitukien avulla, osa taas varastoitiin EU:n alueella tai tuhottiin. Näillä toimenpiteillä oli korkeat kustannukset, ja ne aiheuttivat myös vääristymiä maailmanmarkkinahintoihin. Lisäksi ylituotannon markkinointikustannukset eivät viime kädessä palvelleet viljelijöidenkään etuja, sillä ne aiheuttivat kasvavaa ärtymystä kuluttajien ja veronmaksajien keskuudessa. Tässä suhteessa tilanne oli siis pitkälti sama kuin Suomessa.

Paine YMP:n tuottamien ongelmien ratkaisemiseksi kasvoi merkittävästi 1990-luvulle tultaessa. Kyse oli viime kädessä tarpeesta muuttaa YMP maatalouden tuotanto- ja tulopolitiikasta laajempia yhteiskunnallisia hyvinvointikysymyksiä koskettavaksi politiikaksi. Merkittävin yksittäinen virstanpylväs tässä kehityksessä oli YMP:n vuoden 1992 nk. MacSharry-reformi. Kysymys ei ollut pelkästään maatalouspolitiikan keinovalikoiman tarkistamisesta, vaan syvällisemmästä periaatteellisesta uudistuksesta, joka käynnisti edelleen jatkuvan prosessin sekä ympäristöasioiden että yleisemmän maaseudun kehittämisen nostamisesta maatalouden rinnalle YMP:n keskiöön. Perinteisen maatalouspolitiikan näkökulmasta MacSharry-reformin merkittävin asia oli tuottajahintojen leikkaus ja siitä aiheutuneiden tulonmenetysten kompensointi pinta-alaperusteisella CAP-tuella. (Vihinen 2001).

Suomen liittyminen EU:n jäseneksi osui siis ajankohtaan, jossa MacSharry-reformin toteuttaminen oli jo hyvässä vauhdissa eli tuottajahintojen leikkaus oli jo tapahtunut tosiasia. Koska tuottajahintojen leikkaus oli kompensoitu pinta-alaperusteisella CAP-tuella, jonka taso määräytyi historiallisten alueellisten keskisatojen perusteella, korkeinta CAP-hehtaaritukea maksettiin alueilla, joilla saatiin myös parhaat sadot. Suomalaisille viljelijöille EU:n leikatut tuottajahinnat merkitsivät niin suuria tulonmenetyksiä, ettei CAP-tuki niiden korvaamiseen riittänyt. Sopeutumisen keskeisiksi tukivälineiksi tulivatkin sekä luonnonhaittakorvaus että ympäristötuki.

Vuonna 1999 hyväksytty Agenda 2000 -uudistus jatkoi samoilla YMP:n uudistuslinjoilla. Tuottajahintoja leikattiin edelleen ja tulonmenetykset korvattiin viljelijöille pääasiassa pinta-alaperusteisena CAP-tukena (Ala-Mantila ym. 2000). Osittain uutta oli sopiminen siitä, että kukin jäsenvaltio laatisi omat ohjelmansa maaseudun kehittämiseksi. Myös tavoitteenasettelun retorisella tasolla yleisempi maaseutunäkökulma nousi täydentämään perinteistä maatalousnäkökulmaa: Agenda 2000 -uudistuksella sanottiin tavoiteltavan maaseudun eikä pelkästään maatalouden kilpailukyvyn parantamista. Tosiasiallisesti kuitenkin ainoastaan ympäristönsuojelu oli pakollinen elementti uusissa maaseudun kehittämissuunnitelmissa. Suomessa nk. horisontaalinen maaseudun kehittämissuunnitelma pitikin sisällään vain ympäristötuen ja luonnonhaittakorvauksen rahoituksen.

YMP:n uudistamisen tähänastinen huipennus on ollut vuoden 2003 reformin esittelemä ”deko-plaus” eli tuen irrottaminen tuotannosta. Uudistuksen myötä pääosa EU:n kokonaan rahoittamista CAP-tuista on siirtynyt osaksi ns. tilatukea, joka Suomessa otettiin käyttöön vuonna 2006 ja jonka on tarkoitus toimia ohjelmakauden 2007 - 2013 ajan YMP:n ytimenä. Tilatukijärjestelmässä entisistä CAP-tuista on muodostettu tukioikeuksia, jotka koostuvat alueellisesta tasatukiosasta ja tilakohtaisesta lisäosasta (Niemi & Ahlstedt 2007). Maaseutunäkökulmasta olennaista on myös ns. modulaatio, jolla asteittain kasvava osuus varsinaisesta maataloustuesta (I pilarin tuet eli markkina- ja tilatuki) siirretään maaseudun kehittämistoimenpiteisiin (II pilarin tuet eli ympäristöön ja maaseudun kehittämiseen liittyvät tuet), jotka Suomen (pl. Ahvenanmaa) osalta on määritelty Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelmassa (MSMKO).

Toinen asia on, missä määrin YMP:n muutokset tosiasiallisesti integroivat maaseutueluuttavuutta aiempaa kiinteämmäksi osaksi YMP:tä. Vaikuttaa siltä, että ns. suppea maaseutupolitiikka, joka sisältää nimenomaan maaseudun kehittämiseen määritellyt toimet ja välineet, on lähentymässä YMP:tä. Suppean maaseutupolitiikan toimet on tähän asti useimmiten muotoiltu nimenomaan siten, etteivät ne kohdistu suoranaisesti maatalouteen. Tätä linjaa ovat edustaneet EU:n rakennerahasto-ohjelmien puitteissa toteutetut maaseudun kehittämistoimet, joilla on mm. edistetty maatilataloutta täydentäviä sivuelinkeinoja eli monitoimista maataloutta.

Tilanne on nyt kuitenkin muuttumassa, koska YMP:n II pilari selvästi vahvistuu modulaation myötä. Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma yhdistääkin nyt saman politiikkatoimenpiteen alle sekä perinteisen maatalouspolitiikan että varsinaisen maaseutupolitiikan tavoitteiden mukaista tukea. Erityisesti MSMKO:n kolmas toimintalinja ”maaseutualueiden elämänlaatu ja maaseudun elinkeinoelämän monipuolistaminen” pitää sisällään varsinaisesta maaseutupolitiikasta tuttuja elementtejä. Tehoa maaseutupolitiikkaulottuvuudelta vie kuitenkin se, että kolmannen toimintalinjan osuus MSMKO:n kokonaisrahoituksesta on alle 10 %.

Olisi kuitenkin liioiteltua todeta, että YMP:n painopisteen siirtyminen I pilarista kohti II pilaria olisi ratkaiseva askel maatalous- ja maaseutupolitiikkojen yhdentymiselle EU:ssa. Ensinnäkin täytyy muistaa, että maaseutupolitiikan ja maaseudun kehittämisen kannalta merkittävää roolia näyttää myös rakennerahastojen (Suomen kannalta erityisesti Euroopan aluekehitysrahasto ja Euroopan sosiaalirahasto) kautta kanavoitua tuki. Näin on etenkin Itä- ja Pohjois-Suomessa. Koordinaatio esimerkiksi maaseudun kehittämissuunnitelman ja rakennerahasto-ohjelmien maaseutuosuuksien välillä on kuitenkin varsin puutteellista niin kansallisella kuin EU-tasolla. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Toiseksi on huomattava, että YMP:n painopisteen siirtäminen I pilarista kohti II pilaria on tässä vaiheessa vielä pitkälti kosmeettista. Voidaan jopa väittää, että Suomen ollessa kyseessä YMP:n tuoreet uudistukset eivät ole niinkään johtaneet painopisteen siirtymiseen ensimmäisestä toiseen pilariin vaan pikemmin häivyttäneet pilareiden välistä eroa. Suomessa II pilarin ytimenä toimivat varojenkäytöllisesti ympäristötuki ja luonnonhaittakorvaus, ja koska täällä toisin

kuin useimmissa muissa EU-maissa luonnonhaittakorvausta maksetaan kaikille maataloille ja ympäristötukea lähes kaikille maataloille (ja käytännössä vielä pinta-alaperusteisesti), ero tilatukseen ei ole enää kovin dramaattinen. Näin etenkin myös sen takia, että tilatuen saamisen ehtona on niin kutsuttujen täydentävien ehtojen noudattaminen. Täydentävät ehdot edellyttävät, että maataloutta harjoitetaan tavalla, joka ei vaaranna ympäristöä eikä maan kasvukuntoa.

I ja II pilarin välisen eron lieventyminen saattaa pahimmillaan johtaa siihen, että II pilarin maaseudun kehittämisulottuvuus typistyy maatalouden tukemiseksi. Tämä ei tietenkään ole yksinomaan huono asia, sillä maatalous on edelleen valtaosassa maata maaseudun selkärankaelinkeino. On kuitenkin selvää, että Suomen omaksuma linja, jossa maaseudun kehittämisohjelman kautta kanavoitavat varat kohdennetaan valtaosaltaan ympäristötukeen ja luonnonhaittakorvukseen, heikentää mahdollisuuksia maaseudun laaja-alaiseen kehittämiseen. Tällöin muun muassa maaseutupolitiikan näkökulmasta keskeiseksi koettu toimintaryhmä- eli Leader-toiminta jää rahoituksellisesti lapsipuolen asemaan.

Maaseutupolitiikka³

Maaseutupolitiikan kehitystä ennen EU-jäsenyyttä tarkasteltiin tutkimushankkeen ensimmäisessä raportissa (ks. Tiainen & Juntunen 2006). Seuraavassa keskitytäänkin suurelta osin EU:n mukanaan tuomaan ohjelmalliseen aluekehittämiseen ja sen maaseutuvaikutuksiin.

Suomen aluepolitiikassa alettiin siirtyä ohjelmaperusteiseen alueelliseen kehittämiseen 1980- ja 1990-lukujen taitteessa. Tarkoituksena oli korostaa alueiden roolia itsenäisinä kehittäjätoimijoina sekä toimijoiden välistä yhteistyötä. Virallisesti Suomi omaksui ohjelmaperusteisen aluekehittämisen mallin vuoden 1994 alusta voimaan tulleen aluekehityslain myötä. Omaksumista vauhditti EU:n jäseneksi hakeminen sekä tähän liittyen tietoisuus EU:n rakenne- ja aluepolitiikan rakentumisesta ohjelmakäytännölle (Hyryläinen & Rannikko 2000). Ohjelmallinen aluekehittäminen on synnyttänyt tukialueiden sekä kunta- ja yrityshankkeiden rinnalle ohjelma-alueet, joille laaditaan omat kehittämisohjelmat. Liittyminen EU:hun merkitsi alueellisten kehittämisohjelmien myötä tuntuvaa ohjelmallisen aluepolitiikan vahvistusta. Käytännössä tämä merkitsi siirtymistä automaattisista rahoitusjärjestelmistä hanketoimintaan (Rantama 2002). Maa- ja metsätalousministeriön mukaan hanke eli projekti on ajallisesti rajattu kertaluonteinen tehtäväkokonaisuus. Hankkeen avulla toteutetaan tiettyjä kehittämistarpeita tai luodaan ratkaisuvaihtoehtoja tunnistetuille ongelmille, se ei siis ole jatkuvaa toimintaa. Hanketta toteutetaan etukäteen laaditun hankesuunnitelman mukaisesti ja se liittyy usein laajempaan kokonaisuuteen, kuten strategiaan tai ohjelmaan (MMM 2002). Maaseudun kehittämisohjelmien hankkeet voidaan karkeasti jakaa yritystä tukeviin yrityshankkeisiin (investointi-, kehittämis- ja käynnistystuet), yritysyhmän kehittämishankkeisiin, laajemmin elinkeinotoimintaa edistäviin hankkeisiin, koulutushankkeisiin sekä yleishyödyllisiin ja yhteisöllisiin kehittämishankkeisiin (esim. kylien kehittämis- ja ympäristönparannushankkeet). *Ohjelmallisella maaseudun kehittämisellä pyritään ennen kaikkea maaseudun elinkeinotoimintaa monipuolistamalla (ml. maatalojen elinkeinotoiminnan monipuolistaminen eli monialaistamisen edistäminen) luomaan työpaikkoja sekä pitämään maaseutu asuttuna. Keskeistä on löytää oikeat politiikkakeinot siihen, että erityyppinen asuminen (ml. ”kakkosasujat”) ja muu toiminta on maaseudulla mahdollista.*

Maaseudun ongelmia on perinteisesti lähestytty yksittäisen sektorin ja tieteenalan lähtökohdistta, tehty kehittämistoimenpiteitä ja arvioitu saavutettuja tuloksia. Tällöin on keskitytty usein esimerkiksi maa- ja metsätalouden ongelmiin ja infrastruktuurin kehittämiseen. Maaseudun kokonaisvaltainen alueellinen tarkastelu, kuten ohjelmallinen kehittäminen, johtaa integroituihin (yhdentävään) lähestymistapaan. Tällöin analysoidaan alueen sosioekonomisia rakenteita sekä tunnistetaan kehityksen esteet ja mahdollisuudet lähtökohtana SWOT (sisäiset vahvuudet ja

³ Maaseutupolitiikan kokonaiskenttä on esitetty liitteessä 2. Maaseutupolitiikan määritelmistä mm.: YTR 2004, Tiainen & Juntunen 2006.

heikkoudet, ulkoiset mahdollisuudet ja uhat) -tyyppinen analyysi. Keskeistä kehityksessä kohti integroitunutta lähestymistapaa on ollut maaseutupolitiikan tunnustaminen ja tunnistaminen eri hallinnonaloilla sekä monien tahojen yhteinen näkemys siitä, että maaseutupolitiikka ja yleisemmin maaseudun kehittäminen tarvitsee vaikuttavuuden takaamiseksi selkeän, kokonaisvaltaisen ja integroidun lähestymistavan. (Voutilainen & Tapio-Biström 2007). (Tarkemmin integroidun maaseutupolitiikan taustasta Euroopassa: Malinen 2000 ja Suomessa: Isosuo 2000).

Euroopan unioniin liittyminen aiheutti epä tietoisuutta maaseutupolitiikan järjestämisestä. Suomessa rakennettiin vaihe vaiheelta suppeaa, voisi sanoa myös varsinaista, maaseutupolitiikkaa. Toisaalta laajan maaseutupolitiikan todettiin jääneen taka-alalle. Tämä ei tapahtunut välttämättä suppean maaseutupolitiikan voimistumisen vuoksi, vaan valtiontalouden kireyden ja aluepoliittisen ajattelun muutosten seurauksena. Suppean maaseutupolitiikan suurimmat osiot eli EU-osarahoitteiset ohjelmat saivat suuremman roolin Suomen alue- ja maaseutupolitiikassa. (Tiainen & Juntunen 2006).

Tässä tarkastellaan erityisesti maaseudun kehittämisohjelmia eli suppeaa maaseutupolitiikkaa (ks. laajasta maaseutupolitiikasta tarkemmin YTR 2004, Tiainen & Juntunen 2006). On muistettava, ettei laaja maaseutupolitiikka ole minnekään kadonnut. Yksi osoitus laajan maaseutupolitiikan jatkuvuudesta on säännöllisin väliajoin päivitettävien Maaseutupoliittisten kokonaisohjelmien toteuttaminen. Ohjelman 2005 – 2008 omin sanoin Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma on integroivaan otteeseen ja valmisteluun perustuva, koko maata koskeva ja sektorialojen myönteisiin maaseutuvaikutuksiin pyrkivä ohjelma, joka on sisällöllisesti monipuolinen ja tähtää useiden toimijoiden yhdensuuntaisiin tavoitteisiin ja työhön yhteiskunnan eri foorumeilla (YTR 2004). Ohjelmaa voidaan pitää laajan maaseutupolitiikan ohjenuorana ja kokoajana.

Maaseutu- ja aluepolitiikassa keskeistä on EU-lähtöisten toimenpideohjelmien sisältöjen ja toteutuksen suunnittelu siten, että ne palvelevat mahdollisimman hyvin EU-tasoisien yleistavoitteiden lisäksi kansallisia maaseutu- ja aluepoliittisia erityistavoitteita sekä tukevat niitä maaseudullisia ja alueellisia kehittämistoimia, joita toteutetaan EU-ohjelmista riippumatta. Kyse on siis EU-lähtöisten toimenpideohjelmien ja valtioneuvosten hyväksymien kansallisten erityisohjelmien yhteensovittamisesta siten, että maaseutu- ja aluepolitiikka voidaan harjoittaa paikalliset erityispiirteet ja tarpeet huomioiden. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Erillisten maaseudun kehittämisohjelmien vaikutuksia tarkasteltiin tutkimushankkeen ensimmäisessä raportissa (ks. Tiainen & Juntunen 2006). Tässä yhteydessä näitä ei juuri toisteta, vaan esitetään vaikutuksista pikemminkin hieman uusia näkökulmia.

Ensimmäisen ohjelmakauden, *kauden 1995 – 1999*, maaseudun kehittämisohjelmien tuloksia on tarkastellut mm. Uusitalo (1998), jonka mukaan vaikutuksia olivat ainakin seuraavat:

- Maaseudun kehittämistä päätyönään tekevien organisaatioiden ja henkilöiden määrä lisääntyi.
- Monen tyyppinen maaseudun kehittäjien koulutus laajentui ja paikoin kehittäjät muodostivat ohjelma- ja hanketyössä välttämättömän yhteistyöverkoston.
- Suppean maaseutupolitiikan välineet lisääntyivät vähitellen käsittäen EU-osarahoitteiset tavoiteohjelmat, toimintaryhmätyön, teemaryhmät, valtakunnalliset tutkimus- ja kehittämishankkeet sekä kylätoiminnan.
- Maaseutupoliittiseen kehittämistyöhön käytettävissä olevat varat ovat EU:n myötä lisääntyneet. Ne eivät kuitenkaan kattaneet muiden maaseudulle kohdistuvien yksityisten ja julkisten varojen vähenemistä.
- Yrityksinä, työpaikkoina ja koulutuksena suppea maaseutupolitiikka oli pääosin saavuttanut sen, mitä ohjelmilla oli tuohon mennessä mahdollista saavuttaa.

Kokonaisuudessaan maa- ja metsätalousministeriön mukaan maaseudun kehittämisohjelmat (Itä- ja Pohjois-Suomen tavoite 1 -ohjelmien maaseudun kehittämisen toimintalinjat, ALMA, POMO+ ja LEADER+) osoittautuivat merkittäväksi välineeksi maaseudun kehittämisessä ohjelmakaudella 2000 – 2006. *Kaudella 2000 – 2006* maaseudun kehittämisohjelmissa oli vuoden 2005 loppuun mennessä toteutettu yli 22 000 hanketta. Näissä oli käytetty EU:n rahoitusta noin 327 miljoonaa euroa ja valtion rahoitusta 431 miljoonaa euroa. Ohjelmissa on käytetty myös kuntien rahoitusta ja yksityistä rahoitusta. MMM:n hankeseurantajärjestelmän mukaan ohjelmien avulla oli syntynyt yli 12 000 uutta työpaikkaa ja yli 4 000 yritystä (Taulukko 6.). Ohjelmien tasa-arvovaikutusten näkökulmasta maaseudun naisille onnistuttiin luomaan merkittävästi työpaikkoja. Esimerkiksi ALMA- ja tavoite 1 -ohjelmien hankkeissa vuoden 2005 loppuun mennessä syntyneistä työpaikoista lähes puolet oli naistyöpaikkoja. Noin 30 prosenttia uusista yrityksistä oli naisten perustamia. Maaseudun naisten ja nuorten aktiivisuus näkyi erityisesti paikallisissa LEADER+ ja POMO+ -hankkeiden toteutuksessa. (MMM:n tiedote 29.5.2006).

Taulukko 6. Eri ohjelmien rahoitus, hankemäärät ja hankeseurantajärjestelmän mukaisia tuloksia 31.12.2005 mennessä (MMM:n tiedote 29.5.2006).

Ohjelma	EU:n tuki, milj. euroa	Valtion tuki, milj. euroa	Hankkeiden määrä	Uudet työpaikat	Uudet yritykset
Tavoite 1 -ohjelmat, maaseudun kehittämisen toimintalinjat	168.8	168.8	7 854	3 563	1 470
Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma ALMA	113.5	221.1	10 022	6 291	2 101
LEADER+	44.1	27.7	3 733	1 919	326
POMO+		11.9	638	300	120

Suurin osa kauden 2000 – 2006 maaseudun kehittämisohjelmien rahoituksesta suuntautui elinkeinojen monipuolistamiseen, yritysten asiantuntijapalveluihin, koulutukseen ja yritysکوhtaisiin hankkeisiin. Kasvavia aloja maaseudulla olivat edelleen matkailu ja muut palvelualat, myös puuala ja energiayrittäjäyys olivat nousussa. Kylien kehittämiseen liittyvillä hankkeilla on aktivoitu ihmisiä toimimaan oman kotiseutunsa hyväksi. Samalla on kehitetty uusia muotoja turvata maaseudun väestön peruspalveluja. Ohjelmien avulla on monipuolisesti kehitetty tapoja toimia, edistetty yhteistyötä, vahvistettu paikallista omaehtoista toimintaa sekä lisätty maaseudun elinvoimaisuutta. (MMM:n tiedote 29.5.2006).

Arvioiden mukaan maaseudun kehittämistoimet jäivät ohjelmakaudella 2000 – 2006 liian pitkälle yhden rahaston, Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahaston (EMOTR) varaan. Maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman 2005 – 2008 (YTR 2004) mukaan maaseudun kokonaisuudessa tuloksia voidaan saada vain, jos on käytettävissä laajempi välineistö hyödyntäen täysimittaisesti ne ulottuvuudet, joita varten Euroopan sosiaalirahaston ja Euroopan aluekehitysrahaston erityistoimenpiteet ovat olemassa. EMOTR:n toimet eivät riitä, eivätkä edes sovi kaikkien toimenpiteiden, joita maaseutualueet edellyttävät, rahoittamiseen.

Yhteenveto ohjelmallisen maaseutupolitiikan vaikutuksista EU-jäsenyytemme aikana

Kaiken kaikkiaan maaseudun kehittämisohjelmat ovat myötävaikuttaneet maaseutualueiden elinvoimaisuuden edistämiseen, mutta suuria sosioekonomisia kehitystrendejä ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla ohjelmat eivät ole pystyneet kääntämään. Konkreettisia taloudellisia toimenpiteitä ja vaikutuksia ovat olleet mm. elinkeinotoiminnan monipuolistaminen, maatilojen uudet tulonlähteet ja kilpailukyvyyn parantaminen; uudet, säilytetyt ja hankkeiden aikaiset työpaikat sekä uusien yritysten käynnistäminen ja olemassa olevien kehittäminen. Taloudellisten vaikutusten lisäksi ohjelmilla on ollut monia muita vaikutuksia (esim. kulttuuri-, kylien kehittämis- ja ympäristöhankkeet). Pitkälti EU:n mukanaan tuoma aluekehittämisen ”uusi ohjelmallinen ajattelutapa” on omaksuttu yhä paremmin. Lisäksi erityisesti paikallinen

toimintaryhmätyö etenkin aluekehittämisen toimintatapana on saanut kansainvälistäkin kiitosta; Suomi on tässä suhteessa, kuten kaikkiaankin maaseutupolitiikassa, yksi mallimaista.

Maaseutupolitiikan kokonaisvaikutusten arvioiminen on hyvin haasteellista johtuen yhteiskunnassa ja maaseudun toimintaympäristössä jatkuvasti tapahtuvista muutoksista. Esimerkiksi 1990-luvun alun lama ja EU:hun liittyminen ovat väistämättä vaikuttaneet myös maaseutupolitiikan toimeenpanon tuloksiin. Lukuisten politiikkaan välillisesti ja välittömästi vaikuttavien tekijöiden huomioiminen maaseutupolitiikan arvioinnissa on siis vaikeaa. On turvaututtava pääosin maaseudun kehittämissuunnitelmista tehtyihin arviointeihin. Maaseutupoliittisessa kokonaisohjelmassa 2005 – 2008 (YTR 2004) arvioidaan, että suppeassa maaseutupolitiikassa on vaikuttavuuden näkökulmasta onnistuttu kohtuullisesti, ja että yrityksinä, työpaikkoina, koulutuksena ja yhteistyötä lisäävinä verkostoina suppealla maaseutupolitiikalla on yleisesti pääosin saavutettu se, mikä on ollut mahdollista saavuttaa. Maaseutu on mobilisoitu kehittämistyöhön poikkeuksellisen laajasti. Tämän vuoksi myönteisiä tuloksia on saavutettu olennaisesti enemmän kuin tilanteessa, jossa maaseutupoliittisia toimijoita ja toimintaa ei olisi ollut. Sitä vastoin laajan maaseutupolitiikan tehtäväkentällä eli sektoripolitiikoiden aluevaikutuksissa saavutukset ovat olleet vaatimattomia; maaseutunäkökulma ei nouse niissä merkittävästi esille. Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman 2005 – 2008 (YTR 2004) mukaan ”Vaikeinta EU-ohjelmatyössä on edelleen peruspalvelujen turvaaminen ja kehittäminen. Tämä on selvä osoitus siitä, että ohjelmatoiminnalla ei pystytä korvaamaan sektorihallinnon tehtäviä. Pysyvillä järjestelmillä taas on vaikea saada syntymään paljonkaan uutta ja poikkeavaa. Ohjelmapolitiittiset toimet voivat vain täydentää sektorihallinnon toimia. Ne ovat kuitenkin osoittautuneet siinä määrin tulokselliseksi, että *ohjelma- ja hanketyötä tarvitaan jatkossakin riippumatta siitä, minkä verran varoja siihen saadaan Euroopan unionilta*”

Maaseutualueiden sosioekonomisten kehitystrendien kääntäminen tai edes niiden lieventäminen on vaikeaa. Poliittikkatoimenpiteiden vaikutusten mittaaminen ja arvioiminen on aina vaikeaa, mutta alue- ja maaseutupolitiikan oikeutuksen vuoksi oleellista. Keskeinen kysymys on, miten käytettävissä olevat poliittikkatoimenpiteet ja maaseudun kehittämisen keinot kokonaisuudessaan palvelevat maaseutualueiden elinvoimaisuutta ja siten maamme alueellisesti tasapainottavaa kehittämistä.

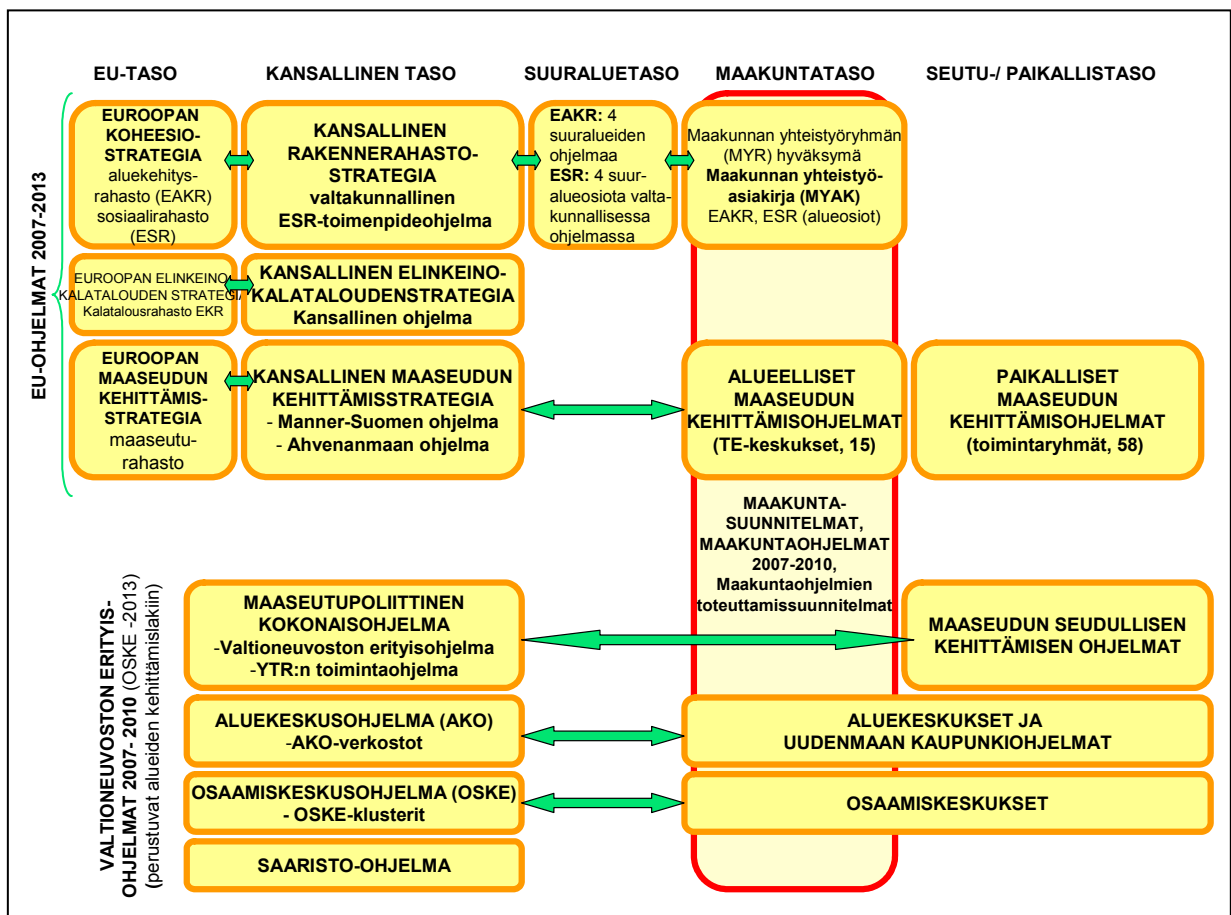
Ohjelmakausi 2007 – 2013

Merkittävin maaseudun kehittämistoimintaa mahdollistavista suppean maaseutupolitiikan toimenpidekokonaisuuksista ohjelmakaudella 2007 – 2013 on Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma (MSMKO). Sen päämääränä on antaa toiminnallinen sisältö EU:n ja kansallisen tason strategisille maaseudun kehittämistavoitteille keskittymällä kolmeen avainalueeseen, jotka ovat elintarviketalous, ympäristö, maaseudun elinkeinoelämä ja väestö. MSMKO:n neljä toimintalinjaa ovat: 1) maa- ja metsätalouden kilpailukyvyn parantaminen; 2) ympäristön ja maaseudun tilan parantaminen; 3) maaseutualueiden elämänlaatu ja maaseudun elinkeinoelämän monipuolistaminen sekä 4) Leader-toimintatapa. Maaseudun laajan kehittämisen kannalta eniten mahdollisuuksia antaa toimintalinja 3, joka lisää maaseutualueiden elämänlaatua ja monipuolistaa maaseudun elinkeinoelämää pyrkien hidastamaan harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun väkiluvun vähenemistä, tukemalla maaseudun yritysten ja työpaikkojen määrän lisääntymistä ja elinkeinojen monipuolistumista, vahvistamalla naisten ja nuorten osuutta elinkeinotoiminnassa, edistämällä uusien innovaatioiden ja tuotekehityksen hyödyntämistä työtilaisuuksien luomiseksi maaseudulle, lisäämällä osaamista maaseudulla yrittäjyyden sekä tietotekniikan ja muun teknologian alueilla sekä kehittämällä maaseudun vetovoimaisuutta asuin- ja vapaa-ajan ympäristönä. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Käytettäviä toimenpiteitä toimintalinjalla 3 ovat taloudellisen toiminnan laajentaminen maatalouden ulkopuolelle, tuki yritysten perustamiseen ja kehittämiseen, matkailuelinkeinojen edis-

täminen, elinkeinoelämän ja maaseutuväestön peruspalvelut, kylien kunnostus ja kehittäminen, maaseutuperinnön säilyttäminen ja edistäminen sekä koulutus ja tiedotus. Toimenpiteet tukevat erityisesti EU:n ensisijaisia tavoitteita kasvun edellytysten luomisessa ja työllisyyden parantamisessa. Suomessa Leader-toimintatavalla (toimintalinja 4) tulee olemaan olennainen merkitys toimintalinjan 3 tavoitteiden saavuttamisessa. Leader-toimintatapa toteuttaa alhaalta ylös -periaatteen mukaisesti paikallisista tarpeista lähtevää maaseudun strategista ja systemaattista kehittämistä, joka tuottaa kullekin maaseutualueelle täsmäratkaisuja työ- ja toimeentulomahdollisuuksien parantamiseksi. Leader-toimintatapa on käytössä maanlaajuisesti ja kaikilla MSMKO:n toimintalinjoilla. Lisäksi Leader-toiminnan tehtävänä on koota ja aktivoida uusia ihmisiä ja toimijaryhmiä maaseudun kehittämistyöhön sekä tiedottaa kehittämismahdollisuuksista, kehittää kansalaisyhteiskunnan ja julkisen hallinnon yhteistyötä sekä luoda erilaisten toimijoiden välistä yhteistyötä ja verkostoja paikallisesti, alueellisesti, kansallisesti ja kansainvälisesti. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Kuvassa 9. on esitetty maaseutu- ja aluepolitiikan ohjelmakokonaisuus ohjelmakaudella 2007–2013. Kuva havainnollistaa sitä, että eri aluetasojen strategioiden ja kehittämisohjelmien kenttä on laaja, ja lukuisilla eri ohjelmilla on joko välittömiä tai välillisiä, erisuuruisia maaseutuvaikutuksia. Ohjelmat voivat kuulua joko suppean tai laajan maaseutupolitiikan piiriin. Lisäksi on huomioitava, että laajaan maaseutupolitiikkaan kuuluu kuvassa 9 esitetyn lisäksi laajalti eri hallinnonalojen sisäisiä ja vastuunalaisia toimia (ks. Liite 3.).

Kuva 9. Maaseutu- ja aluepolitiikan ohjelmakokonaisuus EU:n ohjelmakaudella 2007 – 2013. (Lähde: Niemi & Ahlstedt 2007.)

Suppean maaseutu- ja aluepolitiikan haasteita ohjelmakaudella 2007 – 2013

Maaseudun kehittämisen näkökulmasta ohjelmakauden 2007–2013 suurimmaksi haasteeksi nousee MSMKO:n toimintalinjoittaisesti vinoutunut rahoitusrakenne. Julkisesta kokonaisrahoituksesta käytetään yli 80 % luonnonhaittakorvaukseen ja ympäristötukeen (toimintalinja 2),

mitä ei voida pitää tulevaisuuteen panostavana maaseudun kehittämisenä. Luonnonhaittakorvauksella ja ympäristötuelle on luonnollisesti suuri merkitys maataloustuotannon säilyttämisessä ja sitä kautta maaseudun runkoasutuksen ylläpitämisessä, mutta harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun ongelmat eivät ole ratkaistavissa maataloustukityyppisellä kehittämisotteella. Painottuminen luonnonhaittakorvaukseen ja ympäristötukeen aiheuttaa sen, että rahoitus ei tule jakautumaan alueellisesti tasapainoisen kehityksen kannalta tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Toinen merkittävä haaste on kuntarahoitukseen liittyvien ongelmien ratkaiseminen, sillä kuntarahoituksen osuus hankerahoituksessa nousee tulevilla ohjelmakaudella. Tämä asettaa kunnat eriarvoiseen asemaan, koska taloudellisesti heikosti pärjäävien kuntien on vaikea rahoittaa hankkeita ja näin ollen ne saattavat jopa jäädä hanketoiminnan ulkopuolelle. Myös maakunnallisten ja ylimaakunnallisten hankkeiden toteuttaminen saattaa olla nykyistä vaikeampaa, sillä kunnat todennäköisesti mieluiten suuntaavat hankerahat alueellisesti työllistäviin, konkreettisiin ja fyysisesti niitä lähellä oleviin hankkeisiin. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Kokonaisuudessaan vähenevien EU:n rakennerahastovarojen ja harvaan asuttujen alueiden erityisaseman vuoksi Etelä- ja Länsi-Suomen rakennerahastorahoitus vähenee viime ohjelmakauteen verrattuna huomattavasti. Tämä on suuri haaste myös maaseudun kehittämisen kannalta, koska Etelä- ja Länsi-Suomessakin on merkittävästi suurissa haasteissa olevia, erityisesti ydinmaaseudun alueita. Itä- ja Pohjois-Suomen tilannetta helpottaa Euroopan aluekehitysrahaston (EAKR) varoista myönnettävä erityisrahoitus, mutta toisaalta aluekehittämisen haasteet ovat näillä alueilla suuremmat kuin muualla maassamme. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Euroopan komissio on halunnut yksinkertaistaa alueellisen kehittämisen kokonaisuutta siten, että nyt maaseudun kehittäminen on edellistä ohjelmakautta selvästi enemmän ”yhden luokun” eli maaseuturahaston vastuulla. Tarkoitus onkin, että ensisijaisesti maaseuturahastolla vastataan maaseudun kehittämisen haasteisiin ja ongelmiin. Silti jonkinasteiseksi ongelmaksi muodostuu se, että kytkös rakennerahastojen ja maaseuturahaston välillä jää osittain jäsentymättömäksi. Esimerkiksi EAKR-toimenpideohjelmien ohjelma-asiakirjoissa maaseutu-ulottuvuus ei nouse kunnolla esille. Näin ollen yhteys Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaan ei ole kovin selkeä. Tässä vaiheessa onkin vaikea arvioida, miten saumattomasti maaseudun kehittämisohjelman toimenpiteet linkittyvät EAKR- ja ESR (Euroopan sosiaalirahasto) -ohjelmiin ja miten yhteensovitus toteutetaan eri toimintalinjoissa. (Niemi & Ahlstedt 2007).

Vaikuttaa siltä, että ohjelmakaudella 2007–2013 käytössä olevat maaseudun kehittämisen välineet eivät kykene pysäyttämään maaseudun jakautumista yhä selvemmin voittajiin ja häviäjiin. Voittajia ovat pääsääntöisesti kaupunkien läheisen maaseudun kunnat ja häviäjiä erityisesti harvaan asutun maaseudun kunnat. Osassa ydinmaaseudun kuntia sosioekonominen kehitys on valoisaa, mutta suurempaa osaa uhkaa taantuminen harvaan asutun maaseudun kunnaksi. (Niemi & Ahlstedt 2007).

3.3 Sosioekonomia

Sosioekonomia -sanapari kuvaa eurooppalaista hyvinvoinnin vertailuun käytettävää mittaristoa:

- sosiaalinen, koettu hyvinvointi
- taloudellinen, rahalla mitattu hyvinvointi

Alueiden sosioekonomian tilannetta mitattaessa on todettu mittareiden laatimisen vaikeus, lähinnä yhteisen tilastopohjan puutteiden vuoksi. Tämän seurauksena yhteiseurooppalaista tilastotuotantoa ajetaan ylös. Mittareihin perustuva sosioekonomian tutkimus on siksin haasteellista, että hyvinvoinnin käsite ja mittakaava vaihtelevat alueittain ja kulttuureittain. Eläkeläis-

pariskunta Tohmajärvellä kohdistaa ja mitoittaa tarpeensa eri tavalla kuin toimitusjohtajalakimiespariskunta Helsingin Eirassa. Luotettavan ja vertailukelpoisen aineiston hankkiminen on vaikeaa. Lisäksi yleinen ongelma on, etteivät tilastojen lukuarvot kovin hyvin kuvasta ihmisten tuntemuksia, arvoja jne.

On mielenkiintoista havaita, miten politiikan tekijät ja kehittäjät hahmottavat Euroopan unionin tasolla sosioekonomian kokonaisuuden ja osatekijät. Esimerkiksi *Kuudes kausikertomus Euroopan unionin alueiden sosiaalisesta ja taloudellisesta tilanteesta* (Euroopan Komissio 1999) jäsentää alkuosansa seuraavasti:

Alueiden tilanne

- *Talous*
- *Työttömyys ja työmarkkinat*
- *Väestö ja työvoima*

Tämän talousvetoisen sosioekonomia-analyysin jälkeen raportti siirtyy kohtaan *Kilpailukykyyn vaikuttavat tekijät*. Viesti on aluetalouden ja aluekehityspolitiikan kannalta selvä. Talous on siis merkittävin osa sosioekonomiaa, sitten tulee talouden merkittävin kulmakivi eli työmarkkinoiden toiminta ja sen jälkeen väestöprofiili mukaan lukien hyvinvoinnin joitakin osatekijöitä. Toinen havainto komission raportista on, että alueiden kilpailukykyyn analyysi tapahtuu alueiden sosioekonomisella vertailulla.

Sosioekonomiset ongelmat ja niiden ratkaisuun tarkoitetut työkalut toimivat erilaisilla aluetasolla ja -kombinaatioilla. Pitäisikö siis harjoittaa aluerajoista vapaata tutkimusta kehittämis-kohteiden rajojen esille saamiseksi vai rajata tutkimusalue valmiisiin hallintoalueisiin kytkettyjen työkalujen mukaan?

Sosioekonomia ja sosioekonominen tutkimus, sekä myös sosioekonomiaan liittyvät politiikat, kytetään helposti koviin tai tilastollisiin arvoihin. Sosioekonomia -käsitteellä on kuitenkin yksilölähtöinen ulottuvuus⁴. Jokainen yksilö, ja perhe, tunnustelee lähiympäristönsä sosioekonomian tilannetta ja ulottuvuuksia. Mittauksen tuloksia vertaillaan muualta saatuihin mittaustuloksiin tai itse asiassa mielikuviin. Jos muualta saatu mielikuva on jatkuvasti parempi kuin oman ympäristön sosioekonomisen tilanteen kuva, alkaa yksilön ja perheen muuttopäätöksen valmistelu. Tästä asetelmasta seuraa alueellinen kilpailukyky -käsitteen korostuminen. Aluetalouden hyvä kilpailukyky ei yksin näytä riittävän vastaamaan yksilöiden haasteeseen.

Nykyinen alueiden kehittämisspolitiikka suosii ja painottaa mallia, jossa alueen yritystoiminta (siis ekonomia) on veturin roolissa. Tähän tilanteeseen on tultu, ilmeisesti aivan perustellusti, monista syistä johtuen. Yhteiskunta on yleisesti ottaen talousvetoinen. Katsotaan, että hyvä talous mahdollistaa myös riittävän tai hyvän hyvinvoinnin. Olosuhteita ja kehittämismahdollisuuksia katsellaan siis yleisimmin talouden näkökulmasta. On kuitenkin selvästi aistittavissa, että hyvinvointiosuudenkin perspektiiviä katsotaan entistä useammin talouden kautta.

Tästä seuraa ilmeisesti kaksinkertainen kierre: hyvinvointia sinällään ei pystytä itseisarvottamaan, vaan sen rakentaminen, ylläpito ja osittain myös mittaaminen tapahtuvat lopulta talouden kautta. Alueiden kilpailu on siis varsinkin talouskilpailua. Hyvinvoinnin osatekijät alueiden kilpailussa ovat poliittisia (talous)tavoitteita tukevia mutta itseisarvoltaan sekundaarisia.

⁴ Sosioekonomia -termiä on Suomessakin käytetty yksilön tai perheen asemaa kuvaavien tilastollisten muuttujien ryhmästä.

3.4 Sosiaaliset muutokset maaseutualueilla ja -väestössä

Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin taustaa

Tässä tutkimuksessa sosiaalisten vaikutusten arviointi on tutkimuksen lähestymistapa, jossa arvioidaan nimenomaan *jo realisoituneita sosiaalisia vaikutuksia*. Tutkimuksen lähestymistapa voidaan määritellä seuraavasti: arvioidaan maaseutuväestön aktiivisuudessa vuosina 1993 – 2004 tapahtuneiden muutosten kautta, millaisia sosiaalisia vaikutuksia maaseutualueiden demografiset muutokset tarkastelujaksona ovat aiheuttaneet.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA) yleensä käytetyssä muodossaan on varsinaisesti vaikutusten *ennakointia*, se tehdään ennen hankkeen, politiikan tai toimenpiteen aloittamista. SVA on nimenomaan hallinnon ja suunnittelun väline. Se on osa ympäristövaikutusten arviointia, sosiaalisten vaikutusten arvioinnilla ennakoitaan ja selvennetään jostain hankkeesta tai suunnitelmasta aiheutuvia muutoksia paikallisten asukkaiden elämänlaadulle tai alueen kehitykselle sekä niistä aiheutuvia seurausvaikutuksia. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa pyritään tunnistamaan, miten ennakoidut vaikutukset jakautuvat eri väestöryhmien välillä hyötyihin ja haittoihin sekä mahdollisiin hyötyjiin ja haitoista kärsiviin. Sosiaalisten vaikutusten ennakoinnin tavoitteena on myös vähentää aiotuista toimista aiheutuvia haittoja ja ristiriitoja.

Sosiaaliset vaikutukset ovat jostakin toimesta aiheutuvia rakenteellisia tai toiminnallisia muutoksia ja niistä aiheutuvia vaikutuksia ihmisten elämäntavoissa, kulttuurissa, yhteiskunnassa, poliittisessa järjestelmässä, elinympäristössä, koetussa elämänlaadussa, terveydessä ja hyvinvoinnissa, henkilökohtaista varallisuutta koskevissa oikeuksissa, peloissa ja toiveissa. Vaikutukset kohdistuvat yleensä alueellisesti. Muutosten vaikuttavuus on arvioitavissa lähinnä kohteen kautta. Vaikutukset näkyvät ja välittyvät muutoksina resurssien hallinnassa, toimintakäytännöissä, instituutioissa, asenteissa ja arvoissa sekä ristiriitoina. Sosiaalisia vaikutuksia eivät ole luonnonympäristöön, rakennettuun ympäristöön tai talouteen kohdistuvia vaikutuksia. (Sairinen & Kohl 2004).

Kokemuksellisuus on sosiaalisen vaikutuksen yksi keskeinen ulottuvuus. Kokija voi olla yhteisö, yhteiskunta, tietty väestöryhmä, perhe tai yksilö. Myös kontekstuaalisuus ja konstruktivisuus ovat keskeisiä ulottuvuuksia eli sosiaaliset vaikutukset riippuvat kokijasta. (Sairinen & Kohl 2004; Burge & Vanclay 2004).

Sosiaaliset vaikutukset ilmenevät aina johonkin konkreettiseen tapahtumaan ja muutokseen liittyneenä. Näitä ovat kaikki konkreettiset toiveet ja odotukset, sekä epäilyt ja uhkakuvat, joita kehityksen uskotaan aiheuttavan. Tämänkaltaisen aineiston keräämisen ja jäsentämisen kautta voidaan arvioida ja analysoida sosiaalisia vaikutuksia. Frank Vanclay käyttää tästä kaksivaiheisesta prosessista nimitystä ”2nd order”. (Vanclay 2001, Juslén 1993, Juslén 1995, Järvikoski 1979, Kaskinen 1998, Ponnikas & Reinikainen 2002).

Merkittävää sosiaalisten vaikutusten arvioinnin kannalta on esimerkiksi tehdä tutkimusaineistosta johtopäätöksiä henkilöiden syrjäytymisestä työelämästä. Syrjäytyminen voidaan määritellä syrjäytymiseksi työelämästä, koulutuksesta tai yhteiskunnasta, sosiaalisesta kanssakäymisestä. Nimenomaan työttömäksi joutuminen on työelämästä syrjäytymistä, varsinkin silloin kun se jatkuu pitkään eikä integroituminen takaisin työelämään onnistu. Työttömyys on selkeä sosiaalinen muutos, joka väistämättä aiheuttaa sosiaalisia vaikutuksia näiden ihmisten elämäntavoissa, yhteisöissä (sosiaalisessa elämässä), hyvinvoinnissa, henkilökohtaisessa varallisuudessa sekä peloissa ja toiveissa (Sairinen & Kohl 2004).

Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys

Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin avulla voidaan hahmottaa sosiaalisen kestävyuden toteutumista. Kestävä kehitys on taloudellisten, sosiaalisten ja ekologisten ulottuvuuksien välinen

kompromissi (esim. Ponnikas 2003). Sosiaalisesti kestävä kehitys lisää ihmisten elämänhallintaa, pitää yllä ja vahvistaa heidän yhteisöllistä identiteettiään eli yhteisöllisyyden tunnetta. Sosiaalisesti kestäväan kehitykseen liittyy myös se, että kehityksen tulokset jaetaan oikeudenmukaisesti ja että ihmiset pääsevät vaikuttamaan omaa elinympäristöään koskeviin ratkaisuihin. Sosiaalisesti kestäväan kehityksen pitäisi lisätä yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Näin ollen epätasa-arvoisuutta kasvattavat rakenteet ja toimintatavat yhteiskunnassa ovat vastoin sosiaalisen kestävyuden perusteita. (Dobson 1998, Rannikko 1999b, Ponnikas 2003).

Kulttuurinen kestävyys toteutuu epätydyttävästi, jos kehitys on ristiriidassa siihen osallistuvien ihmisten arvojen kanssa. Kuitenkin kehitys on todennäköisesti aina joidenkin kansalaisryhmien arvojen vastaista. Kestäväan kehitykseen pyrkiminen on arvosidonnainen prosessi, jolloin kehitys näyttäytyy hyvin eritavalla eri kansalaisille (esim. Allardt 1991, Ponnikas 2003). Kulttuurisen kestävyteen kuuluu myös kulttuurisen moninaisuuden kunnioittaminen (esim. Ponnikas 2003).

Oleennaista sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden kannalta on esimerkiksi se, miten ihmiset integroituvat yhteiskuntaan, työelämään tai koulutukseen. Työelämässä mukana oleminen tukee sosiaalista kestävyttä sekä yksilön että yhteisön näkökulmasta. Työttömyys taas helposti aiheuttaa ongelmia sosiaaliselle kestävyydelle.

Puhutaan kansalaisosallisuuden käsitteestä sekä sosiaalisesta ja kulttuurisesta kestävydestä, jotka kuvaavat ihmisten osallisuutta kehityksessä, mahdollisuuksia vaikuttaa oman elämänsä kohtaloihin (esim. Barber 1984, Rogers & Roberta 2001). Näiden määreiden toteutuminen tai toteutumattomuus vaikuttaa paitsi yhteisön myös yksilön hyvinvointiin. Muuttoliikkeellä ja elinkeinorakenteen muutoksilla, joita tämäkin tutkimusaineisto kuvaa on merkittävä vaikutus niihin vaihtoehtoihin, joita ihmisillä on arkielämässä käytettävissä. Pakon edessä tehtyjen ratkaisujen vaikutus yksilön hyvinvointiin on merkittävä sosiaalisia vaikutuksia aiheuttava tekijä. Ihmisen elämänhallinnan mahdollisuudet vaikuttavat vahvasti yksilön koettuun hyvinvointiin ja jopa terveyteen.

Tässä tutkimuksessa käytetyllä aineistolla ei voida tyhjentävästi selventää kuvatunlaisia sosiaalisia vaikutuksia. Jotakin kuitenkin pystytään aineiston perusteella päättelemään. Käytettävissä oleva aineisto on mitä suurimmassa määrin sosiaalisia vaikutuksia kuvaava kuvatessaan nimenomaan maaseudulla tapahtuneita ”rakenteellisia ja toiminnallisia muutoksia”. Sen sijaan se ei kovin syvästi kuvaa näiden muutosten ”aiheuttamia vaikutuksia yhteiskunnassa, yhteisöissä tai eri väestöryhmien ja yksityisten ihmisten elinolosuhteissa, elämän tavoissa ja koetussa elämänlaadussa” (Sairinen & Kohl 2004). Käytetty aineisto osoittaa viitteitä sosiaalista muutoksista (ensimmäinen askel). Näistä muutoksista aiheutuneet sosiaaliset vaikutukset (toinen askel) tulee tutkijan analysoida tutkimuskirjallisuuteen tukeutuen.

Maaseutualueiden muutosten aiheuttamien sosiaalisten vaikutusten tutkimus

EU-jäsenyyden vauhdittamia Suomen maaseudun ja maatalouden rakennemuutosten sosiaalisia maatalouselinkeinon harjoittajiin kohdistuneita vaikutuksia on tutkittu (esim. Silvasti 2006). Tehdyt tutkimukset perustuvat sekä määrällisiin aineistoihin, joiden analysoimisen kautta on tehty johtopäätöksiä sosiaalisista vaikutuksista (esim. Silvasti 2006), että laadullisiin haastatteluaineistoihin, joiden kautta on voitu nähdä suoremmin maaseudun muutoksen sosiaalisia vaikutuksia maatalouselinkeinon harjoittajiin (esim. Silvasti 2001).

Maaseudun sosiaalista muutosta ja maaseutualueiden muutosten sosiaalisia vaikutuksia on tutkittu lähinnä maaseudun hyvinvointia käsittelevien tutkimusten kautta. Tutkimukset ovat kohdistuneet kaikkiin alueisiin Suomessa. Hyvinvointia on analysoitu alueellisesti, lähinnä vertailun eroja kuntatyyppien välillä, mutta myös seutukuntien tai maakuntien välillä. Edelleen on

tutkittu ihmisten hyvinvointikokemuksia suoraan väestöä alueellisesti edustavista aineistoista. Toisaalta on tutkittu maaseudulla asuvien tiettyjen ryhmien, kuten maatalousyrittäjien (Silvasti 2001), maaseudun naisten (Högbacka 2003), nuorten (Tuhkunen 2007) ja vanhusten (Andersson 2007) hyvinvointia, toisaalta on tutkittu maaseutualueiden asukkaiden arkielämää (Lehtola 2001). Merkittävästi hyvinvointia ovat sivunneet myös paikalliset kylätutkimukset (esim. Holmila 1979 ja 2001, Tommila ja Heervä 1980). Maaseutualueita sivutaan myös koko maan kattavissa tiettyyn hyvinvoinnin puoleen keskittyvissä tutkimuksissa, aiheinaan esimerkiksi kuolleisuus (Pitkänen ym. 2000) tai tuloerot (Loikkanen ym. 2005). (ks. Karvonen 2008, Leinamo 2002.)

Maatalouden rakennemuutos ja maaseutualueiden kehityksen sosiaaliset vaikutukset

Maatalouden elintarviketalouden kilpailukyvyllä perusteltu rakennemuutos alkoi Suomessa eurooppalaisittain myöhään ja tapahtui nopeasti. Vuosien 1959 – 2003 aikana maatalouden työllisten osuus työvoimasta putosi 36 prosentista alle neljän prosentin, alle OECD-maiden keskitason, ja maataloustuotannosta poistui yli 250 000 tilaa. Vuosina 1994 – 2004 maataloustyöntekijöiden määrä putosi 153 000 henkilöstä 93 000 henkilöön (Taulukko 7.). Vuosina 1992 – 2002 tilojen määrä putosi 121 000 tilasta 75 000 tilaan, kun samaan aikaan tilojen keskikoko kasvoi noin 18 hehtaarista 30 hehtaariin. Vuoden 1995 jälkeen joka neljäs suomalainen maatila on lopettanut toimintansa ja maataloudesta on hävinnyt lähes 50 000 työpaikkaa. (Silvasti 2006, MTT 2005). Näin myös tämän tutkimuksen tarkastelujaksolla, vuosina 1993 – 2004, maataloudessa on tapahtunut radikaaleja muutoksia, joilla on ollut epäilemättä merkittäviä sosiaalisia vaikutuksia.

Taulukko 7. Maatalouden rakennekehitystä kuvaavia lukuja (MTT 2005).

Vuosi	Tilojen määrä (1000 kpl)	Keskikoko (ha)	Maatalouden työlliset (1000 henkeä)	Osuus työvoimasta (%)
1990	129	17.3	183	7.3
1992	121	18.1	166	7.5
1994	115	19.2	153	7.4
1996	94	22.9	133	6.3
1998	88	25.0	120	5.4
2000	80	28.0	118	5.1
2002	75	30.0	106	4.5
2004			93	3.9

Sosiaalisten vaikutusten kannalta merkittävää on maatalouselinkeinon sisäinen muutos. Tuotanto on keskittynyt yhä suuremmille tiloille ja maatilojen kannattavuus on alentunut selvästi EU-jäsenyyden aikana. Parhaiten on menestynyt lypsykarjatalous, heikointa kannattavuus on ollut viljatiloiilla. Vuoden 1995 jälkeen tulokehitys on ollut heikointa päätoimisilla tiloilla, joilla yli 75 prosenttia tuloista tulee maataloudesta. Nämä tilat ovat suurimpia, kotieläinvaltaisimpia ja niillä on investoitu maatalouteen eniten, eikä niillä ole juuri mahdollisuuksia maatalouden ulkopuolisiin tuloihin. Parhaiten tulokehityksellä tarkasteluna ovat menestyneet osaaikaiset viljelijät, jotka saavat vain osan tuloistaan maataloudesta. (Silvasti 2006).

Tutkimuksen tarkasteluajanjaksona päätoimisten viljelijöiden käytettävissä olevien tulojen määrä on laskenut. Tällä on ollut sosiaalisia vaikutuksia siten, että tulojen laskun myötä viljelijöiden toimintamahdollisuudet ovat kaventuneet. Maaseutualueiden kokonaistarkastelun kannalta maatalouselinkeinossa tapahtunut kehitys on merkittävää, koska monilla alueilla maatalouden merkitys on aluetaloudessa huomattava. Tällöin maatalouden kuihtuessa ja maanviljelijöiden ostovoiman laskiessa alueiden palveluelinkeinon markkinakysyntä laskee, mikä vaikuttaa aluetalouteen. Alueilla, joilla maatalouden merkitys on ollut aluetaloudessa suuri, on tapahtunut myös muuttotappiota. (Silvasti 2006). Maatalouden rakennemuutos on merkittävä tekijä maaseutualueiden välisten hyvinvointierojen sekä sosiaalisten vaikutusten erilaistumisen taustalla.

Nämä havainnot saavat tukea myös alueiden välisten hyvinvointierojen tutkimuksista, joiden mukaan toimeentuloon ja terveyteen liittyvä hyvinvointi on keskimääräistä parempi kaupungeissa kuin maaseutualueilla (toisaalta psykososiaalisia ongelmia on eniten kaupungeissa). Toimeentulon, terveyden ja koetun hyvinvoinnin kautta analysoituna kaupunkien läheinen maaseutu erottuu muista alueista vahvan hyvinvoinnin alueena. Kaupunkien läheisen maaseudun hyvinvointia selittää osaltaan pendelöinti töihin läheiseen keskukseen. Lisäksi alueelle muuttaa ja siellä asuu usein nuorta, tervettä ja hyvin koulutettua väkeä. Kehyskunnissa asuminen on usein laadukasta ja edullista keskuskaupunkeihin verrattuna. Myös asuinympäristö on niissä usein kaupunkeja väljempi ja maaseutumaisempi. Nämä piirteet houkuttelevat asujiksi lapsiperheitä. (Karvonen 2008). Ongelmana alueilla on kuitenkin pendelöinti itsessään, joka aiheuttaa stressiä, vie aikaa, heikentää yhteyttä asuinympäristöön ja läheisiin sekä pienentää käytettävissä olevien tulojen määrää.

Tilastokeskuksen aineistoista (esim. ALTIKA) voidaan poimia edellä tehtyä analyysiä tukevia havaintoja. Kaupunkien läheisellä maaseudulla esimerkiksi valtionveronalaiset tulot per tulonsaaja olivat muita maaseutualueita korkeammat vuosina 1995 – 2003. Alimmat tulot ko. vuosi-
na olivat harvaan asutulla maaseudulla. Vuonna 2005 työttömyysaste oli maaseutualueista korkein harvaan asutun maaseudun alueilla ja matalin kaupunkien läheisellä maaseudulla.

Hyvinvoinnin alueelliset erot maaseutualueilla ovat kasvaneet tämän tutkimuksen tarkastelujaksolla. Erityisesti kaupungin läheisen maaseudun kunnissa kehitys on eriytynyt. Osa kunnista, kuten Oulun ympäryskunnat, ovat hyötynet läheisestä kaupungista. Osa kunnista taas on jäänyt jälkeen elintasokehityksestä ja psykososiaaliset ongelmat ovat niissä pahenemaan päin, näin on käynyt esimerkiksi Kehys-Kainuun kunnissa. Usein hyvinvoinnin kehitys muuttuu pahoinvointikierteeksi, jossa huono-osaisuus, kuten köyhyys, lastensuojelun tarve, alkoholin käyttö ja työttömyys nivoutuvat toisiinsa. Pahoinvoivien maaseutukuntien määrä näyttää lisääntyneen. (Karvonen 2008).

4 Aineisto ja menetelmät

4.1 Aineisto

Otos

Tilastokeskus (TK) suoritti kesällä 2007 tilauksesta noin 25 % satunnaisotannan vuosien 1993 - 2004 ”maatalouden aktiiviväestöstä”. Henkilö määriteltiin kuuluvaksi maatalouden aktiiviväestöön, jos hän täyttää yhtenäkin vuotena (1993 - 2004) yhdenkin seuraavista kriteereistä: toimiala (011-013), ammatti (611-613), vuoden lopussa voimassaoleva MYEL-vakuutus, vuoden lopussa voimassaoleva sivutyön MYEL-vakuutus (vuodesta 1996 eteenpäin). Satunnaisotanta tehtiin työssäkäyntitilastosta, johon liitettiin muiden rekistereiden tietoja. Otokseen tuli 49 243 henkilöä, joiden keski-ikä oli 40,2 vuotta vuonna 1993. Tilastokeskus teki seurannan vuodesta 1993 vuoteen 2004 otokseen valikoituneiden henkilöiden osalta 43 muuttujalla, joiden katsottiin kuvaavan henkilöiden sosioekonomista asemaa ko. aikana (ks. muuttujalistaus liitteessä 4.). Valittu aikajakso, vuodet 1993 – 2004, kuvaa hyvin sekä Suomen vuosien 1990-luvun alun laman että Euroopan unioniin liittymisen seuraamuksia maaseudun elinolosuhteisiin.

Yksilöominaisuusmuuttajat

Aineisto sisältää lähes täydelliset tiedot seuraavista muuttujista: sukupuoli, kuolinvuosi, ikä, siviilisääty, asuinmaakunta, pääasiallinen toiminta, ammattiasema, perheen henkilöluku, lasten lukumäärä, työpaikan sijaintimaakunta ja toimialakoodi. Myös yksilön asuinpaikkaan liittyvät maaseututyypin (5 tyyppiä) ja maatalouden tukialueen (11 aluetta) tiedot ovat täydelliset (ks. Liitteet 2. ja 10.).

Sen sijaan henkilön koulutustasoa kuvaava tutkintokoodi on puutteellisesti rekisteröity. Samoin ammattikooditiedot ja sosioekonomista asemaa kuvaavan indeksin arvot ovat ongelmallisia. Ammattikooditiedot ja sosioekonomiset indeksit esiintyvät vain vuosilta 1993, 1995, 2000 ja 2004, lisäksi vuoden 1993 tiedot perustuvat vanhaan koodauskäytäntöön.

Tulo- ja velkamuuttajat

Aineisto sisältää täydelliset tiedot yksilön ja hänen puolisonsa palkka- ja yrittäjätuloista, päivä- ja äitiysrahoista, työttömyysturvaeduista, lasten kotihoidon tuesta ja veloista. Lisäksi käytössä on tiedot valtionveronalaisista tuloista ja asuntokunnan yhteisistä käyttötuloista. Varallisuudesta ja eläketuloista ei ole tietoja, eläketuloja arvioitiinkin eläkeläisasuntokunnan käytettävissä olevilla tuloilla. Sen sijaan eri eläkelajien osalta on tietoa siitä, onko henkilö saanut ko. eläkettä vai ei. Tätä ei kuitenkaan pystytty tyydyttävästi yhdistämään eri tulomuuttujiin eläketulojen suuruuden määrittämiseksi, sillä yllättävän moni eläkeläinen -statuksen omaava henkilö sai palkka- tai yritystuloa. Tulema on osin totuuden mukainen, mutta osin eri rekisteritietojen yhdistelyn tulos.

Työttömyys- ja muuttomuuttajat

Aineisto sisältää myös tiedon henkilön työttömyyskuukausien lukumäärästä vuoden aikana sekä osallistumisesta työllisyyskoulutukseen viikolla 52. Muuttamista tarkasteltiin muuttujan avulla, joka kertoo onko henkilön asuinkunta vaihtunut vuoden aikana vai pysynyt samana. Samaan tapaan pendelöintiä tarkasteltiin muuttujan avulla, joka kertoo onko henkilön asuinkunta ja työpaikan sijaintikunta sama vai eri.

Aineiston laatu

Aineiston laatu on pääosin hyvä ja se antaa yleisellä tasolla varsin hyvän mahdollisuuden tutkia eri yksilöominaisuus- ja tulotiedot omaavien henkilöiden historiaa ja kehityskulkua vuosina 1993 - 2004. Osa alkuperäisistä 43 muuttujasta oli kuitenkin täydellisen pitkäjäsenaineiston muodostamisen kannalta ongelmallisia. Noin 15 muuttujan kohdalla oli puuttuvia tietoja estäen

niiden tehokkaan käytön. Esimerkiksi tietoja on vain tietyiltä vuosilta tarkasteluperiodin ajalta, esiintyy muita puuttuvia tietoa tai aineiston koodaus ei ole kaikkien vuosien osalta yhtenäinen. Toisaalta aineistossa oli erilaisia aggregaattimuuttujia, kuten esim. valtion veronalaiset tulot, joiden sijasta käytetään tulojen komponentteja, ja samaa asiaa mittaavia muuttujia (esim. lasten lkm ja perheen koko), joista käytettiin vain toista. Aineistoon jouduttiin tekemään erilaisia uudelleen koodauksia ja poistoja. Liitteessä 4 on tarkempi kuvaus muuttujista ja kommentit tehdyistä muutoksista.

Lopullinen analyysiaineisto koostuu 46 076 henkilöstä, joista on varsin täydellinen seuranta- eli pitkittäis- tai paneelianeisto vuosilta 1993 – 2004. Koska kustakin muuttajasta oli tiedot 12 vuodelta kaikista henkilöistä, niin muuttujakohtainen havaintojen kokonaismäärä oli $12 \times 46\,076 = 552\,912$. Tämän tyyppinen aineisto on toki varsin heterogeeninen, sillä kunkin yksilön elämäntilanteet ja niiden käänteet ovat varsin yksilöllisiä. Heterogeenisyydestä huolimatta seuranta-aineisto antaa hyvän mahdollisuuden selvittää esimerkiksi sitä, miten yksilöiden pääasiallinen toiminta on muuttunut seurannan lähtövuodesta 1993 seurannan päättymisvuoteen 2004.

Otokseen tuli runsaasti myös muita kuin maatalousyrittäjiä, kuten palkansaajia. Palkansaajien suuri lukumäärä selittyy sillä, että mukana ovat myös mm. sivutoimiset maatalousyrittäjät, joita verottaja kohtelee palkansaajina.

Ammattiasemaluokituksen uudelleen koodaus

Alkuperäinen otos ei sisältänyt muuttujaa ”maatalousyrittäjä”. Sen sijaan tutkimusotoksessa oli täydellinen ammattiasematieto kaikkien henkilöiden osalta tutkimusvuosien ajalta seuraavasti (suluissa henkilöiden lukumäärät ja prosenttiosuudet vuoden 1995 osalta):

Ammattiasema: 0 = muu, tuntematon, ei-työllinen (13 472 hlöä, 29,2 %),
1 = palkansaaja (5 504 hlöä, 11,9 %),
2 = yrittäjä (27 100 hlöä, 58,8 %).

Oletuksena pidettiin, että maatalousyrittäjät kuuluvat ryhmään yrittäjät, muodostaen pienemmän ryhmän kuin maaseudun koko yrittäjäväestö tai maatalouden aktiiviväestö. Maatalousyrittäjien tunnistamiseksi tehtiin seuraava menettely. Vuoden 2001 ammattikoodiluokituksen luokka 61: *maanviljelijät, metsätyöntekijät yms.* antaa mahdollisuuden ristiinluokituksen yllä olevan ammattiasemajaon kanssa. Ammattiasemamuuttuja jakaa ammattiluokan 61 kahteen osaan, vuoden 1995 tietojen osalta seuraavasti: 1 = palkansaaja: 2 252 henkilöä, 2 = yrittäjä: 23 235 henkilöä.

Jako jouduttiin tekemään vuoden 1995 tietojen avulla, koska vuoden 1993 ammattikooditiedot rakentuivat vuoden 1980 nimikeluokituksen mukaan, jonka kääntämistä vuoden 2001 luokituksen ei voida tehdä johdonmukaisesti. Vuosien 2000 ja 2004 ammattikoodit perustuvat vuoden 2001 koodeihin, joten niiden tiedot ovat vertailukelpoisia vuoden 1995 tietojen kanssa.

Toisen ongelman muodostaa ammattikooditietojen epätäydellisyys. Puuttuvia tietoja oli vuoden 1995 kohdalla 29,2 % (13 472 henkilöä). Nämä puuttuvat tiedot ovat kuitenkin tunnistettavissa ammattiasemaluokituksen avulla kuuluvaksi luokkaan 0 = ei-työllinen, muu, tuntematon.

Ammattiasemaluokituksen mukaan vuonna 1995 otoksessa oli 27 100 yrittäjää ja ammattikooditietojen mukaan yrittäjämaanviljelijöitä oli 23 235 (on noin 50 % 46 076 määrästä) henkilöä. Tätä tietoa käytettiin ei-maatalousyrittäjien tunnistamiseksi, erotus $27\,100 - 23\,235 = 3\,865$ henkilöä, määritellään ei-maatalousyrittäjiksi. Samanlainen tunnistusmenettely tehtiin myös vuosien 2000 ja 2004 tietojen kohdalla. Tietojen avulla rakennettiin uusi AMMATTIASEMA-muuttuja:

AMMATTIASEMA: 0 = ei-työllinen, muu, tuntematon (13 472 hlöä)
1 = palkansaaja (5 504 hlöä)
2 = ei-maatalousyrittäjä (3 865 hlöä)
3 = maatalousyrittäjä (23 235 hlöä).

4.2. Menetelmät

Tutkimusmenetelmien osalta paneeliaineistojen (mikroaineistojen, seuranta- ja pitkittäisaineistojen) analysointimenetelmien kehittäminen on ekonometrian alan yksi innovatiivisimmista ja aktiivisimmista alueista. Yhdistettyä aikasarja- ja poikkileikkausaineistoa käyttämällä voidaan tutkia asioita, jotka eivät ole mahdollisia käyttämällä vain joko aikasarja- tai poikkileikkausaineistoa. Seuranta- tai pitkittäisaineistotermi kuvaa sitä, että tiettyä havaintoyksikköä seurataan ajassa. Mikroaineistot taas sisältävät tyypillisesti tietoa suhteellisen lyhyeltä aikaväliltä, mutta laajemmasta havaintomäärästä yksittäiseltä vuodelta.

Mikroaineistojen analyysimenetelmät on suunnattu tilastollisiin ilmiöihin, jotka tunnetaan poikkileikkaushavaintojen keskinäisenä variaationa, eli yksilöiden heterogeenisyysominaisuutena. Yksilöt esimerkiksi ihmiset ovat heterogeenisiä toisiinsa nähden, mutta joitakin heidän ominaisuuksiaan voidaan silti luokitella. Muodostettaessa testattavaa ekonometrista mallia nämä ominaisuudet voidaan huomioida estimoimalla ryhmille ja luokille omat terminsä. Poikkileikkauksilla tiettyinä vuosina päästään kiinni henkilöihin, joiden elämänuraa seurataan ajassa, samalla muodostaen heistä seuranta-aineisto. Tällaisten mikroaineistojen analyysimenetelmillä voidaan tutkia muutosten vaikutuksia ja aikaansaada eriytyviä tuloksia erilaisille ryhmille. Esimerkiksi maatalouspolitiikan muutoksen vaikutus saattaa olla erilainen pientilalliselle kuin suurtilalliselle, juuri aloittaneelle kuin jo eläkeputkeen pääsevälle, eri alueilla maataloutta harjoittaviin jne. Lisäksi, jos tarkastellaan esimerkiksi maatalousväestöä ja maatalouden lopettamista, niin varsinainen lopettamisen muuttuja voidaan tehdä joka vuodelle tietyillä perusteilla. Näin esimerkiksi eri vuosina lopettaneiden uraa voidaan verrata keskenään. Tiettyinä vuosina työmarkkinat ovat vetäneet hyvin, mikä on saattanut vaikuttaa lopettamispäätöksen takana.

Vaikutusten volyymerojen lisäksi on tärkeää tehdä analyysiä myös siitä, mitä maaseutuväestön yksilöille on tapahtunut monella eri muuttujalla mitattuna. Tällöin myös deskriptiivisen analyysin käyttö on perusteltua ja sen myötä erilaisten kohorttien vertailu tietyillä muuttujilla vuosittain on mahdollista.

Tulokset johdettiin Eviews-6, Limdeb-9 ja SPSS-16 ohjelmistoilla. Tutkimuksessa käytettiin sekä erilaisia logit-malleja että lineaarisia regressiomalleja, joista seuraavassa lyhyt ekonometrinen kuvaus.

Logit-mallit

Ekonometrisen mallinnuksen keskeisenä metodina käytetään tutkimuksessa ns. Logit-malleja, jotka soveltuvat hyvin erilaisten diskreettien ja dikotomisten päätösten, kuten maatalouden lopettamisen, eläkkeelle siirtymisen tai työllistymisen, mallintamiseen. Estimoidaan kolme erilaista tilastollista Logit-mallia, joissa keskitytään selittämään miten maatalousyrittämisen jatkaminen ja lopettaminen määräytyy.

Ensimmäisessä vaihtoehdossa on kyse *Logit -mallista*, missä vuoden 2004 ammattiasema määritellään seuraavasti: 0 = ei-työllinen, palkansaaja, ei-maatalousyrittäjä tai muu, 1 = maatalousyrittäjä.

Logit-malli kohdistuu dikotomisen 0/1-tilanteen selittämiseen, ts. mikä on todennäköisyys sille, että henkilö i on maatalousyrittäjä vuonna 2004, kun hän oli sitä vuonna 1995. Pyrkimyksenä

nä on selittää, mitkä syyt ovat johtaneet maatalousyrittämisestä vuoteen 2004 mennessä. Koska Logit-mallin muoto henkilölle i on

$$P_i[2004, i = 1 | 1995, i = 1] = G(\boldsymbol{\beta}' \mathbf{X}_i) = \frac{\exp[\boldsymbol{\beta}' \mathbf{X}_i]}{1 + \exp[\boldsymbol{\beta}' \mathbf{X}_i]} \quad (\boldsymbol{\beta}_{(k+1,1)}\text{-vektori}),$$

niin jonkin selittäjän X_r ($r = 1, \dots, k + 1$) parametrin saadessa negatiivisen arvon ($\beta_r < 0$), todennäköisyys, että ammattiasema säilyy maatalousyrittäjänä vuoteen 2004 saakka, laskee. Koska siirtymä on täsmennetty vuosien 1995 ja 2004 välille, siirtymän todennäköisyyden selittäjien on syytä olla vuodelta 1995. Täten henkilön taloudellinen ja henkilökohtainen tilanne vuonna 1995 antaa syyn joko siirtyä tai olla siirtymättä toiseen ammattiasemaan vuoteen 2004 mennessä.

Logit-malli - vaikkakin voi antaa mielenkiintoista informaatiota maatalousyrittämisen jatkamisen ja lopettamisen tiimoilta - on liian yksipuolinen selittämään ammattiasemien siirtymiä vuosien 1995 ja 2004 välisenä aikana. Siksi estimoidaan myös ns. Multinomiaalinen Logit-malli (*MLogit*), joka pyrkii selittämään vuosien 1995 ja 2004 väliset siirtymät seuraavien neljän ammattiaseman osalta: 0 = ei-työllinen, muu, tuntematon⁵, 1 = palkansaaja, 2 = ei-maatalousyrittäjä ja 3 = maatalousyrittäjä.

MLogit-malli on yleistys binäärisestä Logit-mallista. MLogit-mallissa vaihtoehtotiloja $N = J + 1$ ($J > 1$) on useampia kuin kaksi ja niiden välille ei voida asettaa minkäänlaista järjestystä. Malli on muotoa:

$$P_i[2004, i = 0 | 1995, i = 1] = \frac{1}{1 + \sum_{r=1}^J \exp[\boldsymbol{\beta}_r' \mathbf{X}_i]}$$

$$P_i[2004, i = j | 1995, i = 1] = \frac{\exp[\boldsymbol{\beta}_j' \mathbf{X}_i]}{1 + \sum_{r=1}^J \exp[\boldsymbol{\beta}_r' \mathbf{X}_i]}, \quad j = 1, \dots, J$$

Koska $\sum_{j=1}^J P_i[2004, i = j | 1995, i = 1] = 1 - P_i[2004, i = 0 | 1995, i = 1]$, niin kaikki estimoitavat parametrit $(k + 1) \times J$ vertaantuvat perusluokan $j = 0$ $P_i[2004, i = 0 | 1995, i = 1]$ tilanteen suhteen, missä $\boldsymbol{\beta} = \mathbf{0}$.

Täten MLogit-malli antaa todennäköisyysennusteita kaikkien ammattiaseman siirtymien suhteen, kun ammattiasema on ollut vuonna 1995 maatalousyrittäjä. Analysoitavassa tilanteessa siirtymätodennäköisyyden perusluokan muodostavat ne maatalousyrittäjät, jotka ovat siirtyneet luokkaan 0 (ei-työllinen, muu, tuntematon). Muut siirtymätodennäköisyydet suhteutuvat tämän mukaan. Vasta kun ns. marginaaliset todennäköisyysestimaatit lasketaan selittäjien antamille efekteille, saadaan selville miten kukin muuttuja keskimäärin nostaa tai laskee kyseisen tilan todennäköisyyden todentumista.

Edellä esitellyt Logit- ja MLogit-mallit rakentuivat poikkileikkaushavaintojen varaan, toisin sanoen, miten vuoden 1995 maatalousyrittäjien ammattiasemat eroavat vuoden 2004 tilantees-

⁵ Ammattiasema luokka 0 = muu, tuntematon, ei-työllinen olisi voitu jakaa vielä alaluokkiin eläkeläiset ja muut (lähinnä työttömät ja asema tuntematon). Tähän jakoon ei kuitenkaan ryhdytty, sillä ryhmä ”muut” muodostui varsin pieneksi (4.1 % vrt. 30.9%: eläkeläiset). MLogit-mallin estimointi on varsin epätarkkaa pienten valinta-joukko-osuuksien kohdalla.

ta. Vuoden 2004 ammattiasemia selitettiin vuoden 1995 taustamuuttujien avulla, eikä estimoinnissa siksi hyödynnetty informaatiota vuosien 1995 - 2004 väliltä.

Kolmannessa mallivaihtoehdossa käytetään paneeliaineiston varaan rakennettua Logit-malliestimointia (ns. *PLogit-malli*). Tällöin kunkin henkilön i osalta tiedetään hänen ammatiasemaansa (maatalousyrittäjä = 1, jokin muu = 0) eri vuosina ajalla 1993 – 2004. Aineisto kuvaa tällöin henkilön ammattiaseman tilaa peräkkäisinä vuosina selittäjien saadessa ko. vuoden vastaavat havaintoarvot.

$$P[y_{i,t} = 1 | \mathbf{X}_{it}, \boldsymbol{\beta}, \alpha_i] = 1 - P[y_{i,t} = 0 | \mathbf{X}_{it}, \boldsymbol{\beta}, \alpha_i]$$

$$= \Lambda(\alpha_i + \boldsymbol{\beta}' \mathbf{X}_{it}), \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ja } t = 1993, 1994, \dots, 2004.$$

Mallin tulosten tulkinta poikkeaa hieman edellisistä Logit- ja MLogit-malleista. Satunnainen tai kiinteä yksilötekijäparametri α_i mallittaa havaitsematonta yksilökohtaista vaihtelevuutta. Parametriesiimaatit $\boldsymbol{\beta}$ puolestaan kuvaavat sitä, miten henkilöiden todennäköinen pysyminen maatalousyrittäjinä ajanjaksolla 1995 – 2004 keskimäärin määräytyy, kun selittävät muuttujat saavat eri yksilöiden kohdalla eri arvoja eri vuosina. Kyse on siis ammattiaseman muutoksen selittämisestä, ei niinkään ammattiaseman siirtymien ennustamisesta.

Lineaariset regressiomallit

Yksilöiden tulodynamiikkaa ja sen riippuvuutta yksilö- ja luokkakohtaisista tekijöistä analysoidaan ns. 2-komponenttisella kiinteiden tekijöiden paneelimallilla (2-way fixed effects model, FE2). Asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen (ASKULT) prosentuaalisten muutosten määräytymistä kuvaava lineaarinen regressiomalli paneeliaineiston yhteydessä on muotoa:

$$y_{it} = \alpha_i + \lambda_t + \boldsymbol{\beta}' \mathbf{X}_{it} + \varepsilon_{it},$$

$$\text{missä } y_{it} = \begin{cases} \text{joko } \ln ASKUNT_{i,t} - \ln ASKUNT_{i,t-1}, \\ \text{tai } \ln ASKUNT_{i,t} - \ln ASKUNT_{i,t-1} > 0, \\ \text{tai } \ln ASKUNT_{i,t} - \ln ASKUNT_{i,t-1} < 0 \end{cases}$$

missä α_i ($i = 1, \dots, N$) on yksilökohtainen tekijä, λ_t on yksilöille yhteinen perioditekijä ($t = 1994, \dots, 2004$), ε_{it} on mallin satunnaistermi, ja \mathbf{X}_{it} on selittäjämatrisi. Mallin avulla voidaan analysoida määräytyvätkö asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen positiiviset ja negatiiviset muutokset erilaisilla yksilö- ja luokkakohtaisten tekijöiden perusteella. Toisin sanoen, mitkä tekijät selittävät tulojen positiivista ja negatiivista kehitystä. Malli, missä $\lambda_t = 0$, on ns. 1-komponenttinen malli.

Asuntokunnan käytössä olevan tulon %-muutosta selitetään sekä kaksi- että yksisuuntaisella lineaarisella kiinteäkomponenttisella paneeliregressiomallilla. Malli pystyy huomiomaan yksilökohtaisen vaihtelevuuden sen osan, jota ei selitetä mallin selittäjämuuttujilla, yksilökohtaisella luokittelumuuttujalla. Toisaalta kaikkia yksilöiltä yhdistävä vaikutus saadaan aikaan trendikomponenttitekijällä. Koska mallin trendikomponentti λ_t on täysin korreloitunut IKÄ-muuttujan kanssa, niin malli, missä tämä muuttuja on mukana, ei sisällä trendikomponenttia. Tämän lisäksi AMMATTIASEMA-muuttuja korreloi voimakkaasti pääasiallinen toimintamuuttujan (PTOIM) kanssa, joten näille estimoidaan erilliset täsmennykset. Huomattakoon, että sukupuolimuuttujaa ei voitu käyttää, koska muuttuja on aikainvariantti estäen sen käytön kiinteäkomponenttisessä mallissa. Mallin muuttujaluettelo löytyy liitteestä 5.

5 Pitkittäisaineiston tulokset ja havainnot

Seuraavassa analysoidaan aluksi maatalouden aktiiviväestön tulojen kehitystä vuosina 1994 – 2004 yksilökohtaisen seuranta-aineiston avulla. Tarkastelu suoritetaan pääsääntöisesti asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen kautta. Tällöin analysoidaan yksilöiden ja asuntokuntien nettotulojen kehitystä ja muutosta vuosina 1994 – 2004 erilaisten henkilöä koskevien luokittelumuuttujien (esim. ammattiasema, maaseututyypialue ja tukialue) suhteen. Tämän jälkeen tarkastellaan eri tulolajien kehitystä yksityiskohtaisemmin. Edelleen pyritään selvittämään paneeliaineistoregressiomallien avulla miten tulomuutos vuosina 1994 – 2004 on määräytynyt mainittujen muuttujien kautta. Yleistavoitteena on vastata kysymykseen ketkä henkilöt ja mitkä alueet ovat olleet tulokehityksen voittajia ja häviäjiä.

Tulokehityksen liittyen analysoidaan myös ammattiasemassa tapahtuneita siirtymiä, erityisesti maatalousyrittäjien osalta. Lisäksi tarkastellaan maatalouden harjoittamisen lopettamiseen johtaneita syitä ja sitä, mihin (esim. eläkkeelle, palkansaajaksi tai muun alan yrittäjäksi) siirtymä maataloudesta suuntautuu. Seuranta-aineisto antaa erinomaisen mahdollisuuden tutkia, miten henkilön ammattiasemassa tapahtuu siirtymiä tietyllä ajanjaksolla. Koska samalla ajalta on rekisteröity myös henkilön keskeiset yksilökohtaiset tiedot, voidaan toteutunutta kehitystä analysoida siirtymätodennäköisyyksien avulla ja tehdä ennusteita henkilön lähtötilan ominaisuuksiin perustuen. Tyypillisesti yksilökohtaiset seuranta-aineistot ovat hyvin heterogeenisiä ja monet yksilölliset syyt ja tekijät jäävät analyysin ulkopuolelle. Yhdistäviä tekijöitä esiintyy kuitenkin riittävästi, mikäli ammattiasemassa tapahtuneet siirtymät tulkitaan taloudellisen toiminnan ja harkinnan tuloksena syntyneiksi. Tällöin keskeiselle sijalle nousevat eri ammattiasemiin liittyvät tulo- ja varallisuustekijät. Taloudellisen kehityksen alueellisen ja paikallisen erilaisuuden takia maatalousyrittämisen reunaehdot eivät ole kaikilla alueilla samat. Tämä seurauksena tulomuodostuksen alueelliset erot tuovat yksilöllisten erojen lisäksi tärkeän lisäulottuvuuden analyysiin.

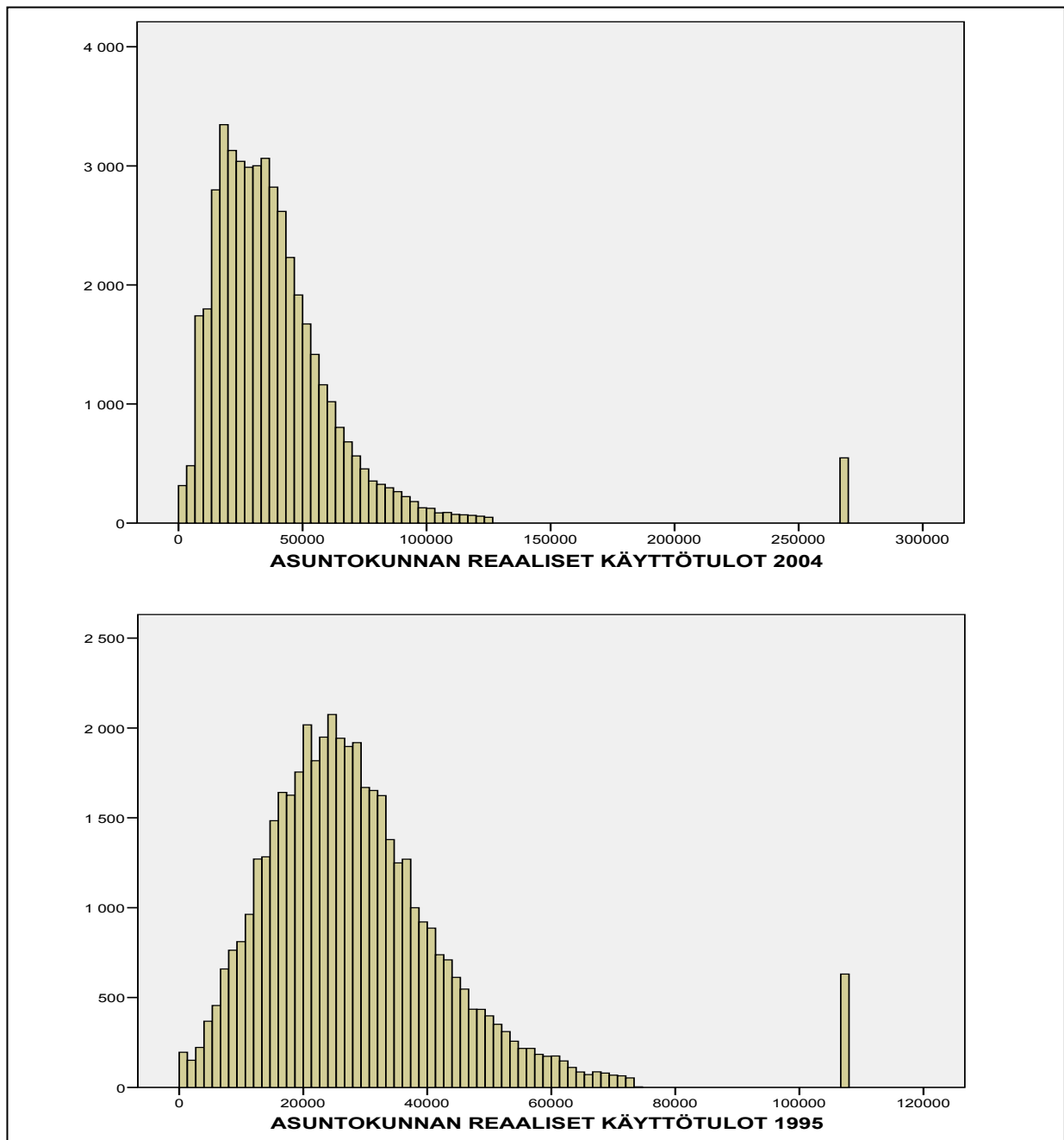
Lopuksi analyysissä keskitytään lyhyesti otoksen yksilöiden ikäjakauman erikoispiirteisiin eri alueilla, alueelliseen muuttoliikkeeseen ja kuolleisuuden kehitykseen. Näiden seikkojen esille tuominen edesauttaa maaseudun ja maaseutuväestön tulevien kehityslinjojen ymmärtämistä ja maaseutupolitiikan haasteiden muodostumista.

5.1 Tulot ja tulolajit

Asuntokunnan käyttötulojen kehitys

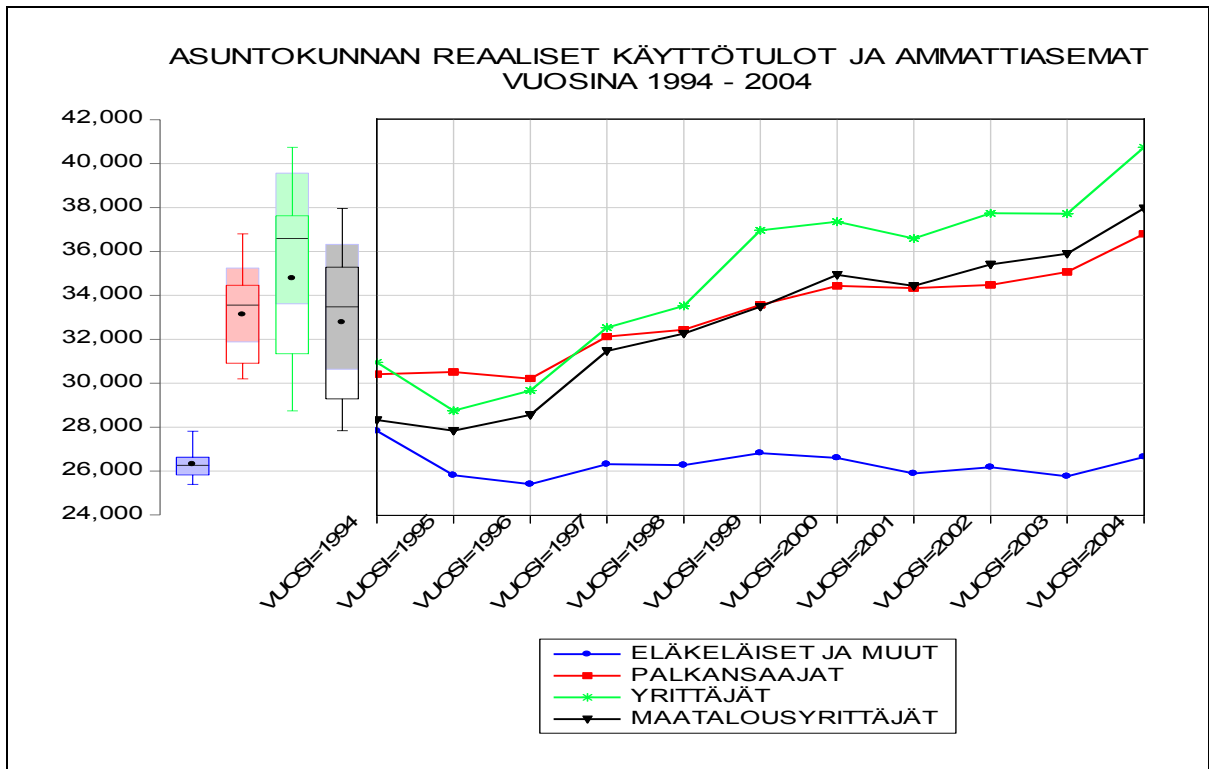
Kaikki alkuperäiset tulotiedot deflatoitiin elinkustannusindeksillä vuoden 1993 reaalityuloiksi. Kattavin muuttuja on asuntokunnan yhteiset käyttötulot, jota voidaan pitää hyvänä mittarina henkilön tai kotitalouden tulojen ja ostovoiman tasosta. Toinen tärkeä muuttuja on henkilön valtionveron alaiset tulot, joka on kuitenkin muuttujana osin ongelmallinen, koska kaikilla ei ole valtionveronalaista tuloa ja kyse on bruttotuloista. Näiden lisäksi on tiedossa henkilön ja hänen puolisonsa (mikäli tällainen on) tulot palkasta, yritystoiminnasta, eri tukimuodoista sekä henkilön velat.

Kuvasta 10. nähdään, että asuntokuntien reaalityulojen jakaumat vuosina 1995 ja 2004 ovat erityyppiset. Vuoden 2004 tulojakauma on huomattavasti vinompi oikealle kuin vuoden 1995 jakauma, lisäksi ylimmän persentiilin keskiarvotulo on etääntynyt kauemmaksi jakaumasta.

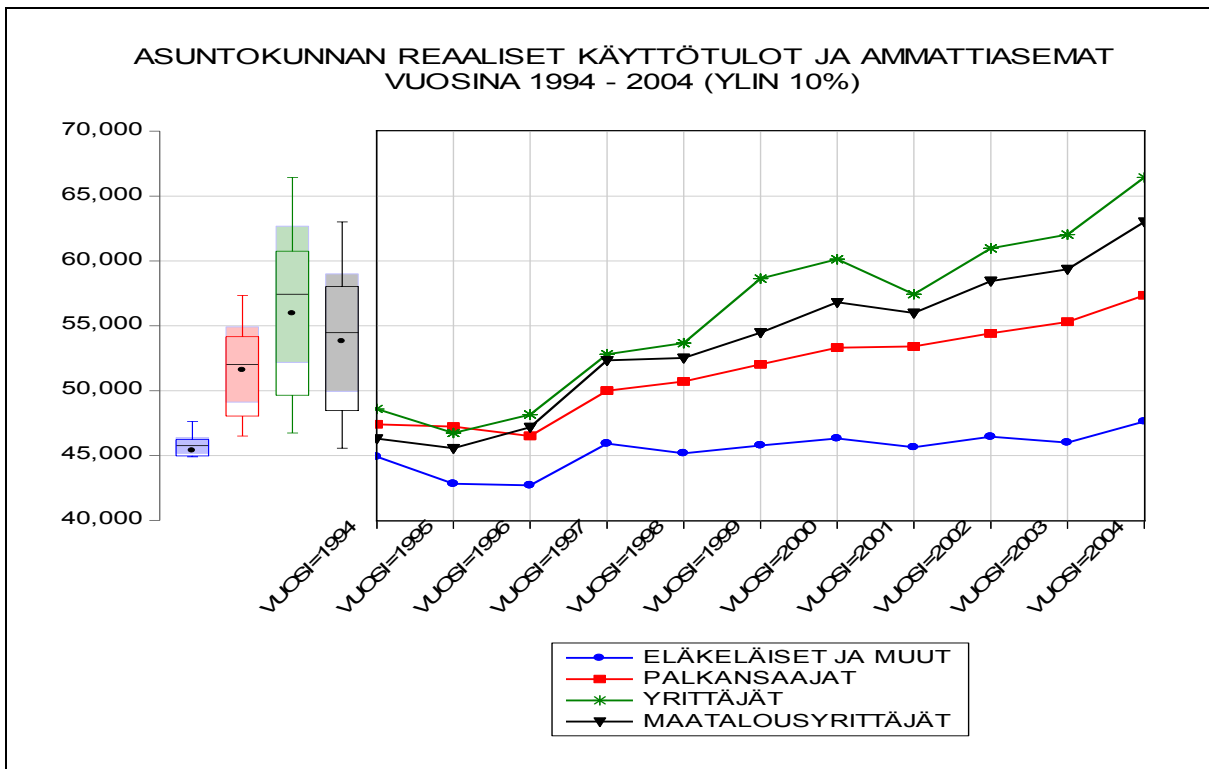

Kuva 10. Asuntokuntien reaaliset käyttötulot vuosina 1995 ja 2004 (pystyakselin asteikko: lukumäärä, vaaka-akselin asteikko: euroa).

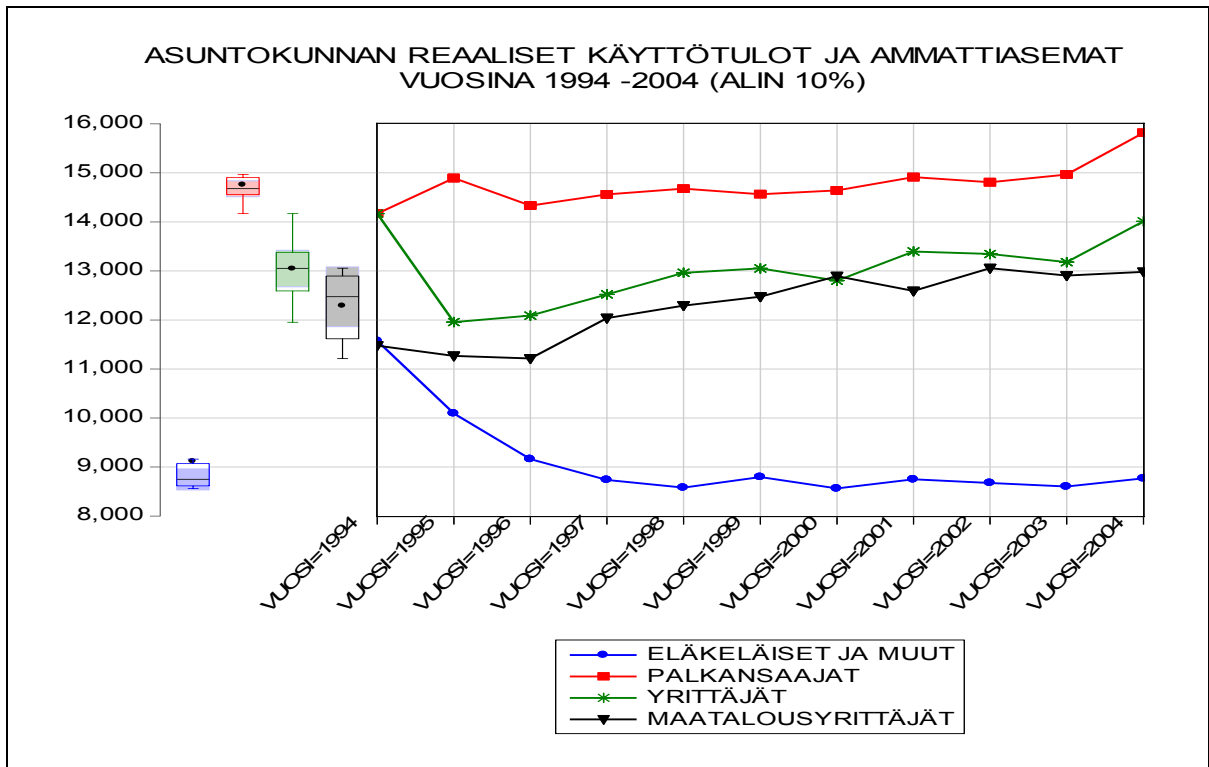
Ammattiaseman mukaan eläkeläisten ja muiden ei-työllisten tulokehitys on ollut heikkoa, jopa laskevaa, tarkasteluperiodin aikana (Kuvat 11.-13.). Syynä kehitykseen on osittain eläkeläisten ja opiskelijoiden määrän kasvu aineistossa, mutta osasyynä on myös lamavuosien takia pitkittynyt ja korkea työttömyys. Yrittäjien käytettävissä olevien tulojen taso, joka ei muodostu maatalousyrittämisestä, on ylittänyt maatalousyrittäjien ja palkansaajien käyttötulotason. Tulojakauman alimman 10 %:n kohdalla palkkatulot ovat kuitenkin taanneet parhaan toimeentulon. On huomioitava, että maatalouden puolella varsin usein henkilöillä on useita eri tulonlähteitä.

Kuva 11. Asuntokunnan reaaliset käyttötulot ammattiasemittain 1994 -2004 (pysty akselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

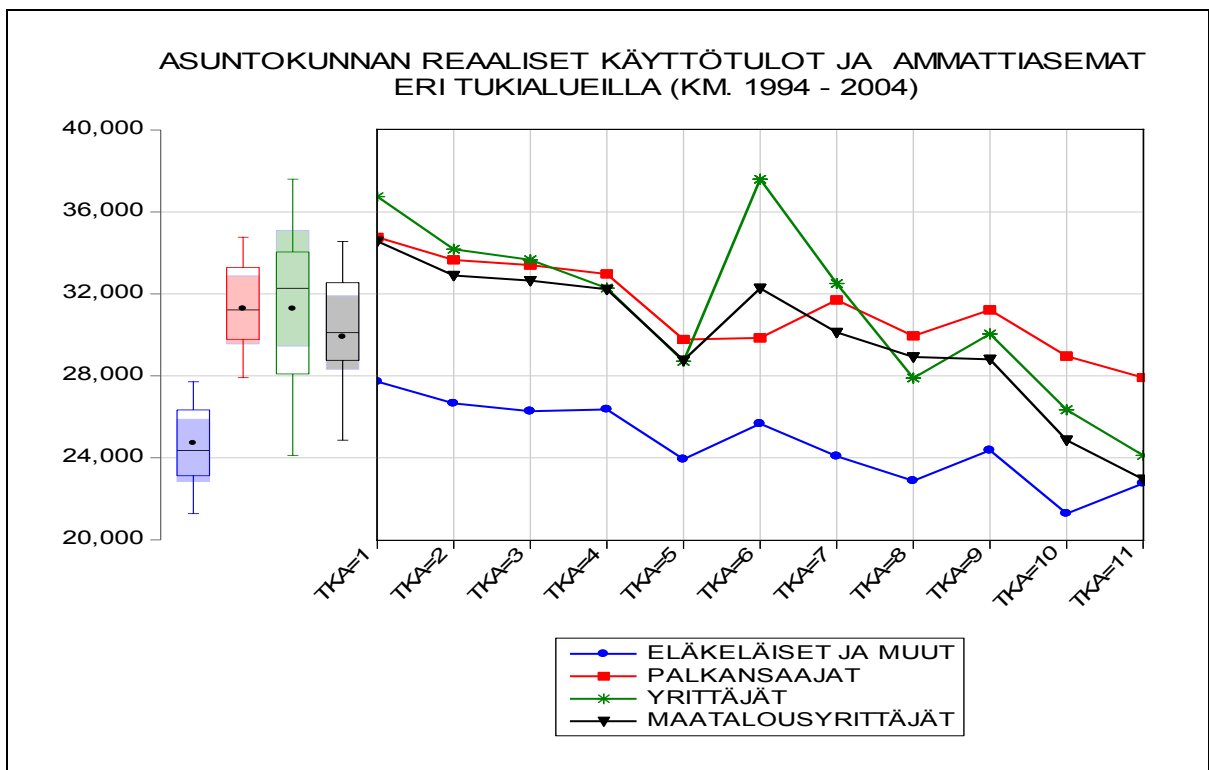

Kuva 12. Asuntokunnan (ylin 10 %) reaaliset käyttötulot ammattiasemittain 1994 -2004, (pysty akselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

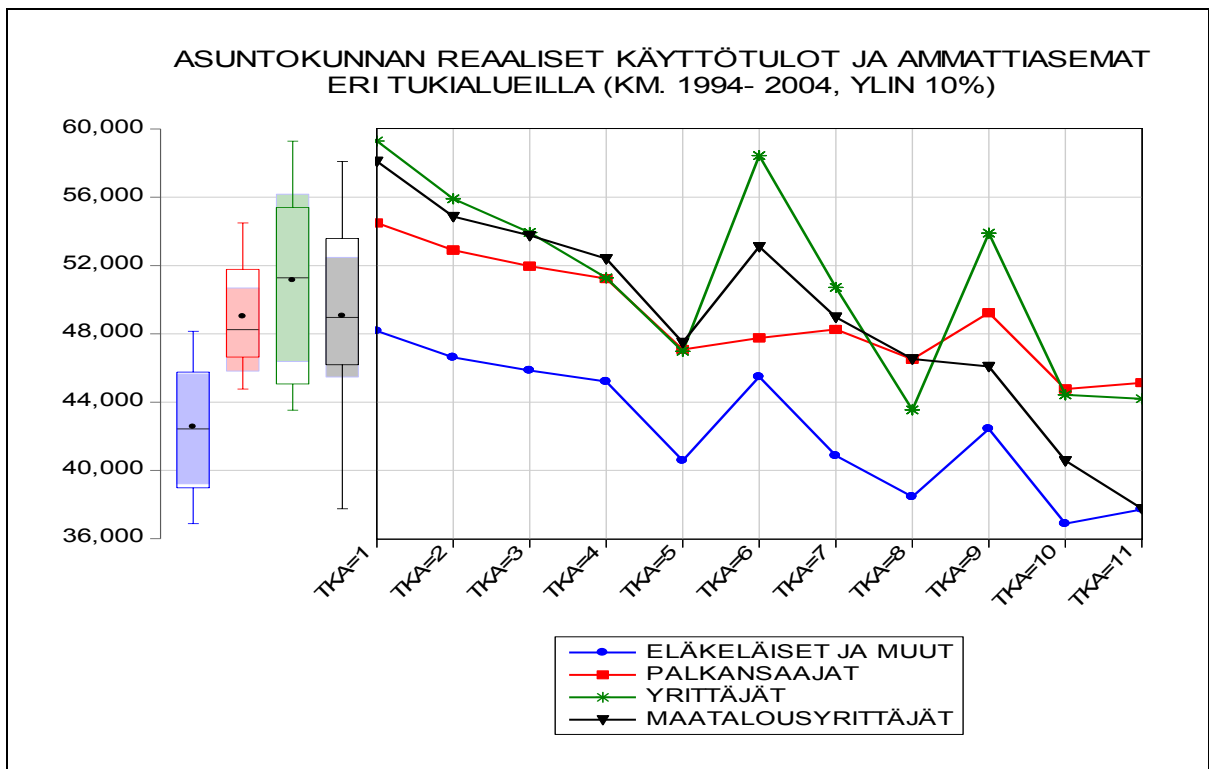

Kuva 13. Asuntokunnan (alin 10 %) reaaliset käyttötulot ammattiasemittain 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot –kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

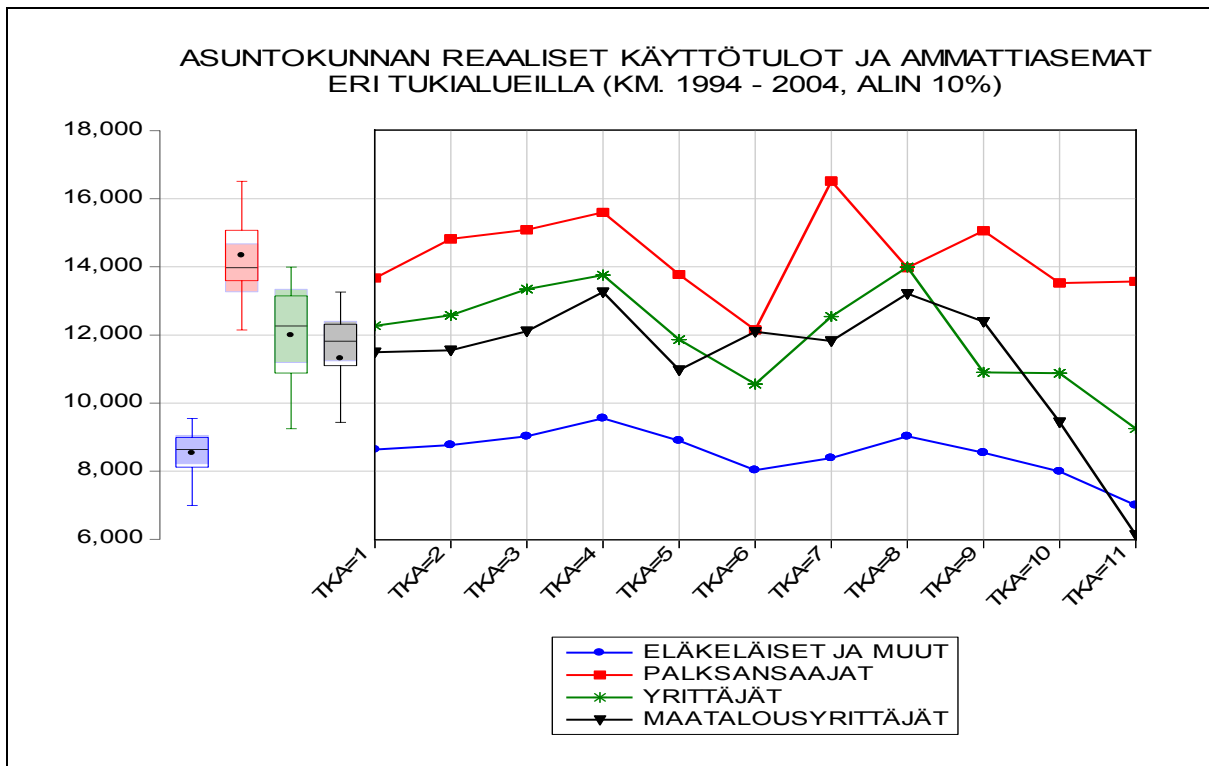
Kun ammattiaseman mukaiset käyttötulot asetetaan maatalouden tukialueiden yhteyteen, nähdään (Kuvat 14.-16.), että vuosien 1994 – 2004 keskimääräiset käyttötulot pienenevät kaikissa ammattiryhmissä mitä pohjoisemmaksi tukialuekartalla mennään. Selvintä tulojen lasku on yrittäjien kohdalla.

Kuva 14. Asuntokunnan reaaliset käyttötulot ammattiasemittain eri tukialueilla km. 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

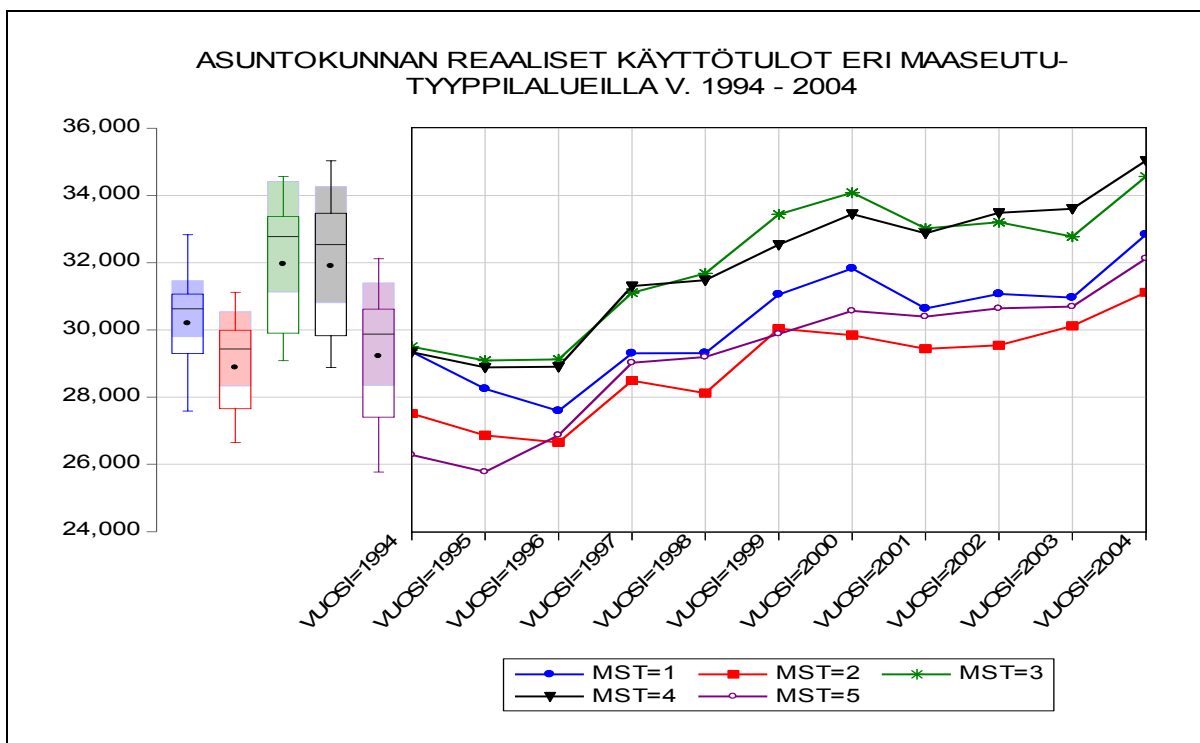
Kuva 15. Asuntokunnan (ylin 10 %) reaaliset käyttötulot ammattiasemittain eri tukialueilla km. 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

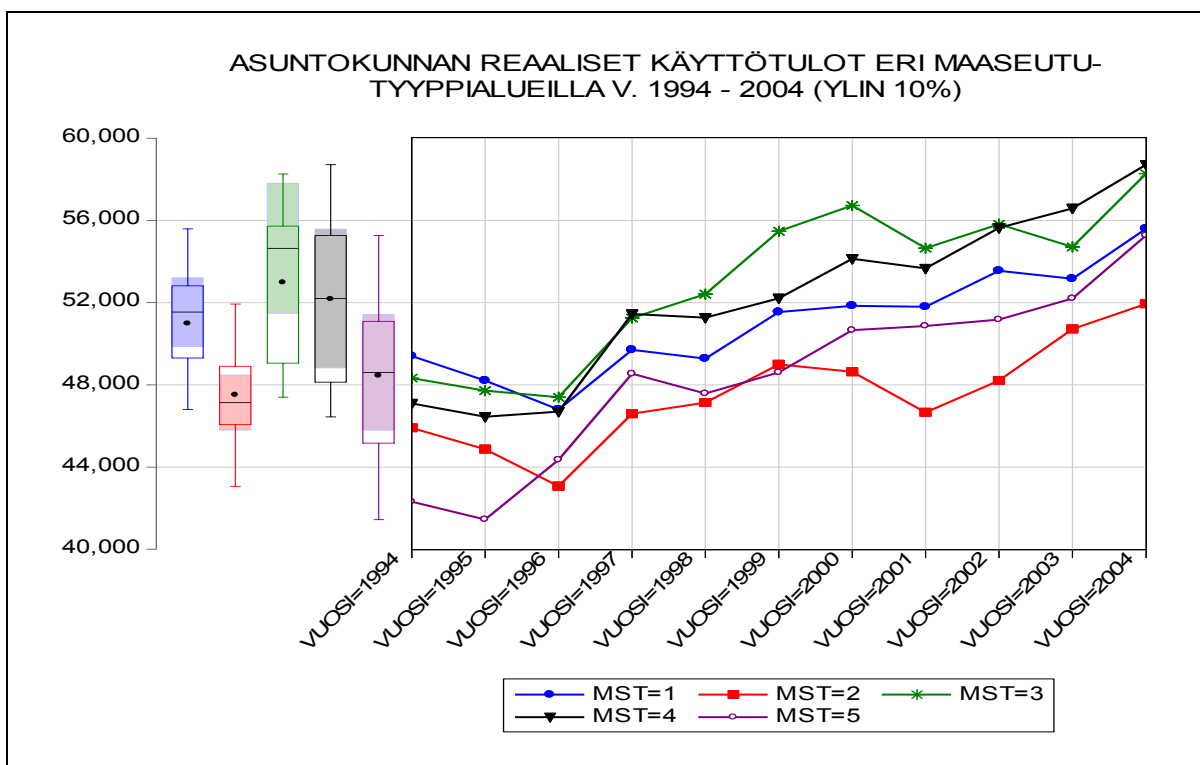
Kuva 16. Asuntokunnan (alin 10 %) reaaliset käyttötulot ammattiasemittain eri tukialueilla km. 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

Kuvat 17.-19. havainnollistavat km. reaalisten käyttötulojen tasokehitystä vuosina 1994 – 2004 eri maaseututyypialueilla. Keskimääräisten tulojen kehitys on ollut lamavuosien jälkeen, vuodesta 1996 lähtien, varsin suotuisaa ja alueiden väliset tuloerot ovat pysyneet pitkälti samoina.

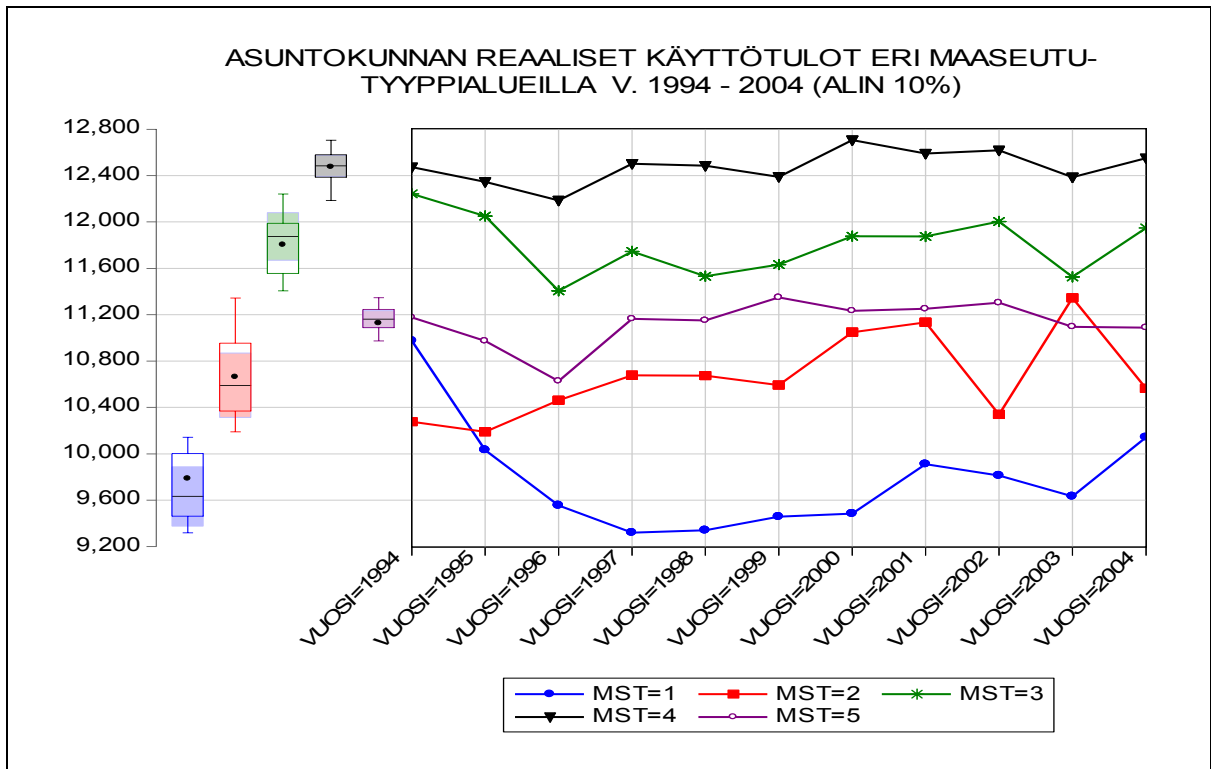
Huomionarvoista on alueen 1 (kaupunkikeskukset) ja osin alueen 2 (muut kaupungit) tulokehityksen heikkeneminen. Tilanne korostuu kun tarkastellaan tulojakauman alimman 10 %:n keskimääräisten käyttötulojen kehitystä. Alueella 1 eli kaupunkikeskuksissa tulokehitys on taantunut. Syytä kehitykseen on vaikea arvioida, mutta ikääntyminen ja aktiivin maaseututoiminnan heikkeneminen kaupunkikeskusten yhteydessä ovat merkittävimpiä tekijöitä.

Kuva 17. Asuntokunnan reaaliset käyttötulot eri maaseututyypialueilla 1994 -2004 (pysty akselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

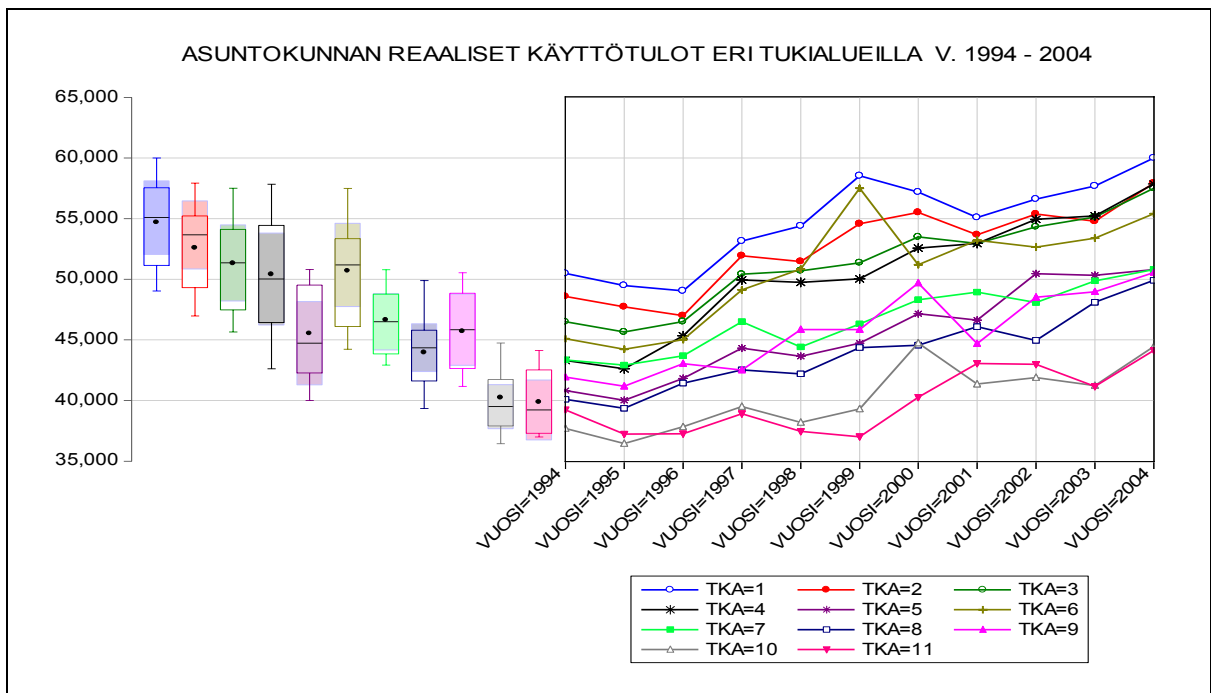

Kuva 18. Asuntokunnan (ylin 10 %) reaaliset käyttötulot eri maaseututyypialueilla 1994 -2004 (pysty akselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

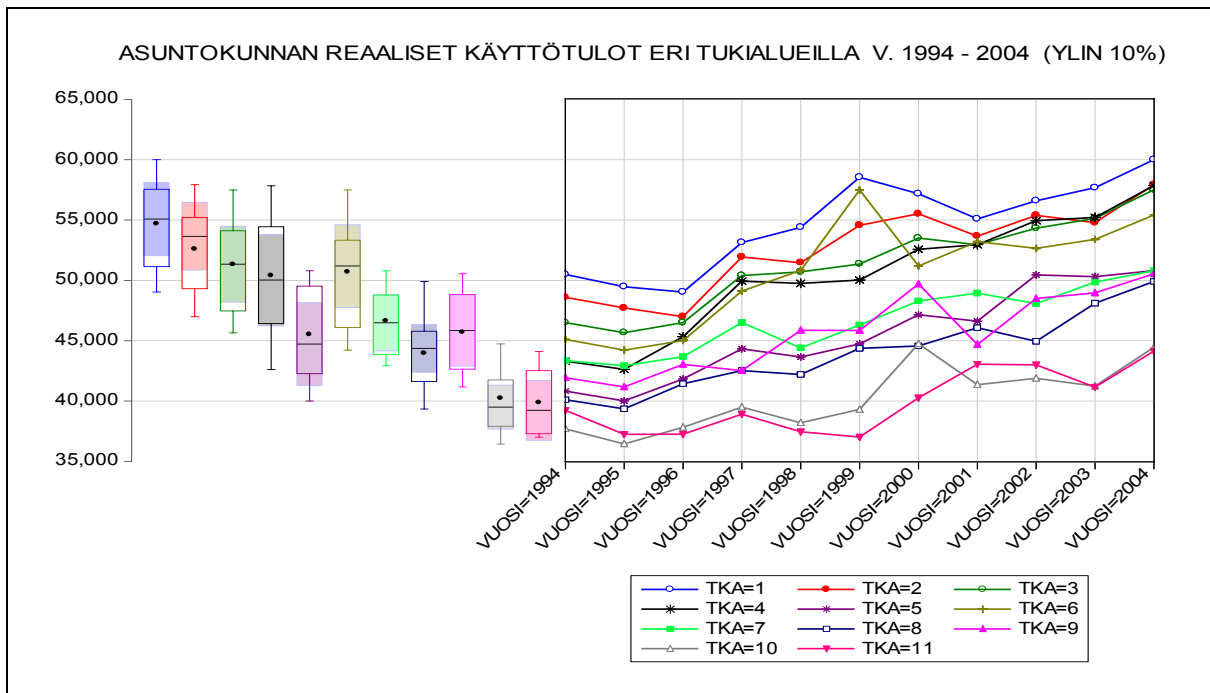

Kuva 19. Asuntokunnan (alin 10 %) reaaliset käyttötulot eri maaseututyypialueilla 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

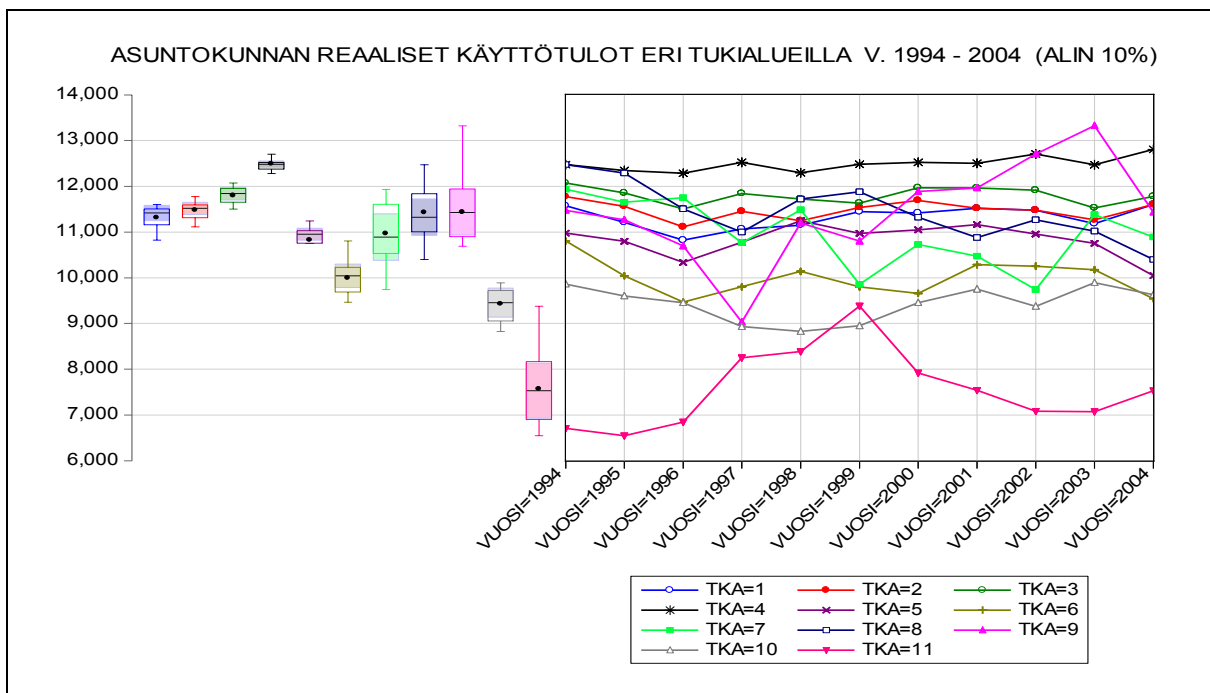
Kun tarkastellaan käyttötulojen kehitystä eri tukialueilla vuosina 1994 – 2004 huomataan, että alueiden väliset erot ovat pysyneet pääosin vakaana, mutta pientä tuloerojen kasvua Etelä-Suomen hyväksi on havaittavissa (Kuvat 20.-22.). Reaalisten käyttötulojen suhteen parhaimman tukialueen A (TKA1) ja heikoimman tukialueen C4P5 (TKA11) ero noin 12 000 € vuonna 2004. Lisäksi heikoimman tukialueen tulotaso tulojakauman alimman 10 %:n kohdalla on huolestuttavan matala, huolimatta vuosien 1995 - 1998 suotuisasta kehityksestä. Kokonaisuutena tuloerot tukialueiden välillä ovat olleet pysyviä Etelä-Suomen alueiden eduksi.

Kuva 20. Asuntokunnan reaaliset käyttötulot eri tukialueilla 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

Kuva 21. Asuntokunnan (ylin 10 %) reaaliset käyttötulot eri tukialueilla 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

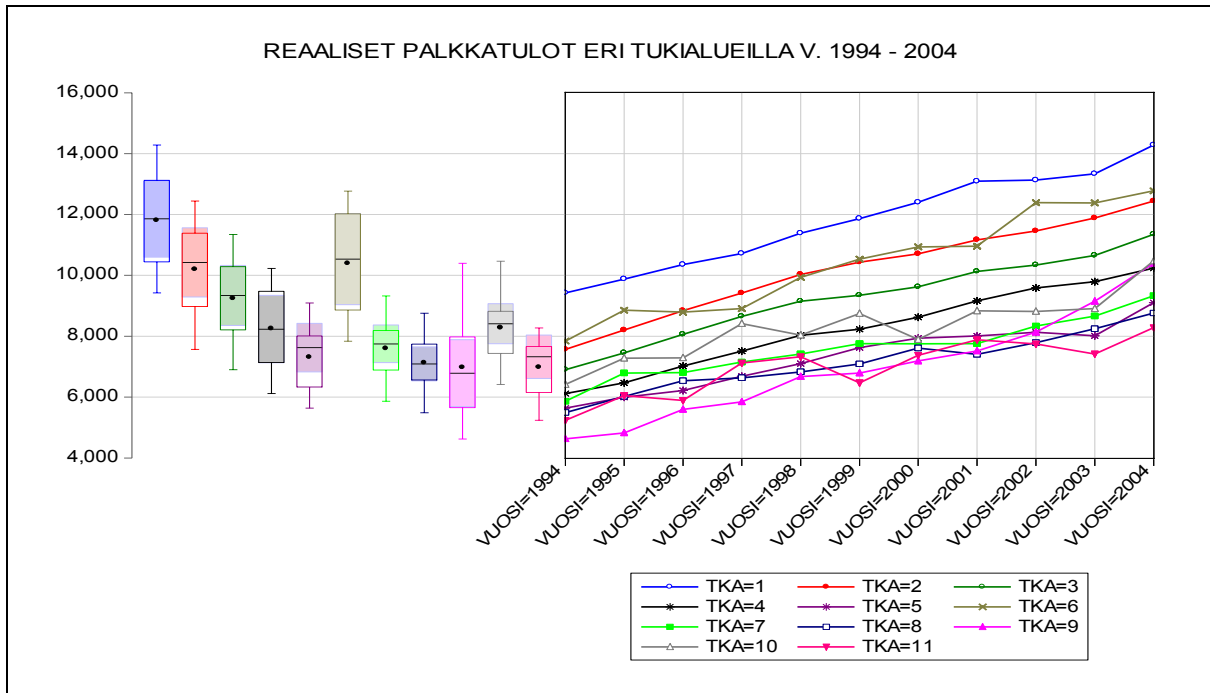

Kuva 22. Asuntokunnan (alin 10 %) reaaliset käyttötulot eri tukialueilla 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

Yritys- ja palkkatulot

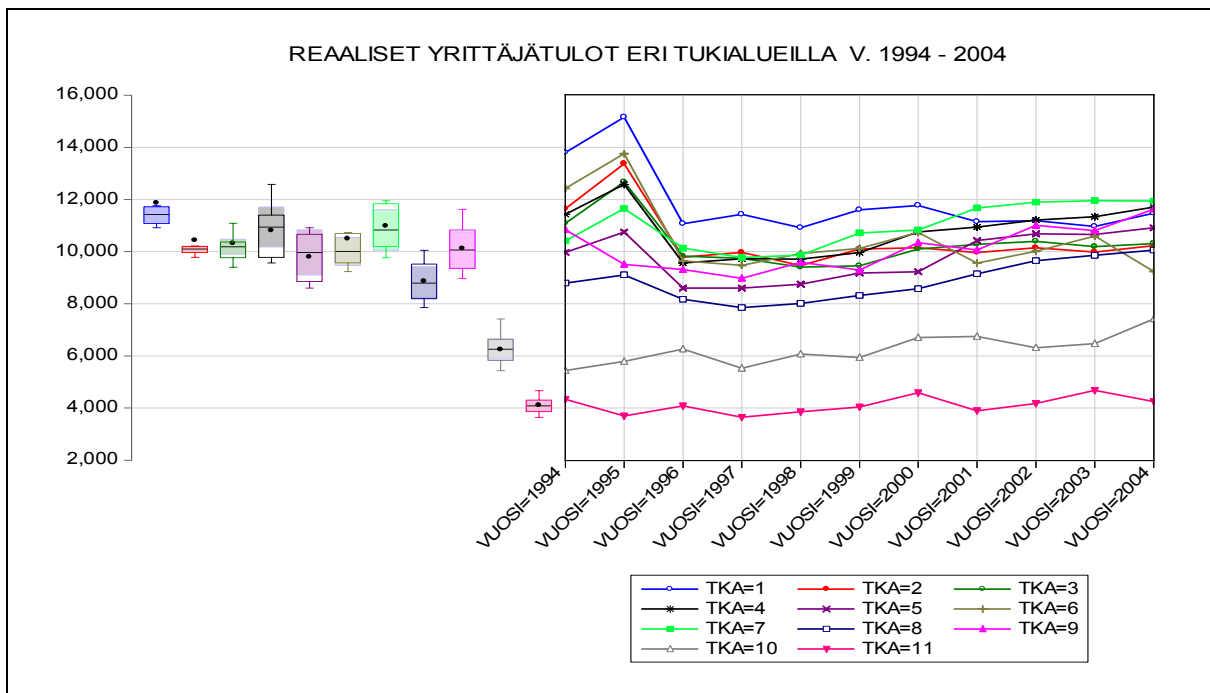
Kun tarkastellaan erikseen yrittäjä- ja palkkatuloja, keskitytään luonnollisesti henkilöihin, joilla on ko. tuloja. Täten seuraavat jakaumatarkastelut perustuvat tulotietoihin, jotka ovat suurempia kuin nolla. Jako maatalous- ja muihin yritystuloihin tehtiin ammattiasemaluokituksen avulla.

Palkkatulojen kohdalla kehitys on ollut varsin tasaisesti kasvavaa kaikilla tukialueilla. Keskimääräisen palkkatulon ero korkeimman tukialueen A (TKA1) ja matalimman tukialueen C3P4 tai C4P5 (TKA9, TKA11) välillä on huomattavan suuri (Kuvat 23.).

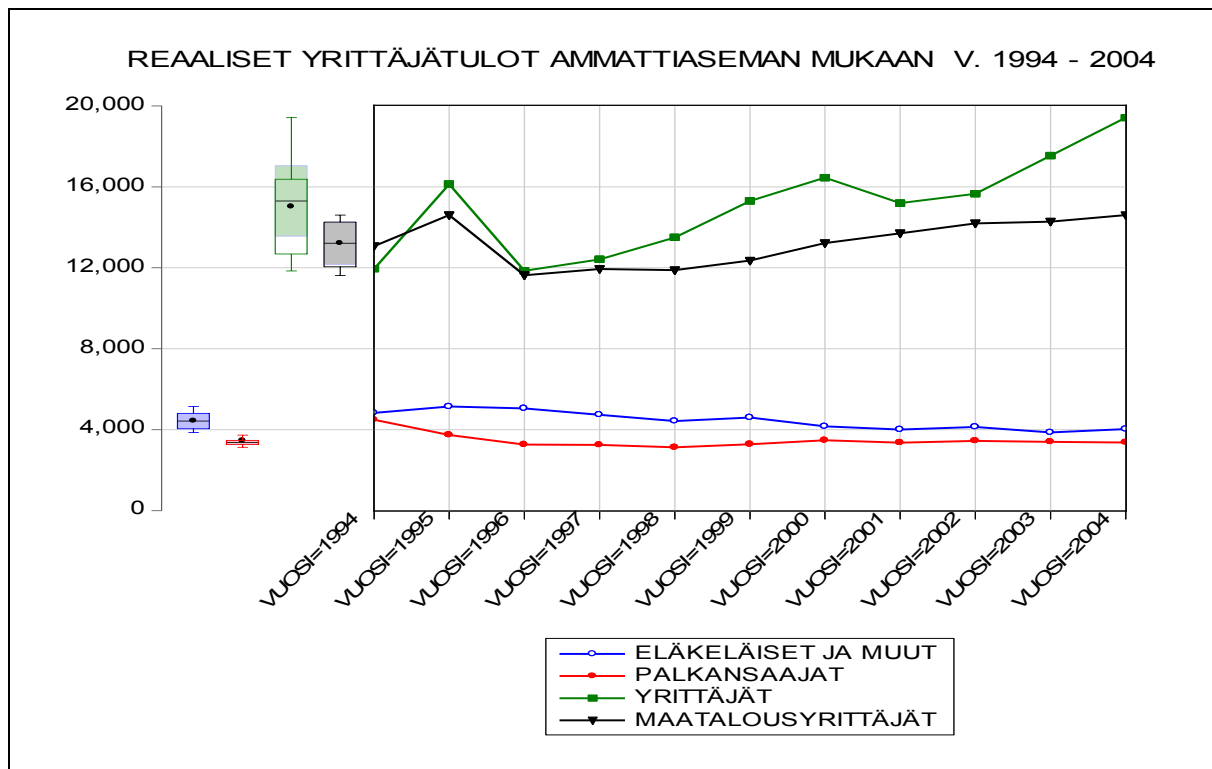

Kuva 23. Reaaliset palkka- ja yrittäjätulot tukialueittain 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

Tilanne on vielä dramaattisempi yrittäjätulojen osalta (Kuva 24.). Tukialueilla C4P4 ja C4P5 (TKA10, TKA11) keskimääräisen yrittäjätulon taso on jopa kolme kertaa matalampi kuin muilla tukialueilla, joiden väliset erot eivät ole kovinkaan suuria ja erot ovat lisäksi hieman pienentyneet. Lama 1990-luvun alussa katkaisi yrittäjätulon suotuisan kehityksen, jonka jälkeen nousu varsinkin maatalousyrittäjäntulojen kohdalla on ollut hitaampaa kuin palkkatulojen kohdalla. Lisäksi on huomattava, että yritystuloja ovat saaneet myös palkansaajat ja eläkeläiset (ks. Kuva 25.).

Kuva 24. Reaaliset palkka- ja yrittäjätulot tukialueittain 1994 -2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

Kuva 25. Reaaliset yrittäjätulot ammattiaseman mukaan 1994 -2004 (pysty akselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

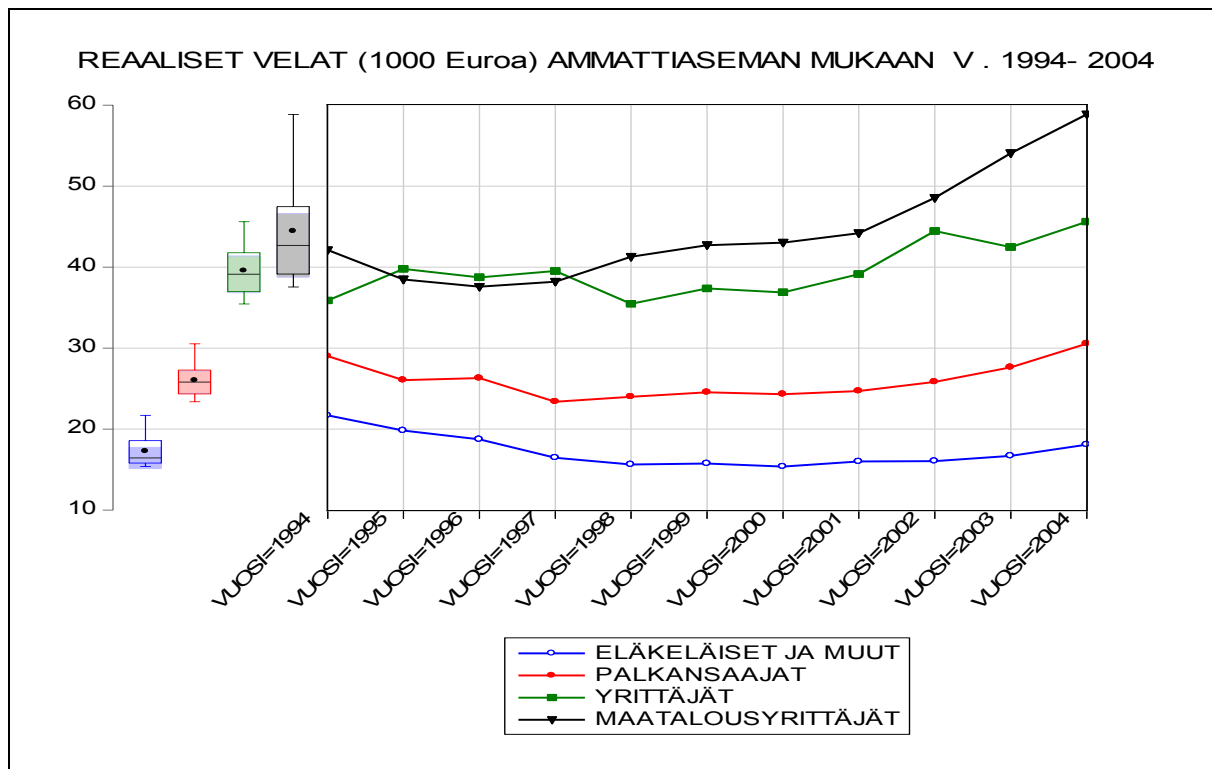
Palkkatulojen kehitys eri maaseututyypialueilla (ei kuvaa) on ollut varsin vakaata tarkasteluajanjaksolla, mutta tasoerot ovat olleet suuria. Kaupunkien etumatka maaseutualueisiin on jopa puolitoistakertainen. Yrittäjätulojen osalta ero on huomattavasti pienempi ja suurimmat yrittäjätulot ovat kaupunkien läheisellä maaseudulla ja ydinmaaseudulla (km. 11 000 € vuonna 2004).

Velat

Ammattiasemalla näyttäisi olevan selkeä yhteys velan määrään (ks. Taulukko 8. ja Kuva 26.). Suurimmat velat ovat maatalousyrittäjillä, velkamäärä on lisäksi ollut selvässä kasvussa vuodesta 1997 lähtien. Maatalousyrittäjiin verrattuna muiden yrittäjien keskimääräinen velka oli vuonna 2004 noin 13 000 euroa pienempi, aiemmin ero ei ole ollut näin suuri. Maatalousyrittäjistä 74 %:lla ja muista yrittäjistä 72 %:lla oli velkaa vuonna 2004.

Taulukko 8. Keskimääräinen velka (1 000 €) ammattiaseman mukaan vuonna 2004.

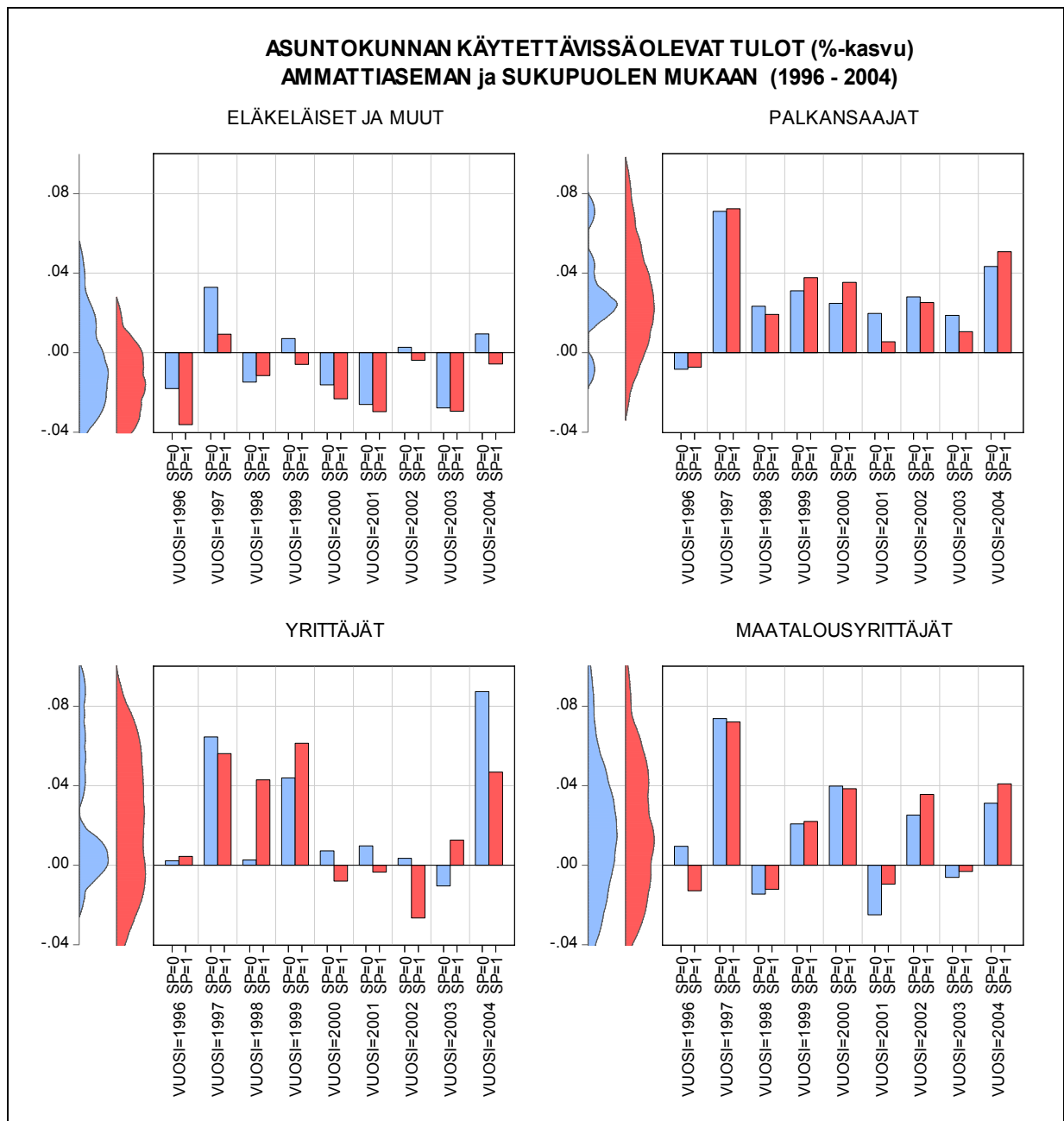
Ammattiasema	Keskiarvo	Ylin 10 % jakaumasta	Hajonta	Velalliset / kaikki henkilöt
0=eläkeläinen, ei-työllinen, muu, tuntematon	18.06	44.16	34.43	29 %
1=palkansaaja	30.53	69.36	44.76	64 %
2=ei-maatalousyrittäjä	45.61	101.32	62.06	72 %
3=maatalousyrittäjä	58.84	138.83	76.93	74 %
Kaikki ammattiasemat	42.54	102.56	63.90	56 %

Kuva 26. Velat ammattiaseman mukaan 1994 – 2004 (pysty akselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

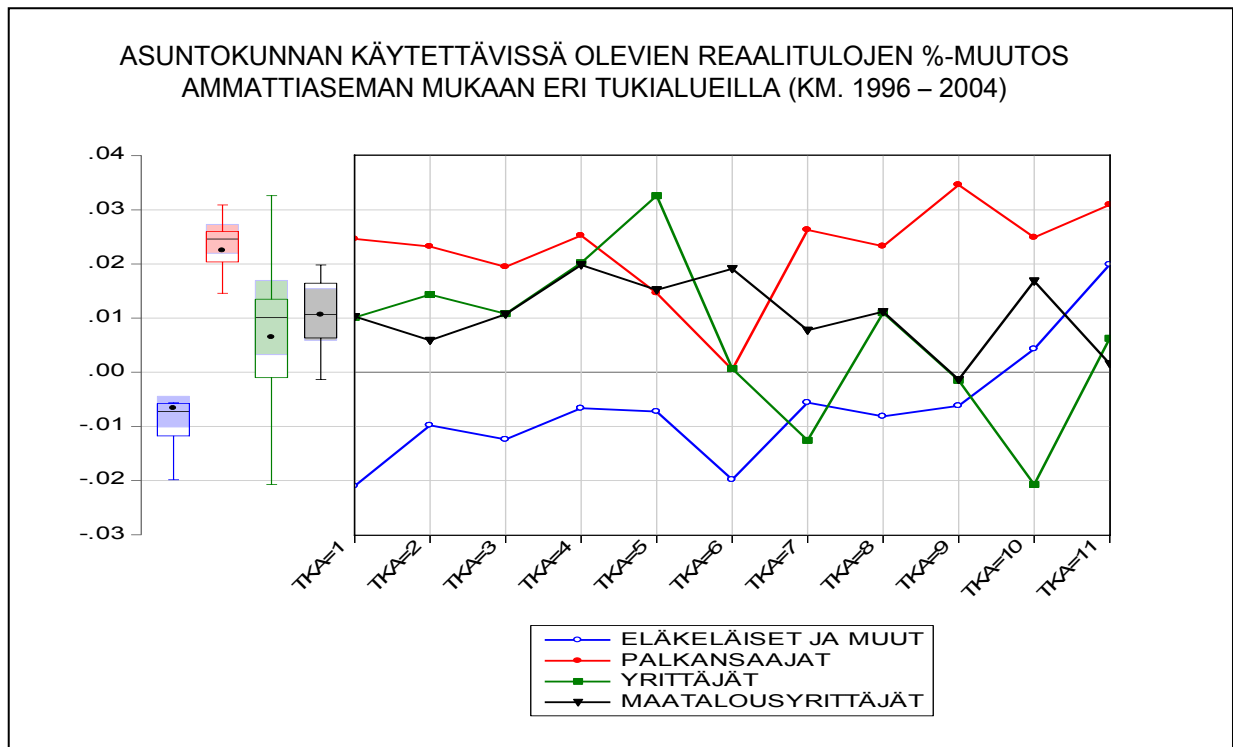
Käytettävissä olevien tulojen muutos vuosina 1996 - 2004

Kun tarkastellaan asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen prosentuaalista muutosta, havaitaan etteivät sukupuolten väliset erot ole kovinkaan suuria (ks. Kuva 27.). Sen sijaan ammattiasemien välillä on eroja; eläkeläisten ja muiden ei-työllisten tulokehitys on vuosina 1996 - 2004 ollut heikkoa. Työttömyysturvan heikentyminen työttömyyden pidentyessä ja muun sosiaaliturvan lasku laman seurauksena ovat osasyynä kehitykseen. Palkansaajilla positiivinen tulokehitys on ollut vakainta, kun taas yrittäjillä tulojen muutos on ollut vuosittain vaihtelevampaa.

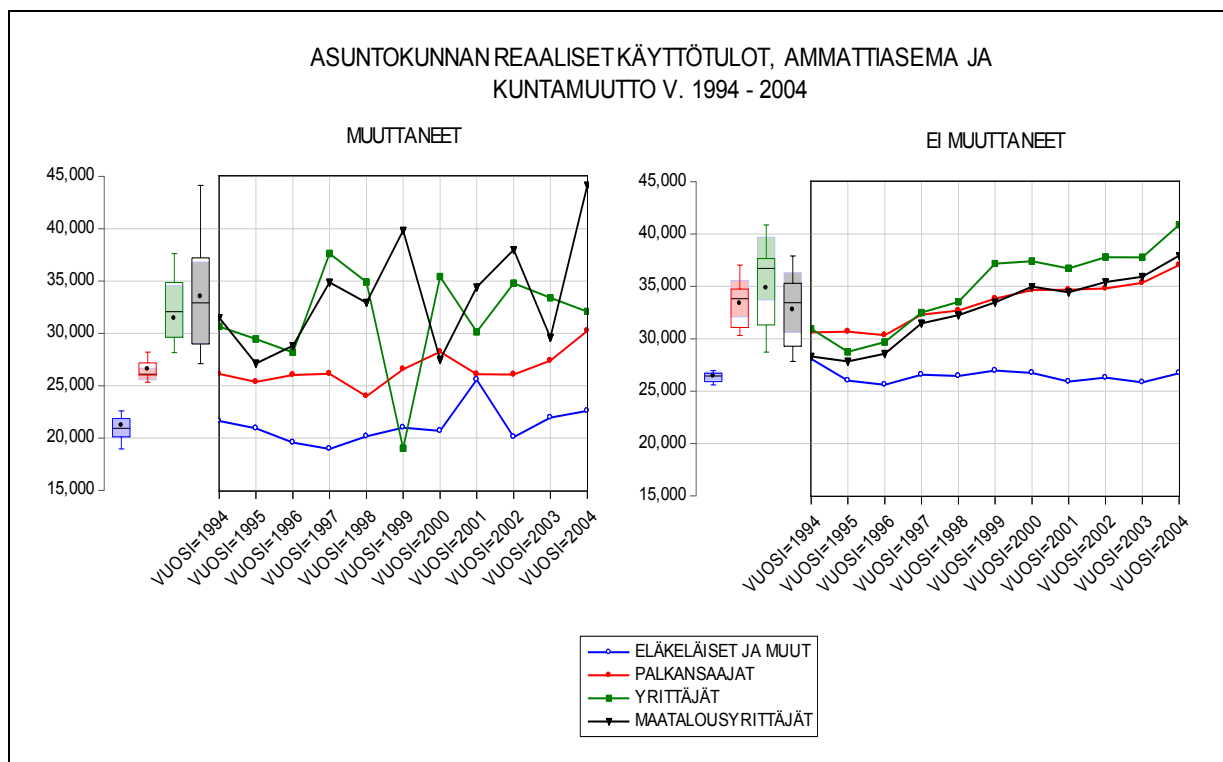

Kuva 27. Reaalisten käytettävissä olevien tulojen prosentuaaliset muutokset sukupuolen (0 = mies, 1 = nainen) ja ammattiaseman mukaan 1996 – 2004 (pystyakselilla %-muutokset ja niiden jakaumat sukupuolen mukaan).

Asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen muutoksia ammattiasemittain ja tukialueittain tarkasteltaessa huomataan, että yrittäjien vuosien 1996 – 2004 keskimääräinen tulokehitys on ollut positiivisinta Etelä-Suomessa (Kuva 28.). Sen sijaan eläkeläisten ja muiden ei-työllisten kohdalla tulokehitys on ollut parempaa osalla Pohjois-Suomen tukialueista. Kuntavaihto johtaa kaikissa ammattiasemissa käytettävissä olevien tulojen vaihtelevuuden kasvuun (ks. Kuva 29.). Ei-muuttaneiden tulokehitys on huomattavasti tasaisempaa kuin muuttaneiden.

Kuva 28. Käytettävissä olevien tulojen prosentuaaliset muutokset tukialueilla km v. 1996 – 2004 ammattiaseman mukaan (pystyakselilla %-muutokset, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat muutosten jakaumaa).

Kuva 29. Asuntokunnan reaaliset käytettävissä olevat tulot, ammattiasema ja kuntamuutto vuosina 1994 – 2004 (pystyakselin asteikko: 1000 €, vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat tulojen jakaumaa).

Tulomuutosten selittäminen

Seuraavassa analysoidaan asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen (ASKUNT) %-muutosten määräytymistä sekä kaksi- että yksisuuntaisella lineaarisella kiinteäkomponenttisella paneeliregressiomallilla (ks. Luku 4.2.). Mallin muuttujaluettelo löytyy liitteestä 5. Selittä-

vä muuttuja, käytettävissä olevan tulon %-muutos, esiintyy analyysissä kolmessa muodossa. Aluksi estimoidaan mallit kaikille käytettävissä olevien tulojen %-muutoshavainnoille ($\Delta \ln ASKUNT$). Tämän jälkeen tutkitaan miten eri selittäjät määräävät vain positiivisia ja vain negatiivisia tulomuutoksia. Tämän tyyppisen analyysin avulla voidaan erotella, mitkä seikat johtavat yksilötasoisien palkkamuutoksen eriytyvään ja yhdistävään kehitykseen.

Taulukko 9. kertoo tulomuutosten keskeiset jakaumatiedot. Tulomuutosjakauma on vino vasemmalle ja vahvasti keskittynyt lähelle nollaa. Tulomuutosten keskiarvo on 0.009 ja mediaani -0.0022, joten negatiiviset tulomuutokset dominoivat hieman jakauman massaa.

Taulukko 9. Asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen $\Delta \ln ASKUNT$ muutosten jakaumatiedot.

	$\Delta \ln ASKUNT$	$\Delta \ln ASKUNT > 0$	$\Delta \ln ASKUNT < 0$
Keskiarvo	0.0090	0.2728	-0.2077
Mediaani	-0.0022	0.1626	-0.0659
Maksimi	6.0974	6.0974	< 0.00
Minimi	-6.4658	>0.00	-6.4658
Hajonta	0.4199	0.3432	0.3468
Vinous	-0.2724	3.4558	-3.714
Huipukkuus	17.4002	26825.26	26.068
Havaintojen lkm	504702	227645	277057

Taulukko 10. antaa estimointitulokset mallille, missä on mukana pääasiallinen toiminta -muuttuja (PTOIM). Parametriestimaattien tulokinnassa on syytä olla tarkka, sarakkeet 4-5 raportoivat muuttujien vaikutuksen *positiivisen* ($\Delta \ln ASKUNT > 0$) ja sarakkeet 6-7 *negatiivisen* vastemuuttujan ($\Delta \ln ASKUNT < 0$) suhteen. Etenkin 0/1 -muuttujien kohdalla on huomattava että,

- kun $\ln ASKUNT_{i,t} - \ln ASKUNT_{i,t-1} > 0$ ja $\beta_r < 0$, niin muuttujan r saadessa arvon yksi, se vähentää tulomuutosta β_r :n verran. Tilanteessa $\beta_r > 0$ positiivinen tulomuutos kasvaa.
- kun $\ln ASKUNT_{i,t} - \ln ASKUNT_{i,t-1} < 0$ ja $\beta_r < 0$, niin muuttujan r saadessa arvon yksi, se lisää negatiivista tulomuutosta β_r :n verran. Tilanteessa $\beta_r > 0$ negatiivinen tulomuutos pienenee (absoluuttisesti).

Mallissa vakio kuvaa naimatonta henkilöä, joka asuu keskuskaupungissa, maatalouden tukialueella A ja on vaihtanut asuinikuntansa vuoden aikana. Lisäksi hän ei ole ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52 tarkasteluvuosina ja hän on joko työllinen (PTOIM-täsmennys) tai ei-aktiivi (AMMATTIASEMA-täsmennys, ks. Liite 6.). Vakioestimaatin arvoon ja tulkintaan vaikuttaa myös mallin muoto, ts. onko malli 1-komponenttinen (α_i) vai 2-komponenttinen ($\alpha_i + \lambda_i$).

Taulukko 10. Asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen %-muutosten paneelimallin $y_{it} = \alpha_i + \lambda_i + \beta' X_{it} + \varepsilon_{it}$ estimointitulokset.

Muuttuja	$\Delta \ln ASKUNT$		$\Delta \ln ASKUNT > 0$		$\Delta \ln ASKUNT < 0$	
	1 komp.	2 komp.	1 komp.	2 komp.	1 komp.	2 komp.
VAKIO	-0.478***	-0.241***	0.690***	0.566***	0.841**	-0.501***
SIVS02	-0.059***	-0.059***	-0.032***	-0.033***	-0.048***	-0.040***
SIVS03	-0.019	-0.022	-0.046	-0.041	-0.110**	-0.086***
SIVS04	0.026*	0.026*	0.025**	0.024**	-0.062***	-0.062***
SIVS05	-0.110***	-0.112***	-0.012	-0.013	-0.117***	-0.103***
MST02	0.036	0.037	-0.045	-0.046	0.049**	0.039**
MST03	0.074***	0.073***	-0.011	-0.011	0.047***	0.047***

MST04	0.084***	0.084***	0.037***	0.037***	0.018	0.021
MST05	0.082***	0.081***	0.051*	0.051*	-0.005	0.001
TKA02	-0.025*	-0.026*	0.005	0.005	-0.032*	-0.024
TKA03	-0.094***	-0.094***	0.021	0.021	-0.058**	-0.057**
TKA04	-0.023	-0.023	0.081***	0.081***	-0.025	-0.026
TKA05	-0.056	-0.053	0.032	0.034	-0.031	-0.060
TKA06	-0.023	-0.023	0.145***	0.144***	-0.051	-0.033
TKA07	-0.099	-0.099	0.327**	0.328***	-0.159***	-0.162**
TKA08	-0.003	-0.005	0.165***	0.164***	-0.143**	-0.099**
TKA09	-0.074	-0.077	0.083	0.079	0.098	0.105
TKA010	-0.040	-0.037	0.092	0.095	-0.069	-0.094
TKA011	-0.155	-0.151	0.153	0.154	-0.317	-0.385
TYÖL	-0.010	-0.010	0.005	0.003	-0.033**	-0.025**
MUUT	0.025***	0.024***	-0.317***	-0.317***	0.222***	0.221***
PTOIM01	-0.018**	-0.018**	0.007	0.013*	-0.070**	-0.020***
PTOIM02	0.028	0.037	-0.026	-0.018	0.005	0.061
PTOIM03	-0.054***	-0.052***	0.0003	0.006	-0.042	-0.006
PTOIM05	-0.063	-0.060	0.050	0.054	-0.051	-0.051**
PTOIM06	0.053***	0.040**	0.057***	0.063***	-0.128**	-0.059***
PTOIM07	-0.079**	-0.077**	-0.074*	-0.067*	-0.025	-0.020
PTOIM08	-0.083***	-0.084***	0.015	0.021**	-0.143***	-0.097***
IKA	0.005***		-0.002***		-0.030**	
AMKUN	-0.0004	-0.0004	-0.0002	-0.0002	-0.0002**	-0.0001**
TYKE	-0.003***	-0.004***	0.001*	0.001	0.0002	-0.002***
KOUL	0.015***	0.014***	0.001	0.002	-0.009**	-0.008*
PEKOKO	0.062***	0.067**	-0.007***	-0.007***	0.056***	0.055***
VELAT	-0.0005*	-0.0007**	0.0001***	0.0002***	-0.0001	-0.0001***
R ²	0.055	0.059	0.427	0.426	0.376	0.435
DW	2.83	2.81	1.88	1.86	1.51	1.52

***/**/*: 1%, 5%, 10% merkitsevyystasot, R² = selitysaste, DW = Durbin-Watson testi

Havaitaan, että vakiolle ei voida antaa johdonmukaista, jokaiseen mallivaihtoehtoon pätevää, tulkintaa. Avioituminen (SIVS02) tuntuu selvästi johtavan asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen laskuun. Selitys tälle on ilmeinen: usean henkilön taloudessa tulot per henkilö ovat keskimäärin pienemmät. Myös muut siviilisäädtyt johtavat pääsääntöisesti negatiiviseen tulokehitykseen, mutta leskien kohdalla tilanne on kaksisuuntainen: leskeys (SIVS4) johtaa sekä positiiviseen että negatiiviseen tulokehitykseen (riippuen lesken sosioekonomisesta asemasta).

Mikäli maaseututyypialue poikkeaa kaupunkikeskuksista (MST01), on tällä positiivinen vaikutus tulokehitykseen. Maatalouden tukialueista alueilla B ja C1 (TKA02 ja TKA03) negatiivinen tulokehitys on ollut pääsääntö, alueilla C2 ja C3P1 (TKA04 ja TKA06) tilanne on ollut päinvastainen. Sen sijaan alueilla C3P2 ja C3P3 (TKA07 ja TKA08) kehitys on ollut eriytymistä lisäävä: positiivinen ja negatiivinen tulokehitys on voimistunut suhteessa tukialueeseen A (TKA01). Pohjoiset tukialueet TKA09 – TKA011 eivät johda tilastollisesti merkitseviin tulomuutosvaikutuksiin. Tulos on yllättävä, sillä aikaisemmat tulokset korostivat juuri näiden alueiden heikkoa taloudellista kehitystä. On kuitenkin huomattava, että asuntokunnan käytössä olevien tulojen muutoksen kehityksen ei tarvitse lyhyellä aikavälillä korreloida alueen yleisen tulokehityksen kanssa.

Osallistuminen työllisyyskoulutukseen (TYÖL) ennakoii odotusten mukaisesti negatiivisen tulokehityksen jatkumista. Sen sijaan tulokset muuttomuuttujan (MUUT: 1 = asuinkunta sama kuin edellisenä vuonna, 0 = asuinkunta eri kuin edellisenä vuonna) kohdalla ovat haasteellisia. Pääsääntö on, että muuttamattomuus johtaa tulojen kasvuun, mutta mikäli tulomuutokset ovat positiivisia, niin muuttamattomuus laskee niitä. Vastaavasti mikäli tulomuutokset ovat negatiiv-

visia, niin muuttamattomuus vaimentaa epäsuotuisaa tulokehitystä. Käänteisesti ajateltuna muuttaminen on siis kannattavaa, jos tulomuutokset ovat positiivisia. Tätä tulkintaa vahvistaa huomio, että positiivisten tulomuutosten mallin vakio on myös positiivinen.

Pääasiallisen toiminnan (PTOIM) eri luokat vertaantuvat tulokehityksen osalta pääsääntöisesti negatiivisesti referenssiluokkaan (työllinen). Mielenkiintoisen poikkeuksen muodostavat eläkeläiset (PTOIM6). Mikäli tulomuutokset ovat negatiivisia, niin eläkeläisillä heikko tulokehitys pahenee, muutoin eläköityminen johtaa positiiviseen tulokehitykseen. Tämän eriytyvän tuloksen voi ymmärtää johtuvan siitä, että eläkkeelle siirtyminen johtaa tulojen laskuun, mutta positiivinen tulokehitys voi olla ominaista henkilöille, jotka ovat olleet eläkkeellä jo jonkin aikaa.

Ikääntyminen (IKÄ) johtaa pääsääntöisesti negatiiviseen tulokehitykseen oli sitten kyse positiivista tai negatiivista tulomuutoksista, ts. ikääntyminen pienentää positiivisia tulomuutoksia ja tekee negatiiviset tulomuutokset absoluuttisesti entistä suuremmiksi.

Asuinkunnalla (AMKUN) on mallien mukaan hyvin pieni vaikutus tuloihin, kuitenkin mitä pohjoisempana asuinpaikka on, sitä heikompaa on tulokehitys. Odotetusti tulojen laskuun johtaa työttömyyskuukausien lukumäärän kasvu (TYKE). Koulutusasteen nousu (KOUL) puolestaan johtaa yleisesti positiiviseen tulomuutokseen, mutta on vaikeata löytää syytä sille, miksi negatiivisten tulomuutosten tapauksessa vaikutus on tuloja laskeva.

Perhekoolla (PEKOKO) on kotitalouden käytettävissä olevia tuloja kasvattava vaikutus. Vaikutus on kuitenkin tulomuutoksia vaimentava, sillä positiivisten tulomuutosten tapauksessa suurempi perhe laskee tuloja, mutta jos tulomuutokset ovat negatiivisia perhekoori korjaa niitä positiiviseen suuntaan. Velat (VELAT) pääsääntöisesti ylläpitävät negatiivista tulokehitystä.

Yleisellä tasolla tulokset korostavat tulomuutosten eriytyvää rakennetta, kun huomioidaan eri yksilökohtaisia tekijöitä. Täten henkilöt, joiden tulokehitys on ollut joko positiivista tai negatiivista, omaavat sellaisia ominaisuuksia, jotka tukevat kyseistä tulokehitystä. Eriytymistä korjaavia tekijöitä oli yllättävän vähän, niitä olivat vain asuminen kaupunkien läheisellä maaseudulla tai muissa kaupungeissa kuin keskuskaupungeissa, muuttamattomuus ja perhekoori. Kun mallissa korvattiin PTOIM-muuttuja AMMATTIASEMA-muuttujalla (ks. Liite 6.), niin kaikki ammattiasemat (palkansaaja, yrittäjä, maatalousyrittäjä) johtavat tulokehityksen eriytymisen vaimenemiseen suhteessa ei-aktiiviin väestöön. Varsinkin palkansaaja-asema johtaa positiiviseen ja eriytymisen vastaiseen tulokehitykseen. On myös korostettava, että positiivisten ja negatiivisten tulomuutosten erillinen tarkastelu johti huomattavasti parempaan mallin selitysteeseen kuin kaikkien tulomuutoshavaintojen yleismalli. Täten myös tässä mielessä positiivisten ja negatiivisten tulomuutosten luokitusanalyysi on perusteltu.

5.2 Ammattiaseman siirtymät

Ammattiaseman siirtymien ennustaminen ja selittäminen

Seuraavassa kuvataan ensin lyhyesti otoksen henkilöiden jakaumat ammattiaseman mukaan vuosina 1995 ja 2004. Tämän jälkeen pyritään selittämään ammattiaseman siirtymiä erilaisten Logit-mallien avulla. Maatalousyrittämisen osalta siirtymiin liittyen esitetään eri muuttujiin perustuvat keskeiset hypoteesit, joita tarkastellaan erilaisten mallien kautta. Yksilökohtaisia ammattiaseman siirtymiä analysoidaan binäärisenä 0/1 tai useampitilaisena siirtymäilmionä erityyppisillä Logit-malleilla (ks. Luku 4.2.). Tavoitteena on kuvata maatalousyrittämisen jatkamisen edellytyksiä sekä yksilökohtaisena että alueellisena ilmiönä Suomessa vuosina 1995 – 2004. Analyysin keskiössä on seuranta-aineiston paneelimuotoinen rakenne, jonka avulla pystytään erottamaan sekä dynaamisia pidemmän aikavälin muutosrakenteita että aikainvarianttien tekijöiden seuraamukset ammattiasemasiirtymiin.

Siirtyminen ammattiasemasta toiseen on usein ei-toivottu valintatapahtuma - poissulkien ehkä eläkkeelle siirtyminen - sillä henkilön aikaisempaa asemaa voidaan kuvata sijoituksena henkiin ja muuhun pääomaan, jonka tuotto (odotettu ansainta- ja tulovirta) on osoittautunut pienemmäksi kuin jonkin toisen vaihtoehdoisen aseman. Taloustieteellisin termein kuvatun ammattiaseman vaihtoa selittävät ennen kaikkea työ- ja yritystulot eri ammattiasemissa. Tämän kaltainen lähtökohta on tietenkin liian kapea-alainen yksin selittämään siirtymiä. Havaittujen siirtymien heterogeenisyyttä on syytä kontrolloida myös monilla muilla tekijöillä, kuten esim. henkilön yksilöominaisuuksilla (ikä, sukupuoli, siviilisäätö jne.), asuinpaikalla (kaupunkien läheisyys, syrjäisyys) ja koulutuksella.

Ammattiasemajakaumat vuosina 1995 ja 2004

Taulukko 11. kertoo ammattiasemamuuttujan jakaumatiedot vuosina 1995 ja 2004. Keskeinen tulos on, että yritystoiminnasta, erityisesti maatalousyrittäjyydestä, luopuminen on ollut suurta. Vastaavasti palkansaajien ja myös ei-työllisten määrä on kasvanut.

Taulukko 11. Ammattiasemajakauma vuosina 1995 ja 2004 (hlöä ja %).

Ammattiasema	1995		2004	
	lkm	%- osuus	lkm	%- osuus
0 = ei-työllinen, muu, tuntematon	13 472	29.2	15 403	33.4
1 = palkansaaja	5 504	11.9	12 232	26.5
2 = ei-maatalousyrittäjä	3 865	8.4	1 825	4.0
3 = maatalousyrittäjä	23 235	50.4	16 616	36.1
Yhteensä	46 076	100.0	46 076	100.0

Otoksessa muiden yrittäjien kuin maatalousyrittäjien määrä on vähentynyt vuosina 1995 - 2004, tämä tulos on ristiriidassa maaseudun pienyritysrekisterin kanssa, jonka mukaan muiden kuin maatalousyrittäjien lukumäärä kasvoi 9 % vuosina 1997 - 2004. Lisäksi maaseudun pienyritysrekisterin mukaan vuonna 2004 maaseudulla toimi noin 62 000 pienyritystä ilman maatala-kytkentää. Jos otetaan huomioon, että vuonna 2004 maatiloja oli noin 72 000, niin otoksen ammattiasemajakauma vuonna 2004 (16 616 maatalousyrittäjää ja 1 825 ei-maatalousyrittäjää) ei voi olla edustava.

Koska eri rekisterien tietojen yhdistämiseen ja tarkistukseen yksilötasolla ei voitu mennä, edetään tämän tutkimuksen aineiston pohjalta, jossa yrittäjästatus määräytyy verotietojen kautta. Verottaja luokittelee suurimman osan pienyrittäjistä (so. yhden hengen yritykset) palkansaajiksi, sillä tulo nostetaan näissä yrityksissä pääsääntöisesti palkkatulona. Tämä selittää osin myös sitä, miksi otoksessa palkansaajien määrä on vuosina 1995 - 2004 kasvanut voimakkaasti.

Ammattiaseman siirtymät vuosien 1995 ja 2004 välillä

Vuosien 1995 ja 2004 tietojen avulla voidaan muodostaa ns. ammattiasemien siirtymämatriisi vuodesta 1995 ja vuoteen 2004. Tälle voidaan antaa myös %-osuus tai todennäköisyystulkinta (ns. yksisuuntainen Markovin siirtymämatriisi), joka kuvaa eri ammattiasemien siirtymien todennäköisyyksiä.

Taulukko 12. kertoo henkilöiden lukumäärän eri ammattiasemissa vuonna 1995 ja sen, miten kussakin ammattiasemassa on pysytty tai siitä on siirrytty toiseen vuoteen 2004 mennessä. Keskeinen mielenkiinto kohdistuu maatalousyrittäjyydessä pysymiseen ja siitä luopumiseen. Maatalousyrittäjistä 51,1 % on jatkanut toimintaa ja 35,1 % on siirtynyt työelämän ulkopuolelle. Palkansaajiksi on päätenyt 11,3 %, mutta ainoastaan 2,5 % maatalousyrittäjistä on vaihtanut yrityskuvaansa. Myös siirtymät muista ammattiasemista maatalousyrittäjyyteen ovat olleet selkeitä, ts. lähes puolet vuoden 2004 maatalousyrittäjistä eivät olleet sitä vuonna 1995. Siirtymät luokkaan ei-maatalousyrittäjä ovat olleet pieniä ja myös luokassa pysyminen on ollut pientä (21,3 %). Kaikkein suurinta pysyvyys on ollut palkansaajien keskuudessa.

Taulukko 12. Ammattiasema siirtymät vuosien 1995 ja 2004 välillä (hlöä ja %).

Ammattiasema 1995	Ammattiasema 2004				
	0	1	2	3	YHT.
0 = ei-työllinen, muu, tuntematon	5 339 39.6 %	5 641 41.9 %	273 2.0 %	2 219 16.5 %	13 472 100.0 %
1 = palkansaaja	1 037 18.8 %	3 245 59.0 %	145 2.6 %	1 077 19.6 %	5 504 100.0 %
2 = ei-maatalousyrittäjä	875 22.6 %	723 18.7 %	825 21.3 %	1 442 37.3 %	3 865 100.0 %
3 = maatalousyrittäjä	8 152 35.1 %	2 623 11.3 %	582 2.5 %	11 878 51.1 %	23 235 100.0 %
Yhteensä	15 403 33.4 %	12 232 26.5 %	1 825 4.0 %	16 616 36.1 %	46 076 100.0 %

Ammattiaseman siirtymien selittäminen: keskeiset hypoteesit

Maaseututyypialueen (MST01-MST05) suhteen on hankala tehdä selkeää hypoteesia: toisaalta kaupunkien läheisyys helpottaa maatalouden kustannusrakennetta, mutta toisaalta tiedetään, että syrjäseuduilla vaihtoehtoisten tulomuotojen vähyys ylläpitää maatalouden jatkamista. Tuki-alueen (TKA01-TKA011) merkitys maatalousyrittämisen jatkamisen kannalta voidaan ymmärtää tuen myöntämisen perusteiden mukaan. EU-tuen aluejaon tarkoitteena on vaikeiden ja syrjäisten tuotantomahdollisuuksien haittojen lieventäminen ja maataloustuotannon tukeminen erityisalueiden kohdalla. Tästä johdettava hypoteesi on, että tuki on ylläpitänyt tai se ei ole ainakaan vähentänyt maatalouden yritystoimintaa erityisalueilla.

Maatalousyrittäjät ovat pääsääntöisesti miehiä, niinpä henkilön ollessa nainen, oletetaan vaikutus maatalousyrittämisen jatkamisen kannalta negatiiviseksi. Maatalouden perheyrittäjäluonteen takia voidaan olettaa, naimisissaolon ja toisaalta naimattomuuden (SIVS01-02) ylläpitävän maatalousyrittämistä, kun taas asumiserossa, leskenä ja eronneena eläminen johtaisi (SIVS03-05) maatalouden harjoittamisen suosion laskuun.

Henkilön osallistuminen työllisyyskoulutukseen viikolla 52 (TYÖL) vuonna 1995 tulkitaan merkiksi ongelmista maatalousyrittäjän asemassa ja oikeaksi siirtyä toiseen ammattiasemaan. Mikäli henkilön asuinalue (MUUT) on sama kuin asuinalue vuotta aiemmin (ts. 1994), tätä voidaan pitää ammattiaseman (maatalousyrittämisen) pysyvyyden indikaattorina.

Henkilön ikä (IKÄ) määrittää voimakkaasti maatalousyrittämisen jatkamisen mahdollisuuksia. Eläköityminen on ollut merkittävä tekijä maataloudessa jo pitkään, myös tutkimusaineistossa maatalousyrittäjien keski-ikä nousi noin yhdeksällä vuodella vuodesta 1995 (45 vuotta) vuoteen 2004 (54 vuotta). Myös maatalousyrittäjän asuinalue (AMKUN) määrittää omalta osaltaan yrittämisen ehtoja. Työhypoteesina on, että mitä pohjoisempi maakunta on kyseessä, sitä haasteellisempää yritystoiminta on.

Mikäli henkilöllä on takana työttömyyskuukausia (TYKE), ei voi olla kyse kokopäiväisestä maatalousyrittämisestä ja kynnys ammattiaseman vaihtoon on matalampi. Henkilön koulutusasteen (KOUL) ollessa korkea vuonna 1995, hänen mahdollisuutensa ammattiaseman siirtymään ovat suuremmat kuin vähemmän koulutetulla. Yrittäjän perheen koolla (PEKOKO) voidaan ajatella olevan positiivinen vaikutus maatalousyrittämisen jatkamiseen. Perheen piiristä löytyy mahdollisesti niin toiminnan jatkajia kuin riskin jakajia. Toisaalta perheellisen (yritys)vastuun voidaan katsoa olevan suurempi kuin perheettömän.

Henkilön ollessa maatalousyrittäjä hänen tulonsa on pääsääntöisesti maataloudesta saatavaa yritystuloa (YMTULOT). Tämän ohessa yrittäjällä voi olla myös muita tuloja (esim. muita yritystuloja (YYTULOT) tai palkka- ja eläketuloja (PALKKA, YLTULOT)), joten vuosittaiset käytössä olevat, kokonaistulot voivat määräytyä varsin monella tavalla. Koska aineisto ei sisäl-

tänyt tietoja eläketuloista, niitä arvioitiin eläkeläisasuntokunnan käytettävissä olevilla tuloilla. Maatalousyrittämisen jatkamisen ennusteen kannalta keskeiseksi ei nouse niinkään yhteenlaskettu tulotaso, vaan eri tulokomponenttien keskinäiset tasoerot. Kaikkien muiden tulolähteiden kuin maatalousyrittäjätulojen korkea taso ennustaa maatalousyrittämisen laskua ja lopettamista, koska toimeentulo saadaan tai voidaan saada muusta kuin maatalousyrittäjyydestä. Täten myöskään päivä- ja äitiysrahojen (PÄRAHA), työttömyysturvaetuuksien (TYÖTUR) ja lasten-kotihoidontuen (KOTITU) kasvu ei johda maatalousyrittämisen jatkamisen suurempaan todennäköisyyteen.

Velkojen merkitys (VELAT) maatalousyrittämisen kannalta on kaksisuuntainen. Mikäli yrittäjä on hyvin velkainen, ennuste yritystoiminnan jatkamiselle ei ole hyvä. Toisaalta maatalousyrittäjätoiminnan velat ovat varsin pitkäaikaisia ja tuettuja, joten velat myös sitouttaa maatalousyrittämisen jatkamiseen.

Ammattiaseman siirtymien selittäminen: tulokset

Taulukko 13. kertoo Logit-, Mlogit- ja PLogit-mallien (ks. muuttujaluettelo liitteestä 5.) selittäjien marginaaliset vaikutusestimaatit maatalouden harjoittamisen jatkamisen suhteen.

Logit-mallin tehtävänä on ennustaa tai selittää, mikä on eri muuttujien vaikutus maatalousyrittäjänä pysymiseen vuosien 1995 ja 2004 välisenä aikana, kun ennustemuuttujat saavat vuoden 1995 arvot. Mikäli muuttujan marginaaliefekti on positiivinen, se nostaa estimaatin arvon verran maatalousyrittäjyyden pysyvyyttä. Vastaavasti negatiivinen efektin arvo laskee pysyvyyden ennustetta, eli antaa arvion maataloudesta luopumisen suhteen.

Taulukko 13. Ammattiaseman siirtymien Logit-, MLogit- ja PLogit-mallin estimoinnin selittäjien marginaaliset todennäköisyysvaikutusestimaatit.⁶

Muuttuja	Logit (n=23 235)	MLogit (n=23 235)				PLogit (n=4 166)
		luokka 0	luokka 1	luokka 2	luokka 3	
VAKIO	.8728***	-1.1381	.1224***	-.0048***	1.0205***	-.2419***
SP	-.0914***	.0480	.0334	-.0166***	-.0648***	-.2219***
SIVS02	-.0316**	.0027	.0186*	.0175***	-.0388	.4022***
SIVS03	.0871	-.1456	.2280**	-.6041	.5217	
SIVS04	-.0723**	.0257	.0523*	.0210**	-.0990**	.2221***
SIVS05	-.1103**	.0279	.0474	.0060	-.0813**	.1687***
MST02	.0470	-.0145	-.0162	-.0067	.0373	.0424
MST03	.0268	-.0105	.0013	-.0081	.0173	.3250***
MST04	.0142	-.0009	.0001	-.0092*	.0100	.2654***
MST05	.0116	-.0053	.0027	-.0020	.0047	.4255***
TKA02	-.0091	.0191	-.0130**	-.0013	-.0048**	.0425**
TKA03	-.0366*	.0454	-.0162***	-.0001	-.0291***	-.0869***
TKA04	-.0438*	.0670	-.0333***	-.0003*	-.0333***	-.0794**
TKA05	-.0609*	.0983	-.0432***	-.0052**	-.0499***	-.1312***
TKA06	-.1190**	.1199	-.0310***	.0023	-.0913***	-.2272***
TKA07	-.0510	.1062	-.0499***	-.0195**	-.0369***	-.1095
TKA08	-.0830**	.1220	-.0613***	-.0038**	-.0569***	-.1950***
TKA09	-.0359	.1103	-.0639***	-.0217**	-.0247***	-.3816***
TKA10	-.0685	.1019	-.0413***	-.0208*	-.0399**	-.1711**
TKA11	-.0673	.1443	-.1087***	.0027	-.0384***	-.4364***
TYÖL	-.1176**	.0013	.0717**	-.0363	-.0367	.2064***
MUUT	.1940***	-.0360	-.0302	.0005	.0657	.1392***
IKÄ	-.0260*	.0258	-.0053***	-.0013***	-.0191***	-.0175***
AMKUN	.0001	-.0016	.0020***	-.0005	.0002	.0126***
TYKE	-.0285***	.0132	.0058	.0008	-.0198***	-.0716***
KOUL	.0078***	-.0066	.0038***	-.0013	.0041***	.0217***

⁶ Taulukossa esiintyvät tähdet (***/**/*: 1%, 5%, 10% merkitsevyytasot) eivät viittaa taulun marginaaliefektien tilastolliseen merkitsevyyteen vaan alkuperäisten Logit-mallin parametriestimaattien merkitsevyyteen, joista marginaaliefektit lasketaan epälineaarisen muunnoksen kautta ja arvioidaan muuttujien keskiarvojen kohdalla.

PEKOKO	.0360***	-.0168	.0001***	.0009***	.0159***	.0343***
PALKKA	-.0182***	-.0021	.0101***	.0016***	-.0097	-.0406***
YMTULOT	.0038***					
YYTULOT	-.0079***					
YLTULOT	.0028***					
YRTULOT		-.0012	.0001**	.0003***	.0009***	.0173***
VALT		-.0006	-.0014***	.0000	.0020***	
PÄRAHA	-.0434***	.0320	.0001***	-.0021***	-.0300***	-.0050**
TYÖTUR	-.0459***	.0156	.0143	.0030	-.0330***	-.0399***
KOTITU	-.0336***	.0202	.0020***	-.0008***	-.0215***	-.0147***
VELAT	.0013***	-.0005	-.0002	.0000	.0006***	.0611***
VELAT2	-.0006***	.0002	.0001	.0000	-.0003**	-.0151***
PPALKKA	.0008	-.0018	.0021***	.0009***	-.0011**	.0003
PYMTULOT	.0017***					
PYYTULOT	.0013					
PYLTULOT	.0009*					
PYRTULO		-.0010	.0001*	.0008***	.0001**	.0059***
PVALT		.0003	-.0007**	-.0007***	.0011	
PPÄRAHA	-.0052	.0057	-.0029**	-.0010*	-.0017**	.0075**
PTYÖTUR	-.0076**	.0038	-.0006	.0033***	-.0065**	-.0053**
PKOTITU	-.0057	-.0049	.0016	.0005	.0029	-.0124***

Logit-estimoinnissa vakio saa arvon 0.873. Vakion tulkinta mallissa on tärkeä, sillä se pitää sisällään kaikkien kategoristen 0/1 -muuttujien ensimmäisen vaihtoehdon. Vakio kuvaa siis miespuolista naimatonta henkilöä, joka asuu kaupunkikeskuksessa tukialueella A. Lisäksi hän ei ole ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52 vuonna 1995 ja hänen asuinkuntansa oli vuonna 1994 eri kuin vuonna 1995. Koska vakioestimaatin arvo on tilastollisesti 1 %:n merkitsevyystasolla nolasta poikkeava ja varsin suuri positiivinen luku, voidaan sanoa, että osittain odotusten mukaisesti vakion kuvaaman henkilön ominaisuudet ovat hyviä ennustajia maatalousyrittäjänä jatkamisen kannalta.

Seuraava muuttuja, sukupuoli (SP), antaa ennusteen naissukupuolelle. Estimaatin negatiivinen arvo (-0.091) implikoi, että naispuoleisella yrittäjällä on suurempi todennäköisyys siirtyä pois maatalousyrittämisestä verrattuna miesyrittäjään. Marginaalinen efekti on liki 10 %:n luokkaa. Mikäli yrittäjän siviilisäätö on muu kuin naimaton (SIVS02-05), tämä nostaa maatalousyrittämisen lopettamisen riskiä, varsinkin eronneilla lopettamisriski on suuri (11 %). Aviossa olevien kohdalla estimaatin merkki on odotusten vastainen eli negatiivinen.

Maaseututyypialueen (MST) muutoksella ei ole tilastollista merkitsevyyttä maatalousyrittämisen kannalta. Sen sijaan varsin useilla tukialueilla (TKA) on maataloutta laskeva ennustevaikutus, verrattuna vertailutukialueeseen A. Varsinkin tukialueen C3P1 (TKA06) kohdalla ennuste-arvo lopettamisen todennäköisyyden suhteen on suuri (12 %). Henkilön osallistuminen työllisyyskoulutukseen viikolla 52 vuonna 1995 (TYÖL) on selkeä negatiivinen merkki maatalousyrittämisen jatkamisen suhteen, jatkamisen todennäköisyys laskee 12 %:a. Sen sijaan yrittämisen jatkamisen kannalta hyväksi ennusteindikaattoriksi osoittautuu, odotusten mukaisesti, asuinkunnan pysyvyys (MUUT).

Vaikka ikämuuttujan (IKÄ) marginaalinen vaikutus on pieni (-0.026) yrittämisen jatkamisen suhteen, muuttujan jatkuvan trendin mukainen rakenne korostaa sen merkitystä. Koska estimaatti antaa yrittäjien km. iän vuonna 1995 vaikutuksen jatkamisen suhteen yhden vuoden tasolla, niin 10 kertaa estimaatin arvo (-26 %) antaa iän kokonaismerkityksen jatkamiselle vuoteen 2004 saakka. Asuinmaakunta (AMKUN) sen sijaan ei ennusta merkitsevällä tavalla maatalousyrittämisen jatkoa tai lopettamista. Työttömyyskuukausien lukumäärän (TYKE) lisääntyminen vuonna 1995 ennakoitiin merkittävästi lopettamista vuoteen 2004 mennessä. Koulutuk-

sen tason (KOUL) ja varsinkin perhekoon (PEKOKO) kasvulla on maatalousyrittämistä ylläpitävä vaikutus (0,8 % ja 3,6 %).

Työhypoteesien mukaisesti palkkatulot (PALKKA) ja yritystulot muusta kuin maataloudesta (YYTULOT) vuonna 1995 laskevat maatalousyrittämisen jatkamisen todennäköisyyttä seuraavina vuosina. Negatiivinen palkkavaikutus on yllättävän suuri verrattuna maatalousyrittäjä- ja eläketulojen (YMTULOT, YLTULOT) positiiviseen vaikutukseen. Eläketulojen (YLTULOT) maatalousyrittämiseen kannustavaa vaikutusta olisi vaikea ymmärtää, jos tulojen taso olisi riippumaton yrittäjätuloista. Tutkimusotoksessa esiintyikin sekä eläke- ja yrittäjätuloa henkilöillä, joiden ammattiasemaksi oli merkitty eläkeläinen, esimerkiksi vuonna 2004 eläkeläisistä 25,7 % sai yrittäjätuloja keskimäärin 1 853 € vuodessa.

Päivä- ja äitiysrahat, työttömyysturvaetuudet ja kotihoidon tuki (PÄRAHA, TYÖTUR, KOTITU) eivät kannusta jatkamaan maatalousyrittämistä. Marginaaliefektien vaikutus on yllättävän suuri (n. -4 %), vaikka keskimääräisten maksettujen tukien euromäärät vuonna 1995 olivat varsin pieniä (1 398, 3 371 ja 3 847 €). Velat estävät maatalousyrittämisen jatkamista vasta, kun ne muodostuvat riittävän suureksi. Velkamäärä, jonka jälkeen jatkaminen vaikeutuu, on hieman yli 1,2 miljoonaa euroa. Puolison tuloilla ei ole suurta merkitystä maatalousyrittämisen pysyvyyden kannalta. Ainoastaan puolison maatalousyrittäjä- ja eläketulot (PYMTULOT, PYLTULOT) johtavat yrittämisen todennäköisyyden lievään nousuun. Sen sijaan työttömyysturvaedut (PTYÖTUR) laskevat sitä hieman.

Kokonaisuutena Logit-mallin tulokset ovat pääosin työhypoteesien ennusteiden mukaisia. Kaikkein yllättävin tulos oli tukialueuuttujien negatiivinen merkitys maatalousyrittämisen kannalta. Onko tuki siis ollut riittämätöntä vai tapahtuuko tuesta riippumatta yritystoiminnasta luopumista. Jälkimmäinen päätelmä ei ole perusteltu, sillä Logit-mallin sovite on hyvä. Mallin selitysaste vaihtelee kriteeristä riippuen lukujen 0,198 ja 0,635 väliltä. Samoin ennusteosuvuus on hyvä, malli ennusti havaitut binääriarvot oikein 73 %:ssa tapauksista (ks. Liite 7.).

MLogit-mallin tulokset vastaavat kysymykseen, miten vuoden 1995 selittäjät ennustavat vuonna 1995 maatalousyrittäjinä toimineiden siirtymiä seuraaviin ammattiasemaluokkiin vuoteen 2004 mennessä:

- 0 = eläkeläinen, ei-työllinen, muu, tuntematon,
- 1 = palkansaaja,
- 2 = ei-maatalousyrittäjä ja
- 3 = maatalousyrittäjä.

Koska mallin rakenne on yleistys Logit-mallista, niin MLogit-mallin luokan 3 marginaaliefektiestimaattien täytyy olla lähellä Logit-mallin estimaatteja. Toisaalta, koska MLogit-mallissa estimoidaan myös toisiaan poissulkevien luokkien todentumisen todennäköisyyksiä, niin selittäjien marginaaliefektit skaalataan summautumaan nolliksi ja yhden ns. base-luokan (eli 0-luokan) estimaatit lasketaan muiden avulla. Täten minkään selittäjän kaikki luokkaefektit eivät voi olla samanmerkkisiä. Esimerkiksi, jos jonkun selittäjän vaikutukset ovat luokkien 0-2 kohdalla positiivisia, niin luokan 3 kohdalla vaikutus on välttämättä negatiivinen, vieläpä niin että sen kokoluokka on absoluuttisesti sama kuin muiden kolmen luokan summa. Poissulkevien luokkien lukumäärän ollessa suurempi kuin kaksi, estimaattien tulkinta menettää absoluuttisen luonteensa varsinkin vakion kohdalla. Tällöin voidaan todeta vain se, missä määrin jonkun ammattiasemaluokan todennäköisyys on kasvanut tai vähentynyt suhteessa muihin.

MLogit-mallin vakio kertoo, että miespuolinen naimaton kaupunkikeskuksessa tukialueella A asuva henkilö, joka ei ole ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52 vuonna 1995 ja jonka asuin-kunta oli vuonna 1994 eri kuin vuonna 1995, kuuluu suurella todennäköisyydellä maatalous-

yrittäjiin (luokka 3) myös vuonna 2004. Siirtymä eläkeläisten tai muiden ei-työllisten (luokka 0) joukkoon on kuitenkin vielä suurempaa (ks. Taulukko 13.). Sen sijaan palkansaajiin (luokka 1) siirtyminen on varsin pientä ja muuksi yrittäjäksi kuin maatalousyrittäjäksi (luokka 2) siirtyminen miltei olematonta.

Naissukupuolen vaikutus esiintyi Logit-mallissa maatalousyrittämistä laskevana tekijänä. MLogit-mallissa tilanne on sama, mutta pääpaino on luokkien 0 ja 1 positiivisissa tuloksissa⁷. Siviilisäädyn eri muodoilla on moninaiset vaikutukset eri siirtymäluokkiin. Keskeinen tulos on, että lesket (SIVS04) ja eronneet (SIVS05) luopuvat maatalousyrittämisestä, mutta vuonna 1995 aviossa olleet (SIVS02) suosivat palkansaaja- ja muu yrittäjä -statusta.

Maaseututyypialueella (MST) ei ole juuri merkitystä ammattiaseman siirtymien kannalta. Jo Logit-mallissa havaittu tukialueiden ”haitallinen” merkitys korostuu MLogit-estimoinneissa. Kaikki ammattiaseman siirtymäluokat saavat negatiivisen efektivaikutuksen jokaisella tukialueella. Vastaavasti base-luokka eli luokka 0 kerää positiiviset vaikutukset. Mitä ilmeisimmin tukialueuuttuja rekisteröi varsin tyhjentävästi maaseudun eläköitymis- ja ei-aktiivisuusilmion. Ilmiössä täytyy olla muutakin mukana, sillä ikämuuttujan arvo eri luokissa on odotusten mukainen, mutta se on pienempi kuin keskimääräinen tukialuevaikutus eri tukialueilla ja eri siirtymäluokissa. Tulos herättää kysymyksen, onko asia niin päin, että tukialueluokitus on 1990-luvun alussa rakennettu väestön ei-aktiivasteen ennusteiden mukaan?

Muiden muuttajien kohdalla on huomattava, että työllisyyskoulutus (TYÖL) edistää palkansaajaksi siirtymistä. Tältä pohjalta voidaan sanoa, että työvoimapolitiisilla toimilla on ollut vaikutusta. Henkilön asuinkunnan pohjoisuus edesauttaa henkilön siirtymistä palkansaajien joukkoon. Työttömyyden (TYKE) negatiivinen vaikutus maatalousyrittäjien kohdalla johtaa merkittävään siirtymään ainoastaan ei-aktiiviväestön joukkoon (luokka 0). Koulutustasolla (KOUL) on positiivinen vaikutus maatalousyrittäjänä pysymisen ja myös palkansaajiin siirtymisen kannalta. Perheen koon (PEKOKO) kasvu on maatalousyrittämistä ylläpitävä tekijä.

Tulotietojen osalta ei MLogit-mallissa päästy yhtä selkeään analyysiin kuin Logit-mallin yhteydessä, koska eri ammattiasemaluokkien tulot ”tyhjentyvät” miltei täydellisesti ko. siirtymäluokkien mukaisesti. Tällöin muiden luokkien kuin luokkaspesifin tulonmuodon muuttajat saavat arvon 0 tehokkaan estimoinnin kannalta liian usein. Tilanne vaatisi ns. ehdollisen Logit-estimoinnin (CLogit), missä kullakin luokalla tai valintavaihtoehdolla on vaihtoehtospesifit selittäjät. Tämän takia tässä käytettiin aggregaattimuuttujia YRTULOT (yritystulot) ja VALT (valtionveronalaiset tulot) ammattiasemakohtaisten YMTULOT, YYTULOT ja YLTULOT muuttajien sijasta. Muut tulomuuttujat ovat samoja kuin Logit-estimoinnissa. Nämä muutokset eivät kuitenkaan johtaneet ristiriitaisuuksiin Logit-mallin tulosten kanssa. Palkkamuuttujan Logit-mallissa saama, maatalousyrittämisen kannalta negatiivinen, ennuste kohtaa odotusten mukaisesti positiivisen vastineen MLogit-mallissa palkkasaajaluokkaan siirtymän kohdalla. Yrittäjätulojen korkea taso ennakoiki kaikkia aktiiviväestön ammattiaseman siirtymiä. Sen sijaan valtionveronalaisten tulojen määrä ennakoiki ainoastaan maatalousyrittämisen jatkamista, ilmeisesti tässä on kyse maatalousyrittäjien tulonmuodostuksen erilaisuudesta (tuet) muihin tuloihin verrattuna.

⁷ Vaikka base-luokan MLogit mallin parametreille ei voida johtaa merkitsevyytasoja, niin se ei tarkoita, että ne olisivat vailla merkitystä. Itse asiassa voidaan osoittaa, että jos muiden luokkien estimaatit ovat tilastollisesti merkitseviä, niin base-luokan arvot ovat myös sitä, vaikka niiden suhteen ei tehdä mitään tilastollista estimointia. Tulos saadaan siitä, että aina voidaan valita jokin muu luokka base-luokaksi, jolloin aiemman base-luokan arvot saavat osakseen tilastollisen estimoinnin.

Lasten kotihoidon tuen (KOTITU) sekä päivä- ja äitiysrahan (PÄRAHA) saaminen vähentää yrittäjäksi siirtymistä. Työttömyysturvaetujen (TYÖTUR) tason kasvaminen johtaa maatalousyrittämisen pysyvyyden laskuun ei-aktiivin väestön eduksi. Velkojen merkitys on samantyyppinen kuin Logit-mallissakin. Puolison tulojen vaikutus ammattiaseman siirtymien ennusteisiin on samantyyppinen kuin henkilön omienkin tulojen korostaen, mutta eroakin esiintyy, esimerkiksi puolison saamat päivä- ja äitiysrahat (PPÄRAHA) laskevat henkilön todennäköisyyttä siirtyä palkansaajaksi.

Yleisellä tasolla MLogit-mallin estimointitulokset ei ole yhtä hyvä kuin Logit-mallin. Mallin selitysvaste oli 0,277. Luokkien 0 ja 3 kohdalla toteutuneiden ja ennustettujen tilojen suhde oli hyvä, mutta luokkien 1 ja 2 tilanne oli heikko (ks. Liite 7.).

Paneeliaineiston Logit-mallin eli *PLogit-mallin* estimoinnin tulokset löytyvät taulukon 13. viimeisestä pystysarakkeesta. PLogit-mallissa aineistona oli 10 % otos alkuperäisotoksesta, joka oli liian suuri ohjelmistojen vaivattoman käytön kannalta. Mallin estimointiin tuli siis 4 166 henkilöä, joista kustakin oli vuosilta 1993 - 2004 muuttujahavainnot, näin paneelin kooksi tuli $12 \times 4166 = 49\,992$ havaintoa muuttujaa kohden. Malli estimointiin satunnaistekijämuotoisena (RE, random effects), sillä kiinteätekijämuotoinen malli (FE, fixed effects) olisi vaatinut luopumista useasta aikainvariantista muuttujasta. Samoin jouduttiin luopumaan ammattiasemakohtaisten tulomuuttujien käytöstä kuten MLogit-mallissakin, sillä useiden henkilöiden kohdalla ko. muuttujat saivat arvon nolla koko tarkasteluperiodin ajalta.

Vaikka PLogit-mallin tulokset vertaantuvat lähimmin Logit-mallin tuloksiin on syytä korostaa, että PLogit-malli ei estimoi maatalousyrittämisen jatkumisen todennäköisyyttä ennustemallina, kuten Logit-malli, vuosien 1995 ja 2004 siirtymien kautta. PLogit-malli toki antaa todennäköisyystulkinnan maatalousyrittäjyyden pysyvyyden suhteen, mutta se antaa myös keskimääräiskuvan siitä, miten tilat 1 (=maatalousyrittäjä) ja 0 (=jokin muu) ovat määräytyneet vuosina 1993 - 2004. Henkilön tilaa (1 tai 0) vuosina 1993 - 2004 selitetään ko. vuoden selittäjien arvoilla.

Erilaisesta näkökulmasta huolimatta tulokset ovat samantyyppisiä kuin Logit-mallissa. Oleellinen ero koskee vakion ja siviilisäätymuuttujan merkiltään vastakkaisia tuloksia verrattuna Logit-mallin tuloksiin. Negatiivinen vakion arvo tarkoittaa sitä, että referenssihenkilön ominaisuuksilla oli vuosina 1993- 2004 keskimäärin maatalousyrittäjyyttä heikentävä vaikutus. Tulos voi syntyä myös sitten, että henkilöllä oli vuosina 1993 - 2004 useita 1/0-siirtymiä, eikä yksin yhtä pitempää pysyvyyttä tilassa nolla. Koska näitä eri vuosien 0 ja 1 tiloja määrittää kunkin vuoden referenssihenkilön vuosittaiset ominaisuudet, voidaan sanoa, että miespuolisen naimattoman kaupunkikeskuksessa tukialueella A asuvan henkilön, joka ei ole ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52 vuosina 1993 - 2004, mutta jonka asuinkuntansa vaihtuu usein, ennuste toimia maatalousyrittäjänä ei ole korkea. Koska vuosien 1993 - 2004 välisenä aikana on tapahtunut runsasta luopumista maatalousyrittäjyydestä referenssihenkilön ominaisuuksien muutosten takia, tämän valikoitumisen seurauksena on jäänyt jäljelle referenssiluokan pysyvä yrittäjydenjoukko, jota Logit-mallin positiivinen vakio kuvaa. PLogit-mallin negatiivisen vakion kohdalla on siis kyse sekä vaihtelevuuden että luopumisen mallittamisesta, mutta Logit-mallin kohdalla vakion estimaatti viittaa pysyvyyteen. Tätä tulkintaa vahvistaa havainto, että paneeliaineistossa muutto-muuttujan (MUUT) keskimääräinen poikkileikkausvaihtelu maatalousyrittäjäluokassa on pienempi (1 035,7) kuin tilojen keskimääräinen pitkittäisvaihtelu (10 892,5).

Tulkinta saa käänteisesti tukea myös PLogit-mallin siviilisäätymuuttujan (SIVS) estimaatin arvoista. Naimisissa olo, leskeys ja eroaminen eivät johda maatalousyrittämisen laskuun, kuten Logit-mallissa, vaan maatalousyrittämisen jatkumiseen. Tyypillisesti näiden kolmen siviilisäädyn muutokset ajassa tapahtuvat harvaksen, jolloin niiden siirtymävaikutukset pidemmällä

aikavälillä aikaansaavat ammattiasemasiirtymiä (Logit-malli), mutta lyhyellä aikavälillä ne eivät aiheuta siirtymiä. Maaseututyypialue -selittäjän (MST) kohdalla syyt ovat samanlaisia, ts. vuotta kohden ei keskimäärin tapahdu maaseututyypistä johtuvaa maatalousyrittämisestä luopumista. Mitä maaseutumaisempi alue on, sitä voimakkaammin se ylläpitää maatalousyrittämistä. Useimmat maaseututyypimuuttujan estimoidut kertoimet ovat edellä esitellyistä malleista poiketen tilastollisesti merkitseviä.

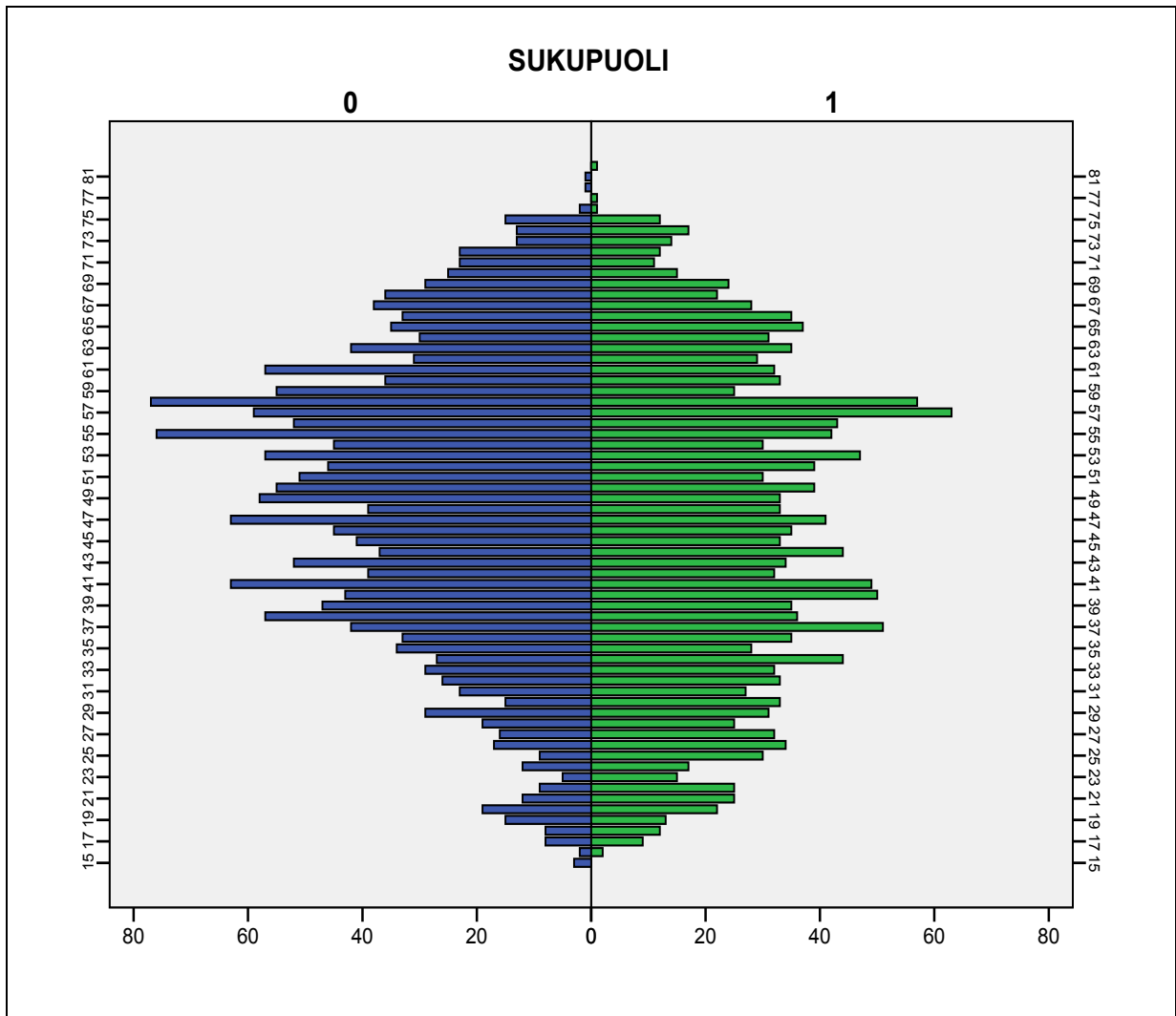
Datan tyypistä johtuva vaihtelu-pysyvyys -argumentti ei kuitenkaan toimi tukialueuuttujan (TKA) kohdalla. Kaikki tukialueet lukuun ottamatta aluetta B (TKA02) näyttävät myös PLogit-mallissa merkittävää maatalousyrittäjyyden todennäköisyyden laskua verrattuna referenssitukialueeseen A. Varsinkin tukialueen C4P5 (TKA11) kohdalla estimaatin arvo on absoluuttisesti varsin iso (44 %). Toinen haasteellinen tulos on työllisyyskoulutusmuuttujan (TYÖL) maatalousyrittämisen todennäköisyyttä lisäävä vaikutus. Logit-mallin kohdalla ko. muuttuja ennusti siirtymää pois maatalousyrittämisestä (MLogit-mallin tulos huomioiden kohti palkansaaja-asemaa). Logit ja MLogit-mallien tulokset eivät ole virheellisiä, mutta niissä on kyse vuosien 1995 ja 2004 välisistä ammattiasemasiirtymistä *vuoden 1995* työttömyyskoulutustietojen valossa. On ilmeistä, että vuonna 1995 saatu koulutus ennustaa perustellummin yrittämisen lopettamista kuin jatkamista vuoteen 2004 mennessä. Se ei kuitenkaan poissulje mahdollisuutta, että tietyn vuoden koulutus selittää paneelimallissa maatalousyrittämisen jatkamista ko. vuonna. Kyse on siitä, että maatalousyrittämisestä ei luovuta koulutuksen takia heti, vaan vasta sitten kun koulutus mahdollistaa ammattiaseman siirtymän, ts. tyypillisesti vasta muutaman vuoden kuluttua.

Huomattakoon, että myös koulutustasoa (KOUL) ja työttömyyden kestoa (TYKE) kuvaavat muuttujat antavat samansuuntaisia tuloksia maatalousyrittämisen suhteen Logit- ja PLogit-malleissa. Koulutus lisää ja työttömyys laskee maatalousyrittäjänä jatkamisen todennäköisyyttä. PLogit-mallin ennustekyky on varsin korkea: havaitut 1-arvot ennustetaan oikein 67,6 % ja havaitut 0-arvot 83,3 % tapauksista (ks. Liite 7.).

5.3 Ikääntyminen, aluemuutto ja kuolleisuus

Ikääntyminen ja aktiivisuus

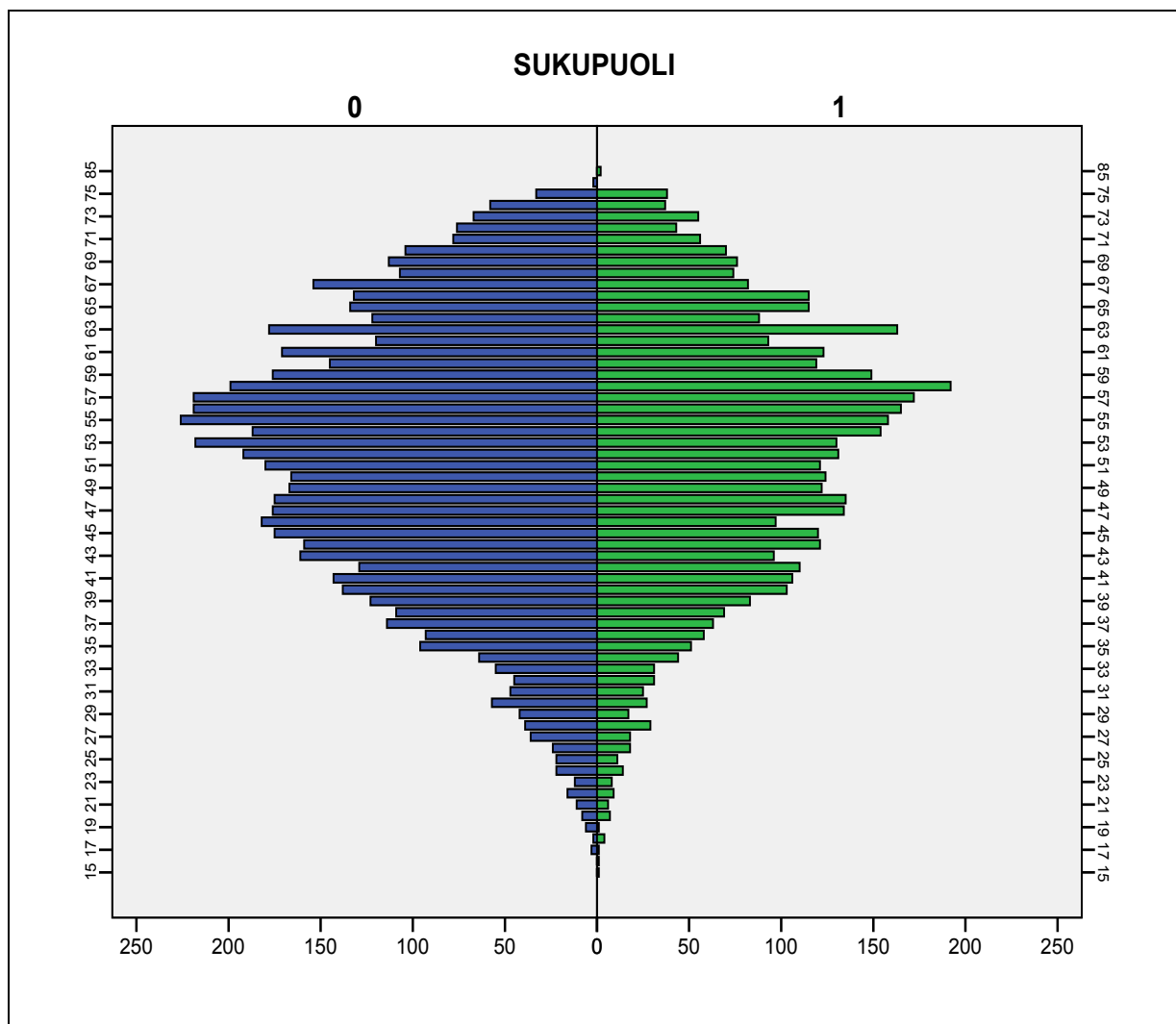
Edeltävissä analyysissä ikä esiintyi monessa yhteydessä selittäjänä tulomuutoksille ja ammattiaseman siirtymille. Sekä kuvat 30. ja 31. että taulukoiden 14. ja 15. keskeiset tilastosuureet kertovat, että maaseututyypillä 5 eli harvaan asutulla maaseudulla asuvat henkilöt ovat keskimäärin ikääntyneempiä ja heidän ikäjakaumansa on vinompi mutta vähemmän huipukas kuin aluetyypillä 1 eli keskuskaupungeissa asuvien henkilöiden ikäjakauma. Aluetyyppien 3 ja 4 eli kaupunkien läheisen maaseudun ja ydinmaaseudun osalta tilanne on hyvin samanlainen kuin harvaan asutun maaseudun kohdalla. On korostettava, että ikäjakaumat koskevat vuoden 1993 seurantaotoksen henkilöitä vuonna 2004, ei maaseutuväestöä kokonaisuudessaan.

Kuva 30. Ikäpyramidi (0 = mies, 1 = nainen) vuonna 2004 keskustaupungeissa eli aluetypillä 1. (pysty akseli: ikä vuosissa, vaak akseli: ikäluokkaan kuuluvien henkilöiden lkm).

Taulukko 14. Ikä-muuttujan jakaumatietoja keskustaupunkien (aluetyyppi 1) osalta.

	N	Minimi	Maksimi	Keskisarvo	Hajonta	Vinous	Huipukkuus
Miehet	2 295	15	81	47.7	14.3	-0.177	-0.842
Naiset	2 004	16	84	45.6	15.3	-0.561	-1.077
Yhteensä	4 998	15	84	46.7	14.8	-0.128	-0.962

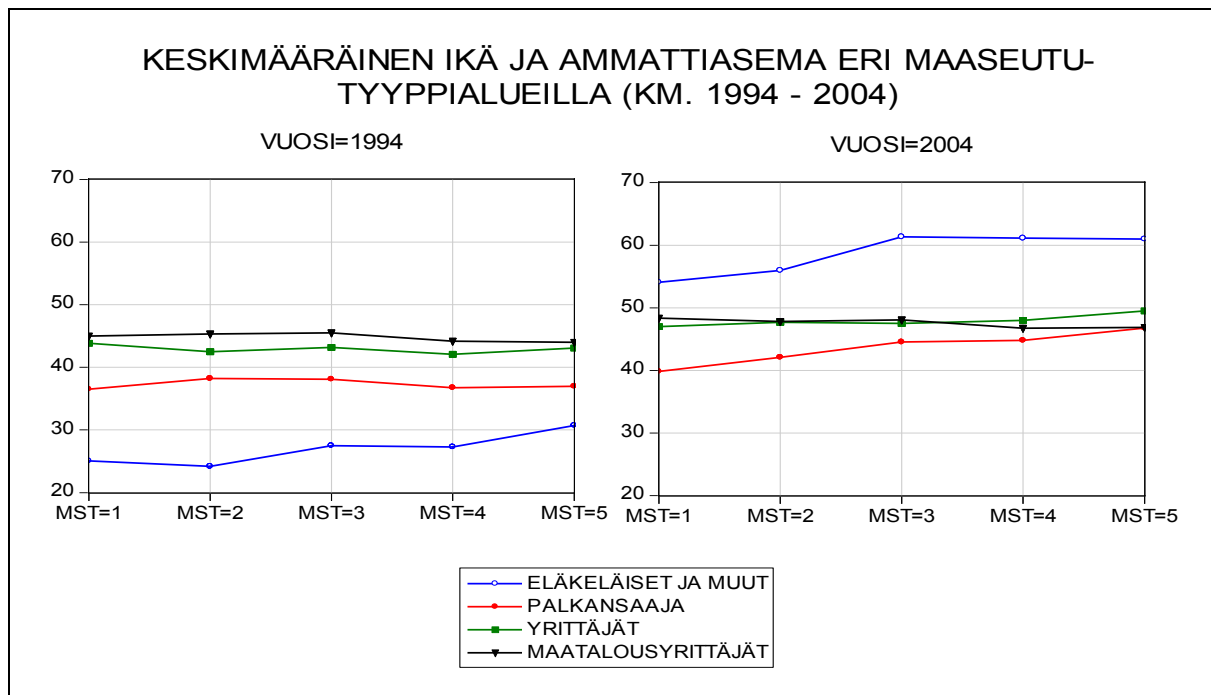

Kuva 31. Ikäpyramidi (0 = mies, 1 = nainen) vuonna 2004 harvaan asutulla maaseudulla eli aluetypillä 5. (pysty akseli: ikä vuosissa, vaak akseli: ikäluokkaan kuuluvien henkilöiden lkm).

Taulukko 15. Ikä-muuttujan jakaumatietoja harvaan asutun maaseudun (aluetyppi 5) osalta.

	N	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Hajonta	Vinous	Huipukkuus
Miehet	6 427	17	81	51.8	14.3	-0.240	-0.520
Naiset	4 616	15	85	52.6	15.3	-0.307	-0.358
Yhteensä	11 043	15	85	52.2	11.7	-0.262	-0.452

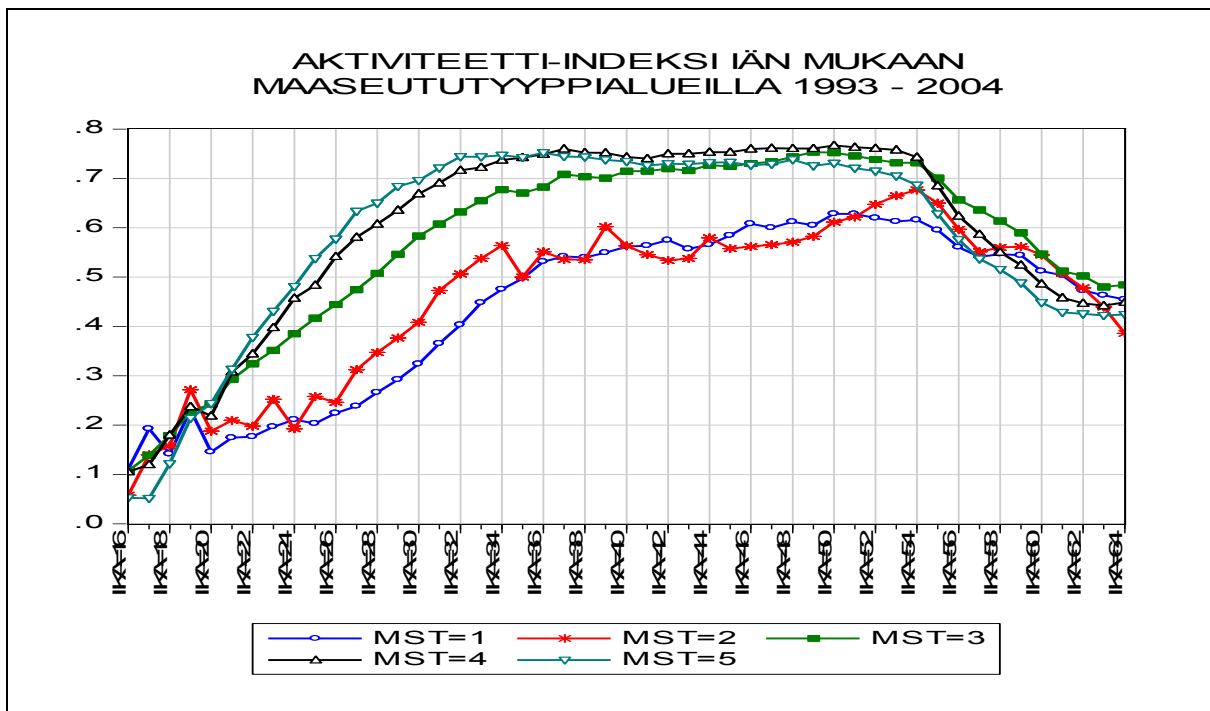
Kaikilla maaseututyypialueilla ei-työllisten keski-ikä on ikääntymisen myötä noussut merkittävästi, myös palkansaajien ja muiden yrittäjien kuin maatalousyrittäjien ikä on hieman noussut vuosien 1994 ja 2004 välisenä aikana (Kuva 32.). Sen sijaan maatalousyrittäjien keski-ikä on pysynyt melko vakaana, maatalousyrittäjien ikääntymisestä huolimatta jäljelle jääneet yrittäjät ja uudet yrittäjät ovat siis pitäneet keski-ikänsä ennallaan.

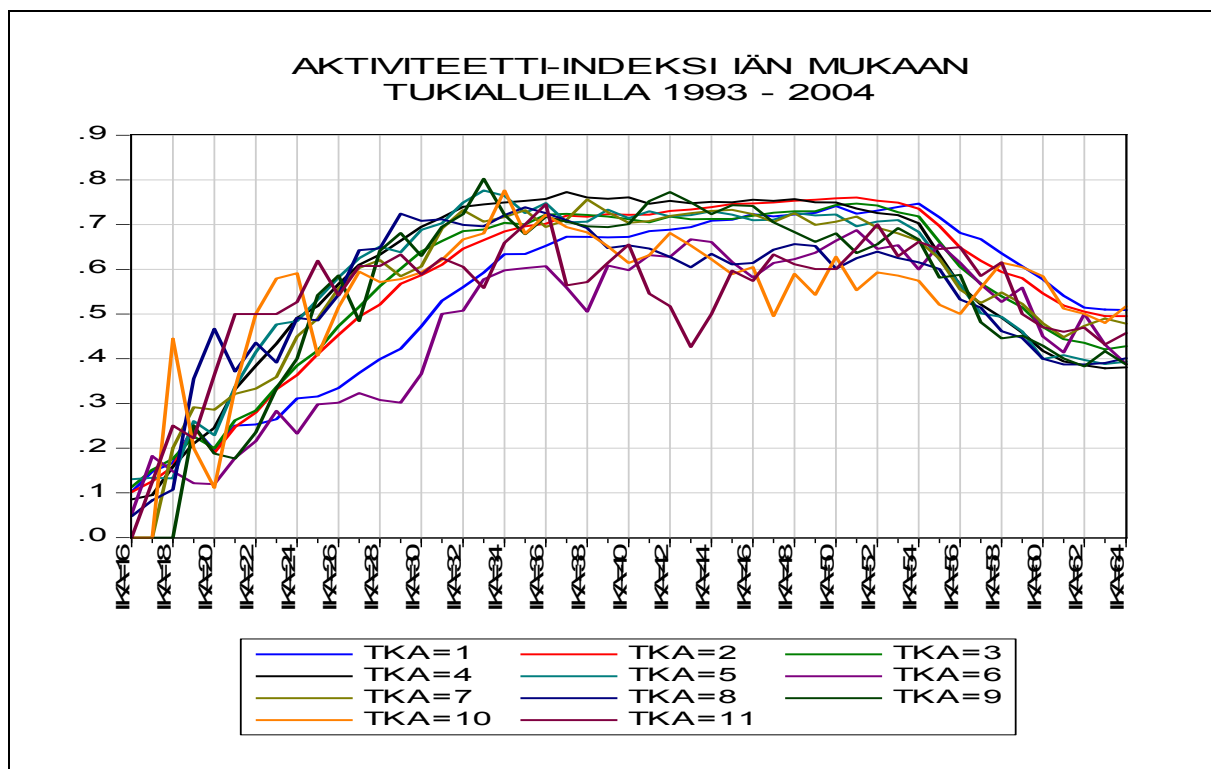
Kuva 32. Keskimääräinen ikä ja ammattiasema eri maaseututyypialueilla vuosina 1994 ja 2004. (Pysty akselin asteikko: ikä vuosina).

Ikääntymisen ja aktiivisuuden välistä yhteyttä tarkastellaan ns. aktiivisuusindeksin avulla. Tässä aktiivisuudella tarkoitetaan sitä, kuinka monena vuotena (%) yksilöt ovat keskimäärin kuuluneet työvoimaan vuosina 1993 – 2004. Esille nousee seikka, että iän mukaan aktiviteettiasteissa tapahtuu suuria muutoksia, myös maaseututyypin- ja tukialueiden välillä esiintyy suuria eroja. Kuva 33 osoittaa, että maaseututyypialueet 1 ja 2 eli kaupungit eroavat oleellisesti alueista 3, 4 ja 5 eli maaseuduksi luokitelluista alueista. 20-52-vuotiaiden joukossa keskimääräinen aktiviteetti on maaseututyypialueilla 1 ja 2 eli kaupungeissa selvästi alhaisemmalla tasolla kuin alueilla 3, 4 ja 5. Kyse on jo edellä havaitusta ilmiöstä: maaseutuväestön olojen tai elinkeinojen harjoittamisen taantuminen on ollut voimakasta kaupunkien yhteydessä.

Maatalouden tukialueittain tarkastellen tilanne ei ole yhtä selkeä, mutta tukialueilla A (TKA1), C3P1 (TKA6), C3P3 (TKA8), C4P4 (TKA10) ja C4P5 (TKA11) aktiviteettitaso on matalampi kuin muilla alueilla ikäluokissa 24-52-vuotiaiden joukossa (Kuva 34.). Päätulos on kuitenkin, että vain ikäluokat välillä 32-54-vuotta yltyvät aktiivisuustasossa yli 0,7:n. Aktiivisuus laskee varsin selvästi 54 ikävuoden jälkeen. Alle 32-vuotiaiden ja yli 54-vuotiaiden ikäluokissa työllisyystilanne on liian alhainen kestävän talouskasvun ja alueellisen kehityksen kannalta.

Kuva 33. Ikä ja työvoimaan kuulumisen aste (ikäluokan keskiarvo) vuosina 1993 - 2004 eri maaseututyypialueilla (MST1=keskuskaupungit, MST2=muut kaupungit, MST3=kaupunkien läheinen maaseutu, MST4=ydinmaaseutu ja MST5=harvaan asuttu maaseutu).

Kuva 34. Ikä ja työvoimaan kuulumisen aste (ikäluokan keskiarvo) vuosina 1993 - 2004 eri tukialueilla (TKA01=A, TKA02=B, TKA03=C1, TKA04=C2, TKA05=C2P, TKA06=C3P1, TKA07=C3P2, TKA08=C3P3, TKA09=C3P4, TKA10=C4P4, TKA11=C4P5).

Taulukosta 16. nähdään, miten pääasiallisen toiminnan muutos on tapahtunut aineiston yksilöiden kohdalla keskimäärin. Aineiston koko on taulukossa hieman suurempi kuin 46 076 henkeä, sillä mukana ovat myös vuosina 1994 - 2004 kuolleet henkilöt.

Taulukko 16. Pääasiallisen toiminnan siirtymät vuosien 1993 ja 2004 välillä (hlöä ja %).

Pääasiallinen toiminta vuonna 1993	Pääasiallinen toiminta vuonna 2004							
	Työlinen	Työtön	Opiskelija	Palveluksessa	Eläkeläinen	Työttömyyseläk.	Tuntematon	Kuollut 1994-2004
Työllinen 40 616 hlöä 82.9 %	25 306 62.3 %	1264 3.1 %	158 0.4 %	0 0.0 %	11603 28.6 %	221 0.5 %	504 1.2 %	1560 3.8 %
Työtön 3841 hlöä 7.8 %	2 556 66.5 %	539 14.0 %	47 1.2 %	0 0.0 %	419 10.9 %	100 2.6 %	105 2.7 %	78 2.0 %
4v < ikä <14v 1583 hlöä 3.2 %	1153 72.8 %	70 4.4 %	250 15.8 %	34 2.1 %	2 0.1 %	0 0.0 %	58 3.7 %	16 1.0 %
Opiskelija 1912 hlöä 3.9 %	1 655 86.6 %	98 5.1 %	63 3.3 %	5 0.1 %	9 0.5 %	0 0.0 %	62 3.2 %	24 1.3 %
Palveluksessa 198 hlöä 0.4 %	186 93.3 %	6 3.0	2 1.0 %	0 0.0 %	1 0.5 %	0 0.0 %	1 0.5 %	2 1.0 %
Eläkeläinen 79 hlöä 0.2%	24 30.4 %	3 3.8 %	0 0.0 %	0 0.0 %	45 57.0 %	0 0.0 %	1 1.3 %	6 7.6 %
Työttömyyseläk. 1 hlöä 0.001 %	0 0.0 %	0 0.0 %	0 0.0 %	0 0.0 %	1 100 %	0 0.0 %	0 0.0 %	0 0.0 %
Tuntematon 770 hlöä 1.6 %	623 80.9 %	62 8.1 %	12 1.6 %	0 0.0 %	26 3.4 %	0 0.0 %	32 4.2 %	15 1.9 %
Yhteensä 49 000 hlöä 100.0 %	31500 64.3 %	2042 4.2 %	532 1.1 %	35 0.1 %	12106 24.7 %	321 0.7 %	763 1.6 %	1701 3.5 %

Keskeinen tulos on, että suuri määrä työllisiä on siirtynyt eläkeläisten joukkoon, työttömyys on osin pysyvää ja nuoret työllistyvät tai siirtyvät opiskelijoiksi aktiivisesti. Tulokset ovat samansuuntaisia kaikilla maaseututyypeillä, mutta maaseututyyppin 5 eli harvaan asutun maaseudun osalta mainittu kehitys on ollut vähemmän suotuisaa (ks. Liite 8.).

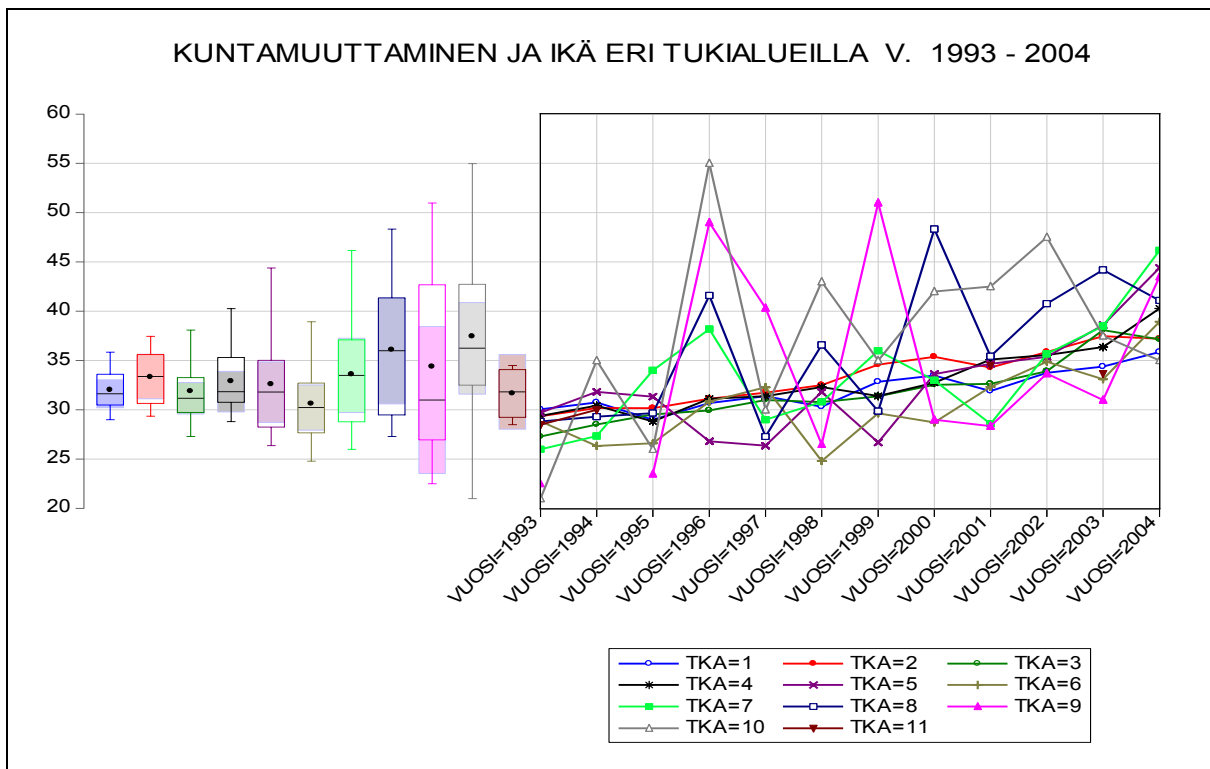
Aluemuutto

Kun tarkastellaan muuttoliikettä maaseututyyppien välillä vuosien 1993 ja 2004 välisenä aikana, huomataan, että henkilöiden siirtymät alueiden välillä ovat melko pieniä (Taulukko 17.). Pysyvyys on ollut suurta varsinkin alueiden 3, 4 ja 5 eli muiden kuin kaupunkikuntien osalta. Taulukko kuvaa muuttoliikettä vain yhdestä näkökulmasta, se ei esimerkiksi kuvaa hyvin muuttoliikettä pois syrjäseuduilta, sillä perinteisiä maaseututyyppialueita esiintyy myös Etelä-Suomessa.

Taulukko 17. Henkilöiden (muutto)siirtymät maaseututyyppien välillä vuosien 1993 ja 2004 välisenä aikana (hlöä ja %). Mukana ovat myös ko. periodina kulleet henkilöt.

Lähtöalue vuonna 1993	Tuloalue vuonna 2004						Tuntematon	Kuollut 1994-2004
	Alue 1	Alue 2	Alue 3	Alue 4	Alue 5			
Alue 1=keskuskaupungit 4362 hlöä, 9.0 %	3201 73.4%	46 1.1%	235 5.4%	292 6.7%	112 2.6%	356 8.2%	120 2.8%	
Alue 2=muut kaupungit 965 hlöä, 2.0 %	67 6.9%	534 55.3%	52 5.4%	46 4.8%	8 0.8%	234 24.2%	24 2.5%	
Alue 3=kaup. läh. maaseutu 8395 hlöä, 17.2 %	319 3.8%	51 0.6%	7365 87.7%	195 2.3%	91 1.1%	115 1.4%	259 3.1%	
Alue 4=ydinmaaseutu 23 261 hlöä, 47.8 %	498 2.1%	67 0.3%	254 1.1%	21320 91.7%	150 0.6%	248 1.1%	724 3.1%	
Alue 5=harvaan as. maaseutu 11 713, hlöä, 24.1 %	249 2.1%	23 0.2%	142 1.2%	169 1.4%	10703 91.4%	30 0.3%	397 3.4%	
Yhteensä 48 696 hlöä, 100.0 %	4334 8.9%	721 1.5%	8048 16.5%	22022 45.2%	11064 22.7%	983 2.0%	1524 3.1%	

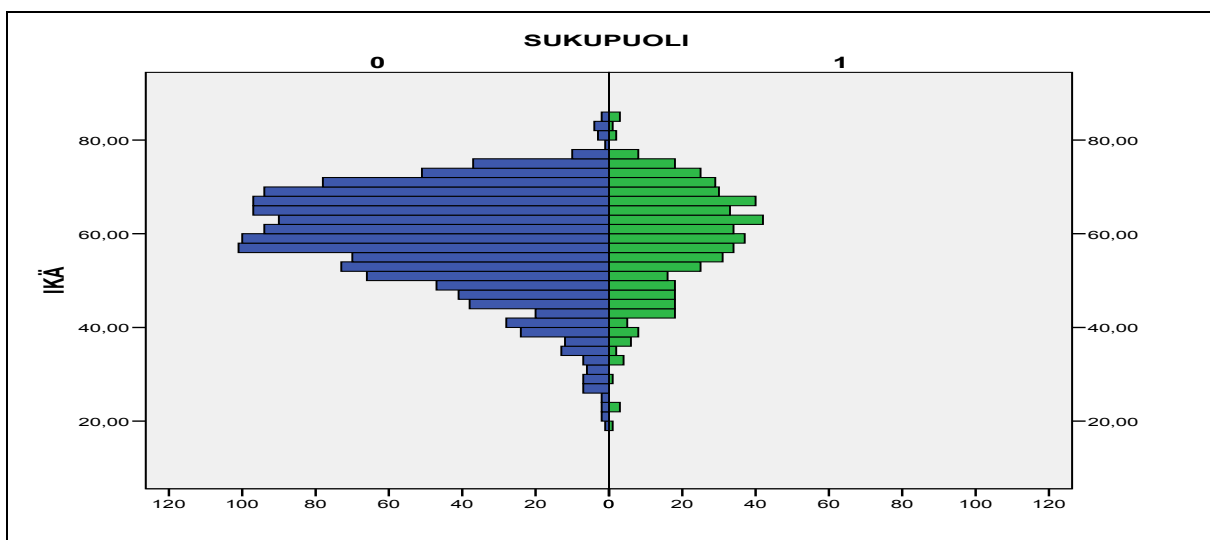
Tarkempaan analyysiin päästään tarkastelemalla niitä henkilöitä, jotka ovat vaihtaneet asuin-kuntaansa vuosina 1993 – 2004 (ks. Kuva 35.). Kun tarkastelu asetetaan keskimääräisen muut-töian ja maatalouden tukialueiden yhteyteen, havaitaan että kuntien välinen muutto on kasvanut vuosien 1993 – 2004 aikana kaikilla tukialueilla. Mitä pohjoisempi tukialue - poissulkien alue C4P5 (TKA11) - on kyseessä, sitä leveämpi on poismuuttaneiden ikäjakauma.

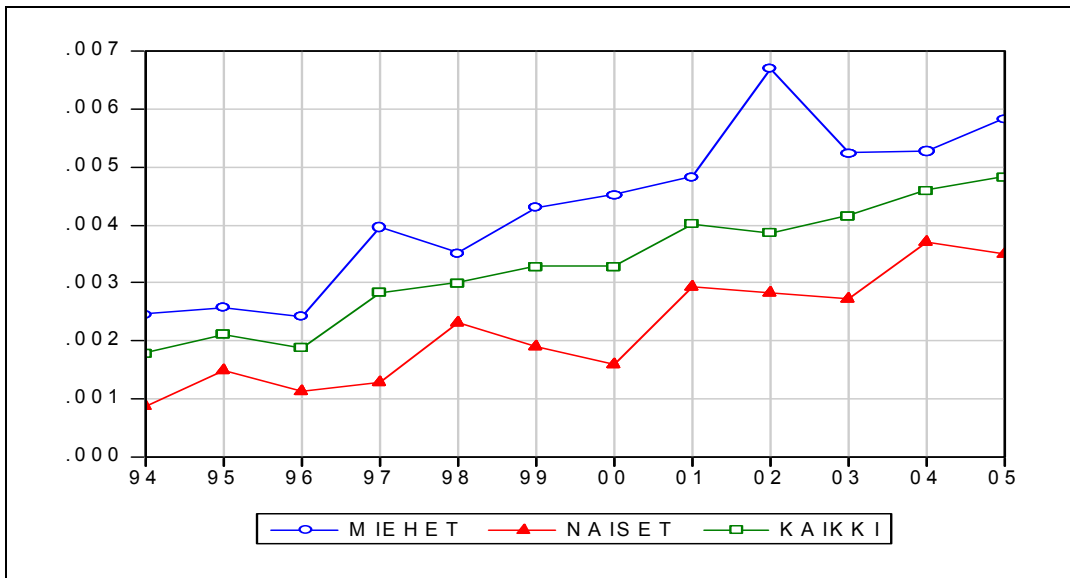
Kuva 35. Kuntamuuttaminen ja ikä eri tukialueilla vuosina 1993 - 2004 (pystyakselilla ikä vuosissa ja vasemman laidan Boxplot -kuvat kuvaavat eri tukialueiden ikäjakaumia).

Kuolleisuus

Otoksessa oli 49 243 henkilöä lähtövuonna 1993. Vuosina 1994 – 2005 kuoli yhteensä 1 837 henkilöä. Kuolleiden miesten lukumäärä noudattaa maaseudun yleistä sukupuolijaon mukaista tilannetta, ts. miehiä on enemmän maaseudulla verrattuna naisiin (Kuva 36.). Keskimääräisen kuolleisuuden kohdalla epäsuhta korostuu, sillä miesten kuolleisuusaste (kuolleet miehet/miesten kokonaismäärä/vuosi) on suurempi kuin naisten. Vaikkakin otoksessa keskimääräinen kuolinikä on miltei yhtä suuri miehillä (58,2 vuotta) ja naisilla (58,9 vuotta), on miesten kuolleisuusaste (0,0043) keskimäärin kaksi kertaa suurempi kuin naisten (0,0022). Koko väestön kohdalla erot eivät ole näin suuria. Kuvassa 37. keskimääräinen kuolleisuus luonnollisesti nousee vuosien 1993 – 2005 aikana kiinteän seurantaotoksen ikäluokkien vanhetessa.

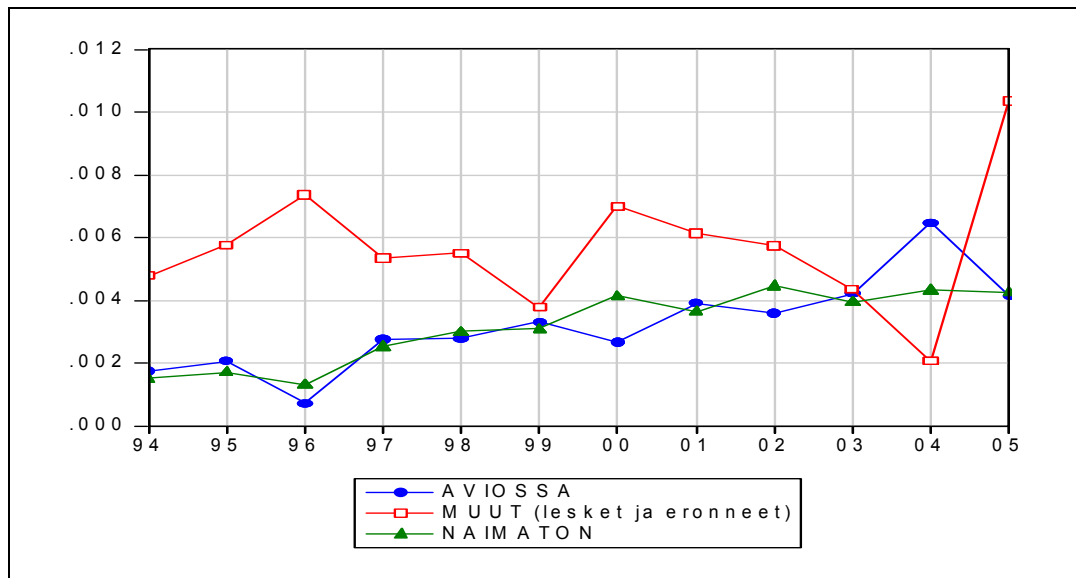

Kuva 36. Vuosina 1994 – 2005 kuolleiden henkilöiden ikäjakauma sukupuolen mukaan (0 = mies, 1 = nainen) (pystyakseli: ikä vuosissa, vaaka-akseli: ikäluokkaan kuuluvien henkilöiden lkm).

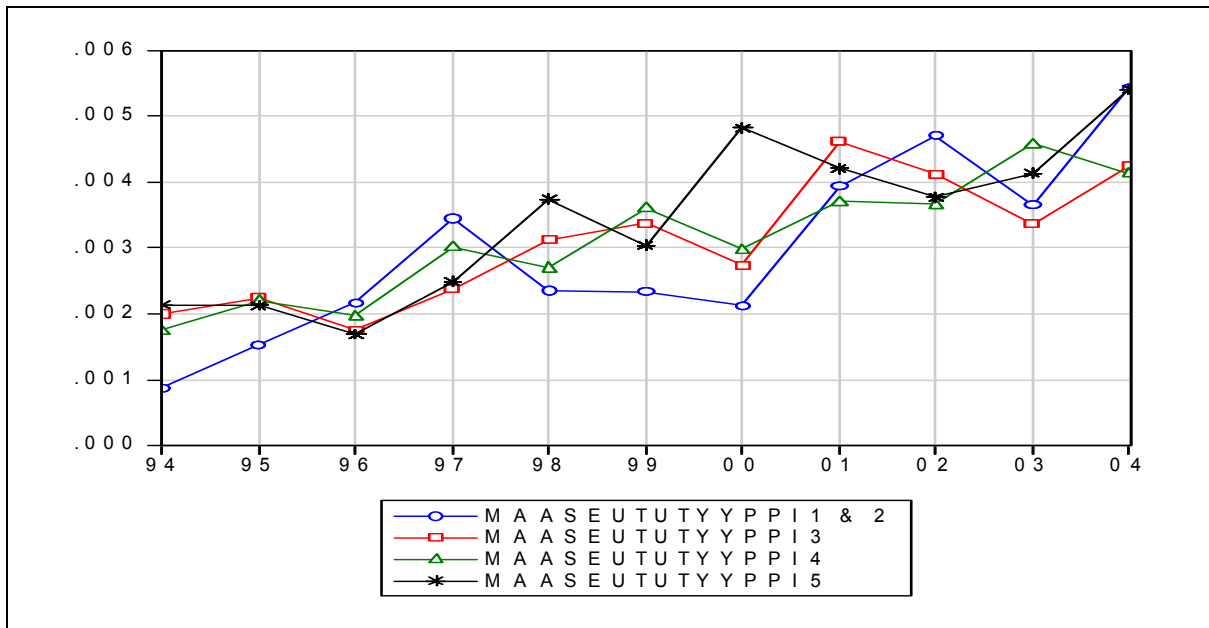

Kuva 37. Kuolleisuusasteet sukupuolen mukaan (pystyakseli: kuolleisuusaste, vaaka-akseli: vuodet 1994 -2005).

Aviosäädyllä ei ole suurta vaikutusta kuolleisuuteen (Kuva 38.). Tosin kuolleisuus leskien ja eronneiden kohdalla on hieman suurempaa ja vaihtelevampaa kuin aviossa olevien ja naimattomien kohdalla. Tämä johtuu leskien ja eronneiden pienestä määrästä otoksessa (alle 30 henkilöä joka vuosi). Myöskään maaseututyypin välillä ei ole suurta, satunnaisvaihtelusta poikkeavaa, eroa kuolleisuusasteessa (Kuva 39.).

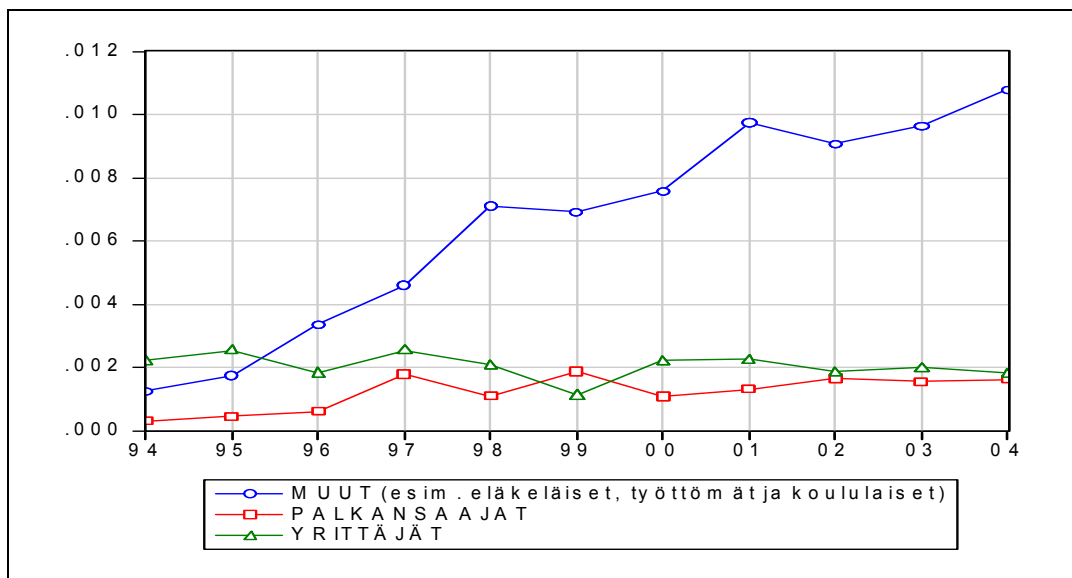

Kuva 38. Kuolleisuus aviosäädyn mukaan 1994 – 2005 (pystyakseli: kuolleisuusaste, vaaka-akseli: vuodet 1994 -2005).

Kuva 39. Kuolleisuus maaseututyypin mukaan 1994 - 2004 (pystyakseli: kuolleisuusaste, vaakakseli: vuodet 1994 -2005).

Kuolleisuus palkansaajien ja yrittäjien kohdalla on pysynyt vakaana seurantahenkilöiden ikään-
tymisestä huolimatta (Kuva 40.). Mitä ilmeisimmin nuoremmat ikäluokat korvaavat otoksen
aikaperiodin aikana vanhemmat työntekijäsukupolvet. Sen sijaan ryhmän *muut* kuolleisuus on
voimakkaasti kasvanut. Vuosien 1995–1998 voimakasta keskimääräisen kuolleisuuden nousua
selittää eläköitymisen lisäksi osin myös voimakkaasti lisääntynyt lamatyöttömyys. Lisäksi mi-
käli henkilö on ei-työllinen, mutta kuuluu työvoimaan vuonna 1993 keskimääräinen kuolinikä
vuosina 1994 - 2005 on huomattavasti alempi kuin palkansaajilla ja yrittäjillä. (eri taustamuut-
tujen vaikutuksesta kuolinikään vuosina 1994 – 2005 lisää liitteessä 9.).

Kuva 40. Kuolleisuus ammattiaseman mukaan vuosina 1994 - 2004 (pystyakseli: kuolleisuusaste, vaakakseli: vuodet 1994 -2005).

6 Johtopäätökset tutkimuskysymyksittäin

6.1 Tulot ja tulolajit

Tausta

Maatalouspolitiikan keskeisimpiä osa-alueita on jo pitkään ollut maatalouden tulopolitiikka. Erilaisilla tulotasovertailuilla on pyritty selvittämään sitä, miten maatalouden harjoittajien tulokehitys vertautuu muiden yhteiskuntaryhmien tulokehitykseen (Puurunen 1990, Väre 2000). Erityisen merkityksellistä tällainen vertailu oli silloin, kun maataloustuloratkaisujen tehtävänä oli varmistaa viljelijäväestölle palkansaajien tulokehitystä vastaava tulokehitys. Vaikka maataloudenharjoittajien tulokehityksellä ei enää ole yhtä suurta poliittista painoarvoa kuin menneinä vuosikymmeninä, eikä edes maaseudun hyvinvointikehityksen näkökulmasta yhtä suurta roolia kuin aiemmin, on viljelijäväestön tulokehitys edelleen tärkeä, ellei jopa tärkein indikaattori arvioitaessa maatalous- ja osittain myös maaseutupoliittisten toimenpiteiden onnistuneisuutta.

Tulokehityksen analyysissä yksilötason paneeliaineisto tarjoaa poikkileikkausaineistoa täydentävän näkökulman, vaikka mielenkiinnon kohteet ovat sinänsä samat. Olennaista on muun muassa tulokehityksen tarkastelu maatalouden tukialueittain ja maaseututyypialueittain sekä suhteessa ammattiasemaan. Myös ammattiaseman sisäinen tulonjaon muutos tarjoaa poliittikkarelevanttia tietoa. Yksilötason paneeliaineiston vahvuus onkin siinä, että sen avulla yksilökohtaisten tekijöiden vaikutusta tulomuutoksiin pystytään selvittämään monipuolisemmin. Näin saadaan parempi kuva esimerkiksi siitä, mitkä tekijät selittävät tulokehityksen eriytymistä.

Maaseutuväestön tulojen tasoa, kehitystä ja jakaumia vuosina 1994 -2004 tarkasteltiin pääsääntöisesti asuntokunnan käytettävissä olevien reaalityulojen kautta. Asuntokunnan käyttötulojen muutoksia sekä niiden positiivisia ja negatiivisia komponentteja selitettiin yksilöiden henkilökohtaisilla ominaisuuksilla paneeliregressiomalleja hyödyntäen.

Tulokset

Maaseututyypialueittain tasoerot käyttötulojen osalta ovat pysyneet vakaina. Ainoastaan käyttötulojen jakauman alimman 10 %:n kohdalla, kaupunkikeskusten yhteydessä, esiintyi tulokehityksessä eriytymistä. Tulolajeittain palkkatulojen kehitys eri maaseututyypialueilla onkin ollut varsin yhdensuuntaista, tasoerot ovat olleet suuria kaupunkikuntien eduksi. Yrittäjätulojen kohdalla erot ovat huomattavasti pienempiä ja suurimmat yrittäjätulot ovat kaupunkien läheisellä maaseudulla ja ydinmaaseudulla.

Maatalouden **tukialueittain** tarkastellen käyttötulojen kehitys oli tarkasteluajanjaksolla heikointa Pohjois- ja Kaakkois-Suomen tukialueilla. Tarkastelu henkilökohtaisten palkka- ja yrittäjätulojen kohdalla osoitti, että palkkatulojen kehitys on ollut yhtäläistä kaikilla tukialueilla, mutta tasoerot ovat suuria Etelä-Suomen eduksi. Tilanne on samankaltainen yritystulojen kohdalla vuoden 1996 jälkeen, mutta tasoerot ovat edellistä suuremmat. Velkaantumisen kasvu voimistui vuoden 1999 jälkeen yrittäjien keskuudessa ja yli 70 % yrittäjistä oli velkaantuneita vuonna 2004.

Ammattiasematarkastelu osoitti, että ei-aktiivin väestönosan (eläkeläiset, muut ei-työlliset) reaalin tulokehitys on ollut heikkoa - jopa laskevaa - ajanjaksolla 1994 - 2004. Sen sijaan maatalousyrittäjien, muiden yrittäjien ja palkansaajien tulokehitys on ollut huomattavasti suotuisampaa. Yrittäjien kohdalla tulokehitys on ollut ripeää vuoden 1996 jälkeen. Palkansaaja-asema on puolestaan muodostanut parhaan turvan tulokehitykselle jakauman alimman 10 %:n osalta. Asuntokunnan reaalityulojen 1994 – 2004 perusteella maatalousyrittäjien tulotaso on tarkasteluperiodin aikana ohittanut palkansaajien tulotason maaseudulla. Muiden yrittäjien tulotaso on tarkastelujakson alkuvaiheessa ollut suunnilleen sama kuin palkansaajien (ja

korkeampi kuin maatalousyrittäjien), mutta tarkasteltavan ajanjakson loppupuoliskolla muiden yrittäjien tulotaso on ollut korkeampi kuin maatalousyrittäjien ja palkansaajien. Maatalousyrittäjien kuin myös muiden yrittäjien tulojen kehitys onkin ollut huomattavasti vaihtelevampaa kuin palkansaajien. Huomattakoon kuitenkin, että riippumatta ammattiasemasta asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen taso on vuosina 1994 -2004 ollut heikointa Pohjois- ja Kaakkois-Suomessa.

Pääsääntöisesti yksilökohtaiset tekijät kuten ikä, siviilisääty, pääasiallisen toiminnan muoto ja maatalouden tukialue johtavat tulokehitykseen eriytymiseen eli joko negatiivisen tai positiivisen tulomuutoksen voimistumiseen. Eriytymistä korjaavia tekijöitä oli yllättävän vähän, tällaisia olivat vain asuminen maaseututyypialueilla 2 tai 3 (eli muut kaupungit kuin kaupunkikeskukset ja kaupunkien läheinen maaseutu), muuttamattomuus ja perhekoko. Tämän lisäksi ammattiasemista erityisesti palkansaajastatus johti tulokehityksen eriytymisen vaimenemiseen. Yleisellä tasolla on kuitenkin odotettavissa, että tulokehitys yksilötasolla tulee edelleen maaseudulla eriytymään ikääntymisen ja muuttokehityksen myötä.

Johtopäätökset

Asuntokunnan reaalilla käyttötuloilla mitattuna maatalousyrittäjien tulokehitys on seurannut varsin hyvin muiden yrittäjien tulokehitystä ja ollut ajoittain palkansaajien tulokehitystä myönteisempää, joskin myös vaihtelevampaa. Maatalouden rakennemuutoksen seurauksena maatalousyrittäjien määrä on voimakkaasti pienentynyt, mutta nähtävästi rakennemuutoksesta ”eloonjääneet” maatalousyrittäjät ovat keskimäärin pärjänneet tulokehityksessä palkansaajille ja muille yrittäjille. Koska Suomessa maataloustuet muodostavat noin puolet maatalouden kokonaistuotosta (Niemi & Ahlstedt 2008), maatalouden tukipolitiikalla on luonnollisesti ollut keskeinen merkitys maatalousyrittäjien tulokehitykselle.

Havaitun tulokehityksen perusteella erityisesti yrittäjäksi, mutta mahdollisesti myös maatalousyrittäjäksi ryhtymisellä voisi olla positiivinen vaikutus tulotasoon. Havainto viittaa selvästi siihen, että maatalouspolitiikalla on onnistuttu turvaamaan maatalousyrittäjille likimain palkansaajien tulokehitystä vastaava tulokehitys. Koska myös muiden yrittäjien tulotaso on kehittynyt erittäin myönteisesti, tämä viittaa myös maaseutupoliittisten toimenpiteiden onnistumiseen.

Kun arvioidaan (maatalous)politiikan onnistumista, huomiota pitää luonnollisesti kiinnittää myös tulonjaon rakenteessa tapahtuneisiin muutoksiin. Tarkasteluajanjaksolla jokaisen ammattiaseman osalta tulotasoltaan parhaimman desiilin tulojen kehitys on ollut huomattavasti positiivisempaa kuin tulotasoltaan heikoimman desiilin tulojen kehitys. Näin ollen tuloerot maaseudulla ovat lisääntyneet, mitä ei voi sinänsä pitää onnistuneena yhteiskuntapoliittisena tulena. Maatalousyrittäjien osalta kehitystä ei ehkä voi pitää tietoisena maatalouspoliittisena valintana, mutta se on suoraa seurausta rakennekehitystä ja mittakaavaetuja painottavasta maatalouspolitiikasta, joka palkitsee erityisesti investoijia ja yrityskoon suurentajia. Seurauksena on ollut jonkinasteinen maatalousyrittäjien polarisoituminen, jonka toisen pään muodostavat mittavan liikevaihdon ja suuren tilakoon avulla taloudellista tulosta tekevät maatalousyrittäjät ja toisen pään puolestaan lopettamiseen tähtäävät jäähdyttelijät ja ammatinvaihtajat.

6.2 Työmarkkina-asema sekä työvoimapoliittiset toimenpiteet ja maatalouden lopettaneet

Tausta

Kysymys työmarkkina-asemasta liittyy tiiviisti tuloihin (ks. kappale 6.1.). Maatalouden lopettaneisiin kohdentuneet työvoimapoliittiset toimenpiteet on kysymyksenä sinänsä relevantti, tosin enemmänkin sosiaali- ja työvoimapoliittisesta kuin maatalous- ja maaseutupoliittisesta näkökulmasta.

Vuosina 1995-2004 työpaikkojen kokonaismäärä on kasvanut kaupungeissa ja kaikilla muilla maaseutypeillä, mutta ei harvaan asutulla maaseudulla, missä määrä on pysynyt vakiona. Erityisesti palvelutyöpaikkojen määrä on lisääntynyt, mutta alkutuotannon työpaikat ovat vähentyneet. Alkutuotannon väheneminen on ollut samansuuntaista kaikilla alueilla, mutta harvaan asutun maaseudun alueilla ei ole onnistuttu luomaan tilalle jalostuksen ja palvelualojen työpaikkoja samassa määrin (suhteellisesti tai absoluuttisesti) kuin muilla maaseutualueilla. Harvaan asutulla maaseudulla työttömyysaste tarkasteluajanjaksolla onkin ollut keskimäärin selvästi muita maaseutualueita korkeampi ja tulotaso alhaisempi. (Malinen ym. 2006).

Tutkimuksen tarkastelujaksolla erityisen voimakkaita sosiaalisia vaikutuksia maaseutualueille aiheutti maatalouden rakennemuutos: vuosina 1992 – 2002 maatilojen määrä putosi 121 000 tilasta 75 000 tilaan ja samaan aikaan tilojen keskikoko kasvoi noin 18 hehtaarista 30 hehtaariin. Vuosina 1994 – 2004 maataloustyöntekijöiden osuus Suomen työvoimasta putosi 7,4 prosentista 3,9 prosenttiin. (MTT 2005). Sosiaalisten vaikutusten kannalta merkittävää onkin maatalouselinkeinon sisäinen muutos, joka on aiheuttanut viljelijöille voimakasta henkistä kuormaa.

Tämän tutkimuksen tarkastelujaksolla kehitys on eriytynyt niin, että taloudellisin kriteerein arvioitu hyvinvointi on harvaan asutun maaseudun alueilla kehittynyt huonompaan suuntaan kuin muilla alueilla. Sen sijaan koettuun hyvinvointiin ei tästä voida tehdä suoria johtopäätöksiä. Syrjäytymiskehitys on kuitenkin ollut vaikeampaa harvaan asutulla maaseudulla kuin muualla.

Tulokset

Maaseututyypeittäin tarkasteltuna kaikissa kuntatyypeissä on tapahtunut vuosien 1993 - 2004 aikana siirtymää pois maatalousyrittäjyydestä ja muusta yrittäjyydestä kohti palkansaaja- ja ei-työllinen -luokkia. Yhtenä syynä voidaan olettaa olevan palkkatulon vakaa tasonnaisuus tutkimusperiodin 1993 - 2004 aikana. Pääosin siirtymät ovat olleet maaseututyypeittäin tarkasteltuna suhteellisesti varsin samaa suuruusluokkaa. Maatalouden **tukialueittain** tarkasteltuna sijainti tukialueen A (eteläisin Suomi) ulkopuolella on vahva ennustaja maataloustuotannon lopettamiselle. Yleinen tulotaso muilla alueilla kuin A on liian matala ylläpitämään yritystoimintaa.

Monet tulonsiirrot laskevat maatalousyrittäjyyden jatkamisen ennustetta. Poissiirtyminen maatalousyrittämisestä suuntautuu kuitenkin palkkatuloammattaihin ja eläköitymiseen, ei yritys-toimintaan. Pitkittäisaineiston analyysin mukaan koulutustason nousu lisää todennäköisyyttä sille, että viljelijä jatkaa maatalousyrittämistä, eli kouluttautuminen vähentäisi maatalousyrittäjyydestä luopumista. Työllisyyskoulutus näyttää yhden käytetyn mallin (PLogit) perusteella lisäävän todennäköisyyttä sille, että maatalousyrittäjä jatkaa maatalouden harjoittamista, kun taas Logit- ja Mlogit-malleissa työllisyyskoulutus vähentää jatkamisen todennäköisyyttä. Kahdessa jälkimmäisessä mallissa on kuitenkin kyse vuosien 1995 ja 2004 välisistä ammattiase-man siirtymisistä vuoden 1995 työllisyyskoulutustietojen valossa. On ilmeistä, että vuonna 1995 saatu koulutus ennustaa perustellummin yrittämisen lopettamista kuin jatkamista vuoteen 2004 mennessä. Tämä ei poissulje mahdollisuutta, että vuosikohtainen koulutus selittää panee-

limallissa ko. vuoden maatalousyrittämisen jatkamista. Kyse on siitä, että maatalousyrittämisestä ei luovuta koulutuksen takia heti, vaan vasta sitten kun koulutus mahdollistaa ammattiaseman muutoksen.

Maatalousyrittäjien määrä on vuosien 1995 - 2004 aikana laskenut jopa noin 50 %, samalla palkansaajien ja ei-työllisten lukumäärä on kasvanut. Vaikka osa lopettajista on onnistunut integroitumaan työelämään ja työllistymään, osalle pitkittynyt työttömyys on ollut ongelma. Muutokset ovat aiheuttaneet syrjäytymistä työelämästä ja todennäköisesti myös vaikuttaneet asukkaiden hyvinvointiin, terveyteen sekä pelkoihin ja toiveisiin, käsityksiin turvallisuudesta ja tulevaisuudesta. Muutosten taustalla on Suomen nopea ja voimakas maatalouselinkeinon rakennemuutos.

Osin pysyvän työttömyyden ja eläköitymisen kautta työllisten määrä maaseutualueilla on selvästi laskenut. Haasteellisinta kehitys on ollut harvaan asutulla maaseudulla. Aktiviteetti (eli työllisyys) otoksen maaseutuväestön keskuudessa on laskenut merkittävästi vuosien 1993 ja 2004 välisenä aikana. Sosiaalisten vaikutusten kannalta on olennaista, mihin vuoden 1993 aktiivit ovat siirtyneet vuoteen 2004 mennessä. Suuri osa aktiivi-iässä olleista on siirtynyt eläkkeelle. Eläköityminen, jos se on tapahtunut vapaaehtoisesti, on maaseutuväestön voimakkaasti ikääntyessä, ollut normaalia kehitystä, eikä sillä ole todennäköisesti ollut eläkkeelle siirtyneisiin yksilöihin negatiivisia sosiaalisia vaikutuksia. Kun eläköityminen on tapahtunut työttömyys- tai sairauseläkkeelle siirtymisen kautta ikään kuin vaihtoehdottomasti, kehitys saattaa olla ristiriidassa sosiaalisen kestävyuden kanssa.

Ei-aktiivien määrän kasvulla on ollut sosiaalisia vaikutuksia yksilöiden ohella myös yhteiskuntaan. Yhteiskunnan kannalta eläköitymisellä on huoltosuhteen huononemisen kautta ollut haitallisia sosiaalisia vaikutuksia, jotka ovat vaikeuttaneet palvelujen järjestämistä maaseutualueilla ja vaikuttaneet maaseutuväestön palvelujen saavutettavuuteen. Samaan suuntaan on vaikuttanut yleensäkin maataloustyöpaikkojen väheneminen sekä tilojen kannattavuuden ja sitä kautta maanviljelijöiden ostovoiman heikentyminen (yhteisöön kohdistuvat sosiaaliset vaikutukset).

Johtopäätökset

Maaseutupolitiikan toimilla on tähdätty:

- Maatilataloutta täydentävien sivuelinkeinon eli monialaisten maatalojen edistämiseen. Tällä voidaan pyrkiä hajauttamaan yrittäjän riskiä, kun kokonaistulot koostuvat monesta komponentista.
- Muiden elinkeinon kuin maatalouden edistämiseen maaseudulla (ko. toimissa ei välttämättä lainkaan maatilakytöntä): maatalouden työpaikkojen vähentyessä uusia työpaikkoja muilta toimialoilta (vrt. siirtymät maatilayrittäjästä muuksi yrittäjäksi tai palkansaajaksi).

Harjoitetulla maaseutupolitiikalla voi siten olla vaikutuksia siihen, millaisia ja missä määrin työmarkkina- ja ammattiasemasiirtymiä tapahtuu. Koska maaseutupolitiikalla tähdätään sekä uusien yritysten että työpaikkojen luomiseen, siirtymät niin yrittäjäksi kuin palkansaajaksi voidaan harjoitetun politiikan kannalta nähdä positiivisina. Suppealla maaseutupolitiikalla on selkeästi onnistuttu luomaan maaseudulle uusia työpaikkoja ja yrityksiä, joten tässä tarkasteltuihin ammattiasemasiirtymiin harjoitetulla maaseutupolitiikalla on ollut selvä vaikutus.

Suppean maaseutupolitiikan eli maaseudun kehittämisohjelmien kautta toteutetaan, varsinaisten työvoimapolitiittisten toimien ohella koulutushankkeita, joilla tavoitellaan mm. parempia työelämävalmiuksia. Siten myös harjoitetulla maaseutupolitiikalla voidaan olettaa olevan oma

vaikutuksensa koulutustoimenpiteiden kautta tapahtuviin työmarkkina- tai ammattiaseman siirtymiin.

Maatalouden rakennemuutos, jonka seurauksena maatalouden työpaikat ovat vähentyneet merkittävästi tarkasteltavan ajanjakson aikana, on yksi keskeinen selittävä tekijä maatalousyrittäjyydestä pois siirtymisen kannalta. Tämä ei kuitenkaan selitä, mihin siirtyminen on suuntautunut. Ammattiaseman muutosten syitä voidaan hakea rakennemuutoksen lisäksi vallitsevasta yhteiskunnallisesta tilanteesta. Työvoiman ulkopuolelle siirtymistä selittää suurelta osin eläköityminen (eli väestön ikääntyminen) ja vallitseva työllisyys-/työttömyystilanne. Palkansaaja-luokkaan, kuten myös osaltaan muuksi yrittäjäksi kuin maatalousyrittäjäksi, siirtymistä selittävät olemassa olevat työllisyysmahdollisuudet ja työllisyystilanne.

Taloustieteessä ajatellaan, että ammattiaseman vaihtoa selittää ennen kaikkea erot eri ammattiasemissa saatavissa tuloissa. Pitkittäisaineiston analyysin mukaan tarkasteltavalla ajanjaksolla, vuosina 1994 – 2004, tulotasoltaan alimman desiilin kohdalla palkansaaja-asema on muodostanut parhaan turvan tulokehitykselle. Lisäksi ajanjaksolla 1993 – 2004 palkansaajien tulotason nousu oli vakaata verrattuna maatalousyrittäjiin ja muihin yrittäjiin. Nämä tekijät vaikuttanevat osaltaan siirtymiin pois maatalousyrittäjyydestä.

Yllä kuvattu talous- ja yhteiskuntatieteellinen lähtökohta on luonnollisesti liian suppea yksin selittämään ammattiaseman siirtymiä. Siirtymiin voidaan mahdollisesti löytää selityksiä myös monista muista henkilötason ominaisuuksista (esim. perhekoko, sukupuoli, asuinkunnan pysyvyys, tulolajit), joita tarkastellaan seuraavassa kysymyksessä ”Maatalouden harjoittamisen lopettaminen ja siihen vaikuttaneet tekijät”.

6.3 Maatalouden harjoittamisen lopettaminen ja siihen vaikuttaneet tekijät

Tausta

Maatalouden harjoittamisen lopettamista on viime vuosina tutkittu varsin paljon (esim. Pyykkönen 2001, Silvasti & Laitalainen 2006, Laitalainen & Silvasti 2007, Väre 2007). Eri näkökulmista on pyritty analysoimaan sitä, miten maatalouden harjoittamisen lopettaminen ja maatalouden rakennemuutos suhteutuvat toisiinsa ja minkälaisin toimenpitein rakennemuutosta ja siihen sopeutumista voidaan edesauttaa. Poliittikanäkökulmasta on luonnollisesti keskeistä selvittää, onko maatalouden harjoittaminen lopetettu ”oikeista” syistä eli ovatko esimerkiksi sukupolvenvaihdosten tukeminen ja luopumistukijärjestelyt kohdistuneet maatalouden rakennkehityksen kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla. Sosiaalisesta ja psykologisesta näkökulmasta olennaista on puolestaan tutkia, kuinka maatalouden harjoittamisen lopettaminen on yksilötasolla koettu. On huomattava, että tässä tutkimuksessa ei ole pyritty selvittämään yksittäisten poliittikkatoimenpiteiden vaikutuksia maataloudesta luopumiseen tai maatalouden harjoittamisen lopettamisen muita motiiveja. Tarkoituksena on sen sijaan yksilötason paneelaineistoa tarkastelemalla tarjota syvemmälle menevä näkemys siitä, millä tavalla sosiodemografiset tekijät vaikuttavat maatalouden harjoittamisen lopettamisen todennäköisyyteen.

Tulokset

Maatalouden harjoittamisesta luopumisen taustalla on ollut sekä työntö- että vetotekijöitä: esimerkiksi työn tuottavuuden nousu ja kysynnän rajallisuus ovat pakottaneet työvoimaa pois elinkeinosta ja toisaalta ansiomahdollisuudet ovat saattaneet monelle olla paremmat tilan ulkopuolella kuin tilalla. Makrotasolla ilmiö on hyvin tunnettu.

Yksilötasolla on mielenkiintoista hahmottaa henkilökohtaisten ja ulkopuolisten tekijöiden merkitystä lopettamispäätöksen taustalla. Noin 51 % vuonna 1995 maatalousyrittäjänä toimineista oli sitä myös vuonna 2004; noin 35 % oli siirtynyt työelämän ulkopuolelle, noin 11 % palkansaajaksi ja noin 3 % muuksi yrittäjäksi. Maatalousväestön eläköitymistä ja siirtymistä palkansaajaksi on tapahtunut kaikentyypisillä maaseutualueilla.

Maatalousyrittäjä-aseman säilyminen (51 %) vuodesta 1995 vuoteen 2004 oli analyysin mukaan huomattavasti yleisempää kuin muuna yrittäjänä pysyminen (21 %). Sen sijaan palkansaajana pysyminen kyseisellä aikavälillä oli selkeästi yleisintä (59 %).

Maatalousyrittäjyydestä oli siirrytty suhteellisesti huomattavasti yleisemmin eläkkeelle tai muuten työvoiman ulkopuolelle (35 %) kuin palkansaajaluokasta (19 %) tai muusta yrittäjyydestä (23 %). Tätä selittää osaltaan viljelijöiden korkea keski-ikä suhteessa muihin työllisiin.

Logistisen regressioanalyysin tulosten avulla voidaan tunnistaa maataloudesta luopumisen todennäköisyyteen vaikuttavia tekijöitä ja mitata niiden vaikutuksen suuruutta riskitulkintoina, lähtökohtatilanteen muutossuuntien ennakoijina. Luopumisen todennäköisyyttä kasvattavat ensinnäkin monet demografiset tekijät. Naiset ovat kiinnittyneet maatalouteen miehiä heikommin ja ovat herkempiä luopumaan. Myös leskeksi jääminen ja eroaminen lisäävät luopumisen todennäköisyyttä; erityisesti työelämässä jatkavat lesket siirtyvät todennäköisemmin palkansaajiksi tai muun alan yrittäjiksi kuin jatkavat maatalousyrittäjinä. Näiden erityisryhmien selviytymiseen ja ongelmiin (esim. lomitus) on perusteltua paneutua tarkemmin. Ikääntyminen luonnollisesti lisää luopumisen todennäköisyyttä, kun taas perheen koon kasvu vähentää sitä. Maatilat ovat perheyriytyksiä ja lasten olemassaolo vaikuttaa (muidenkin tutkimusten mukaan) myönteisesti yritystoiminnan jatkuvuuteen. Lasten kotihoidon tuen saaminen indikoi luopumista maataloudesta ja lisää palkansaajaksi siirtymisen todennäköisyyttä tulevien vuosien aikana; siirtymisdynamiikassa lasten saaminen voi luoda katkon maatalousyrittäjyyteen, jolloin samalla valmistellaan ansaintalogiikan muutosta. Vähäinen koulutus on yhteydessä maataloudesta

luopumiseen; esim. maatalouden ammattikoulutukseen investoineet jatkavat kouluttamattomia todennäköisemmin ja koulutetut myös suunnittelevat esim. käynnistävänsä maatilataloutta tukevaa muuta yritystoimintaa muita useammin (Kuhmonen 2008). Koulutuksen vaikutus on kuitenkin kaksijakoinen, koska työelämässä jatkavilla se lisää myös palkansaajaksi siirtymisen todennäköisyyttä. Molemmissa tapauksissa koulutus näyttäytyy siis hyvänä investointina, jota myös yhteiskunnan kannattaa edistää. Odotusten mukaisesti asuinkunnan pysyvyydellä on maatalousyrittämisen jatkuvuuden todennäköisyyttä lisäävä vaikutus. Monet tulonsiirrot puolestaan laskevat maatalousyrittämisen jatkamisen ennustetta. Puolison tuloilla ei sen sijaan havaittu olevan suurta merkitystä maatalousyrittämisen pysyvyyden kannalta.

Aluetekijät luopumisen taustalla näyttäytyvät kahdenlaisina. *Maaseututyypillä* sinänsä ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta maatalousyrittäjyydestä luopumisen todennäköisyyteen (mikä täytyy erottaa siitä, että syrjäisellä maaseudulla on suhteellisesti enemmän eläkeläisväestöä). Sen sijaan sijainti erityisesti *tukialueella* C3P1, C3P3 tai C2P lisää luopumisen todennäköisyyttä, joka on yleisestikin suurempi C-alueella eteläisimpään Suomeen (A) verrattuna, kun muiden tekijöiden vaikutusta kontrolloidaan. Myös palkansaajaksi siirtymisen todennäköisyys aktiivitoiminnassa jatkavilla alenee pohjoiseen päin mentäessä.

Toimeentuloproblematiikka näyttäytyy merkittävänä tekijänä maataloudesta luopumisessa. Osallistuminen työllisyyskoulutukseen tai työttömän status indikoivat tulevaa maataloudesta luopumista ja siirtymistä yleisimmin palkansaajaksi. Palkkatulojen olemassaolo lisää palkansaajaksi siirtymisen todennäköisyyttä, muiden yritystulojen olemassaolo muuksi yrittäjäksi siirtymisen todennäköisyyttä - ja molemmissa tapauksissa maataloudesta luopumista. Asetelma kuvaa oman työ- ja osaamispanoksen tuottovertailun ja eräänlaisen käytäväperiaatteen (Ronsdtadt 2007) olemassaoloa: kun ensiaskeleet tiettyyn suuntaan on otettu, tietä on helpompi kulkea ja sen varrelta avautuu uusia (ansainta)mahdollisuuksia. Velkojen vaikutus maatalouden jatkamisen todennäköisyyteen on kaksijakoinen: kohtuulliset velat kertovat investoinneista ja elinkeinon kehittämisestä, hyvin suuret velat puolestaan lisäävät riskiä ja indikoivat maataloudesta luopumista.

Johtopäätökset

Maatalouspolitiikassa maatalouden rakenteen rationalisointi on ollut keskeinen päämäärä, jota on politiikkatoimenpitein tietoisesti edistetty. Koko EU-jäsenyysajan on pyritty investointi- tai kasvattamaan tilakokoa ja edesauttamaan erilaisin järjestelyin (sukupolvenvaihdosten tukeminen, luopumistuki) ikääntyvien viljelijöiden tuotannosta luopumista. Perhe- ja sukupolvenvaihdospolitiikka onkin myös maatilaväestölle tärkeä jatkuvuuden turvaaja, koska lasten olemassaolo vaikuttaa myönteisesti yritystoiminnan jatkuvuuteen.

Toisaalta taas maatalouden tukijärjestelmä on kehittynyt sellaiseksi, että se on tarjonnut voimakkaan kannustimen maatalousmaan säilyttämiselle viljelyksessä, koska tuki, joka muodostaa puolet kokonaistuotosta, on ollut pitkälti hehtaariperusteista ja on sitä yhä enenevässä määrin. Näin ollen politiikkatoimenpitein on luotu otollinen ympäristö sille, että maatalousyrittäjien määrä vähenee, mutta keskeisin tuotannontekijä tulonmuodostuksen kannalta eli maatalousmaan määrä säilyy suunnilleen ennallaan. Niinpä myös maataloustulo on säilynyt kohtuullisella tasolla, vaikka on hieman laskenutkin.

Maatalouspolitiikan onnistumisen kannalta mielenkiintoinen havainto on, että maaseututyypialue ei selitä maatalousyrittäjyyden jatkuvuutta. Näkökulmasta riippuen tämä voidaan tulkita myönteiseksi tai vähemmän myönteiseksi asiaksi. Maatalouspolitiikan onnistumista puoltava tulkinta perustuu siihen, että maatalouspolitiikka on kohdellut eri maaseututyypialueita tasapuolisesti. Maatalouspolitiikan epäonnistumista painottava tulkinta lähtee puolestaan siitä, että maatalouspolitiikalla ei ole onnistuttu tukemaan maatalousyrittämistä niillä maaseututyypeillä

(ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu), joilla maatalouden merkitys maaseudun kokonaisyhyvinvoinnin kannalta on merkityksellisin.

Politiikkarelevantimpi on havainto, että tukialueella on ennustevaikutusta maatalousyrittämisen lopettamisen suhteen siten, että verrattuna A-tukialueeseen kaikilla muilla tukialueilla maatalousyrittämisen jatkamisen todennäköisyys on pienempi ja kaikkein pienin alueella C3P1. Tulos viittaa siihen, että kokonaisvaltaisesta maaseutupoliittisesta näkökulmasta tarkasteltuna maatalouden tukipolitiikka ei ole ollut onnistunutta, koska se tuntuu suosivan maatalouden harjoittamista sellaisella alueella, jossa maatalouden merkitys maaseudun kokonaisyhyvinvoinnille on kaikkein pienin. Kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei ole mahdollista tehdä, koska maatalousyrittämisen jatkamisen suurempi todennäköisyys A-tukialueella voi johtua monista eri tekijöistä. Toki tilannetta voidaan selittää myös tukinäkökulmasta: A-tukialueella tilojen keskikoko on suuri, jolloin myös kokonaistuen määrä muodostuu suuremmaksi ja sitä kautta muodostuu taloudellinen kannustin jatkaa maatalousyrittämistä. Osittain kysymys lienee myös siitä, että A-tukialueella paremmat lisä- ja sivuansiomahdollisuudet mahdollistavat maatalouden harjoittamisen jatkamisen siinäkin tilanteessa, että maatalous yksin ei riitä takaamaan riittävää elantoa. Syrjäisen maaseudun sekä Itä- ja Pohjois-Suomen ongelmiin on perusteltua paneutua nykyistä pontevammin.

Velkojen vaikutus maatalousyrittämisen lopettamistodennäköisyyteen on myös mielenkiintoinen ja selitettävissä harjoitetun maatalouspolitiikan kannalta myönteisesti. Koska maatalouspolitiikan tavoitteena on ollut tukea rakennekehitystä investointitukien avulla, on varsin luonnollista, että velan kasvu korreloi tiettyyn rajaan saakka jatkamistodennäköisyyden kanssa. Alhainen velkamäärä on signaali siitä, että maatalousyrittäjä ei ole ollut valmis tekemään investointeja, joita kilpailukykyisenä säilyminen edellyttäisi. Toisaalta taas on selvää, että velkojen määrän nousu erittäin korkeaksi lisää taloudellisia riskejä, jotka luonnollisesti toisinaan myös realisoituvat. Niinpä (maatalous)politiikkavaihtoehdot, jotka eivät kannusta investoimaan tai jotka pakottavat kohtuuttomiin riskinottoihin näyttäytyvät molemmat tässä suhteessa huonoina.

6.4 Muuttoalttius ja ammattiaseman/toimialan vaihdokset

Tausta

Muuttoliikettä niin yleisesti kuin maaseutualueiden näkökulmasta on tutkittu merkittävästi, mutta erityisesti maatalouden harjoittamisen/lopettamisen yhteys siihen on mielenkiintoinen ja uutuusarvoa sisältävä aihe. Tässä tutkimuksessa aihetta koskeviin kysymyksiin – erityisesti ammattiaseman ja toimialan vaihdosten näkökulmasta – ei voida vastata kovinkaan seikkaperäisesti, koska käytössä oleva aineisto on näiden muuttajien suhteen varsin puutteellinen. Esimerkiksi ammattitieto- ja toimialakoodien suhteen aineistossa on paljon puutteita. Toisaalta maaseudulla siirtymä pois maanviljelystä (maatalousyrittäjyydestä) tapahtuu pääosin eläkkeelle.

Koska alueiden väliset muuttoliikkeet vaikuttavat voimakkaasti alueiden sosioekonomiseen kehitykseen mm. väestömäärän ja -rakenteen muutosten sekä työllisyysvaikutusten kautta, aihe on myös maaseutu- ja aluepolitiikan kannalta hyvin tärkeä. Ajanjaksolla 1995 – 2005 nettomuutto on ollut negatiivista ja samalla maan keskiarvoon verrattuna negatiivisempaa ydinmaaseudulla ja erityisesti harvaan asutulla maaseudulla, kaupunkien läheisellä maaseudulla nettomuutto on puolestaan ollut vastaavalla ajanjaksolla positiivista ja huomattavasti maan keskiarvoa positiivisempaa (Malinen ym. 2006). Muuttoliiketrendi kuvastaa hyvin erityyppisten maaseutualueiden välisiä sosioekonomisia eroja. Muuttoliikkeillä sekä ammattiaseman vaihdoksilla voi olla alueellisten vaikutusten lisäksi huomattavia yksilötason vaikutuksia, jolloin hyvinvointi- ja sosiaalipolitiikan merkitys korostuu.

Muuttoliikettä on mahdollista tarkastella toisaalta makro- eli aluetasolla ja toisaalta yksilötasolla. Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli päästä käsiksi nimenomaan yksilötason muuttoliikkeen analyysiin. Lisäksi ammattiaseman muutosta muuttoliikkeen yhteydessä tarkasteltiin siinä määrin kuin aineisto sen mahdollisti.

Tulokset

Maaseututyyppien välillä muuttoliikettä esiintyi varsin vähän. Odotusten mukaisesti asuinkunnan pysyvyydellä on maatalousyrittämisen jatkuvuuden todennäköisyyttä lisäävä vaikutus. Tutkimusaineistossa esiintyy siis aktiviteetti- ja ammattiasemamuutoksista huolimatta maaseututyypin pysyvyyttä. Toisin sanoen alueelta ei muuteta pois, vaan sinne jääetään pääsääntöisesti joko palkansaajaksi tai eläkeläiseksi.

Kun tarkastelu asetettiin muuttoajan ja maatalouden **tukialueiden** yhteyteen, havaittiin että muutto tai kuntavaihdos on kasvanut vuosien 1993 – 2004 aikana kaikilla tukialueilla. Sen sijaan mitä pohjoisempi tukialue - poissulkien alue C4P5 - on kyseessä, sitä leveämpi on poismuuttaneiden ikäjakauma. Lisäksi kuntavaihto johtaa kaikissa ammattiasemissa käytettävissä olevien tulojen vaihtelun kasvuun. Ei-muuttaneiden tulokehitys on huomattavasti tasaisempaa kuin muuttaneiden.

Sosiaalisen kestävyuden puolesta puhuu se, että merkittävä osa aktiiviväestöstä pois siirtyneistä ihmisistä on jäänyt maaseutualueille, jossa ovat eläneetkin. Todennäköisesti alueille jääminen on ollut yksilöiden kannalta sosiaalisesti kestävämpi vaihtoehto kuin siirtyminen alueelta pois olisi ollut (pakkomuutto), silloin kun yksilöt ovat jääneet alueelle omasta tahdostaan. Toisaalta pysyminen maaseutualueilla aktiiviväestöstä poistumisen jälkeen voi kertoa myös negatiivisista sosiaalisista vaikutuksista. Alueelle jääminen pakotettuna, kun yksilöiden omat valmiudet tai voimat eivät riitä alueelta poismuuttamiseen. Työelämästä poisjäämisen jälkeen kasvaa riski syrjäytymiseen työelämästä ja koulutuksesta sekä riski sosiaaliseen syrjäytymiseen.

Siirtyminen pois maataloustuotannosta on ilmiselvästi sosiaalisia vaikutuksia aiheuttava merkittävä elämänmuutos. Olennaista tässäkin on, onko siirtyminen pois maatalousyrittäjän toimesta tapahtunut vapaaehtoisesti ilman olosuhteiden muutoksen aiheuttamaa pakkoa, vai onko muutos ollut olosuhteiden muutoksen aiheuttama ”ainoan vaihtoehdon” mukainen pakotettu ratkaisu. On ilmeistä, että vastoin yksilön tahtoa tehdyt ratkaisut johtavat ainakin lyhyellä aikavälillä negatiivisiin sosiaalisiin vaikutuksiin ja voivat pahimmassa tapauksessa käynnistää syrjäytymiskierteen. Silloin jääminen alueelle voi tarkoittaa yksilön syrjäytymistä ja ehkä terveydellisiä ongelmia.

Johtopäätökset

Maatalous on voimakkaasti paikkaan sidottu toimiala, jolloin maatalousyrittäjän muutto paikkakunnalta toiselle voi hyvinkin tarkoittaa maatilayrittämisen lopettamista. Muuttoliikkeisiin vaikuttavat tietysti lukuisat tekijät, joista yhtenä keskeisimpänä ovat erilaiset työllisyysmahdollisuudet eri alueilla. Maatalouden lopettaminen voi tarkoittaa muuttoa alueelta siinä tapauksessa, että maatalousyrittäjä työllistyy jollain muulla alueella. Muuttoalttiuteen voidaan vaikuttaa

- Maatalouspolitiikalla toisaalta siten, että pyritään turvaamaan maatalouden harjoittaminen alueella (ml. maatilalan monialaistamiseen tähtäävät toimenpiteet) ja toisaalta kannustimilla maataloudesta luopumiseen.
- Maaseutupolitiikalla siten, että
 - pyritään monipuolistamaan maaseudun elinkeinorakennetta luomalla uusia sekä säilyttämällä jo olemassa olevia työpaikkoja ja yrityksiä.
 - pyritään luomaan alueesta muutenkin kuin työllisyysmahdollisuuksien suhteen houkuttelevan asuinympäristö (asumisen väljyys ja laatu, ympäristötekijät jne.).

Pitkittäisaineiston analyysin mukaan maaseututyyppeiden välillä muuttoliikettä oli varsin vähän. Kuten muuhun muuttoliikkeeseen, myös maaseututyyppeiden väliseen muuttoliikkeeseen vaikuttavat lukuisat tekijät. Yllä mainittujen asumisen houkuttelevuuden ja työmahdollisuuksien lisäksi keskeisinä muuttoliikkeeseen vaikuttavina tekijöinä ovat henkilön perhe ja muut sosiaaliset siteet alueella sekä ylipäätään henkilön ominaisuudet. Vahvat sosiaaliset siteet asuinpaikkakunnalla jarruttavat muuttoliikettä. Nuoret ja korkeasti kouluttautuneet taas muuttavat herkemmin kuin vanhempi ja vähemmän koulutettu väestö. Näihin kaikkiin tekijöihin harjoitetulla (suppealla) maaseutupolitiikalla ei ainakaan välittömästi pystytä vaikuttamaan. (Muuttoliikkeistä ja niihin liittyvistä tekijöistä tarkemmin mm. Armstrong & Taylor 2000.)

6.5 Kuolleisuus

Tausta

Kuolleisuusteemaan liittyen selvitettiin, onko alueella (maaseutu), maatalouden harjoittamisella ja sen lopettamisella keskimääräistä väestöä epänormaalimpaa vaikutusta kuolleisuuteen?

Mielenkiintoiseksi tutkimuskysymyksen tekee se, onko sosioekonomisella taustalla (asemalla), ja varsinkin sen muutoksella, merkitystä kuolleisuuteen tai eliniän odotukseen? Lähtökohtaisesti voidaan ajatella, että raskaaksi ja tapaturma-alttiiksikin mielletyn maataloustyön seurauksena ko. ammatin harjoittajien elinikä on lyhyempi kuin joillakin muilla väestöryhmillä.

Tulokset

Maaseutuaktiivien seurantaotoksessa oli 49 243 henkilöä lähtövuonna 1993. Vuosina 1994 – 2005 heistä kuoli yhteensä 1 837 henkilöä. Käytettävissä oleva pitkäikäisyaineisto ei ole riittävä kuolleisuuden erityispiirteiden analysointiin. Joitain ilmiöitä saadaan esille, mutta luvut ovat satunnaisia (pieniä ja vaihtelevia) tilastollisesti kelvollisen päättelyn kannalta.

Kuolleiden miesten lukumäärä noudattaa maaseudun yleistä sukupuolijaon mukaista tilannetta, ts. miehiä on maaseudulla enemmän kuin naisia. Keskimääräisen kuolleisuuden kohdalla tämä epäsuhta korostuu, sillä miesten kuolleisuusaste (kuolleet miehet/ miesten kokonaismäärä vuonna t) on suurempi kuin naisten. Vaikkakin otoksessa keskimääräinen kuolinikä on miltei yhtä suuri miehillä (58,2 v) ja naisilla (58,9 v), on miesten kuolleisuusaste kaksi kertaa suurempi kuin naisten. Koko väestön kohdalla ero ei ole näin suuri.

Kuolleisuus siviilisäädyn mukaan ei osoita eroavuutta. Tosin kuolleisuus leskien ja eronneiden kohdalla on hieman suurempaa ja vaihtelevampaa kuin aviossa olevien ja naimattomien kohdalla. Tämä johtuu leskien ja eronneiden pienestä lukumäärästä (alle 30 henkilöä joka vuosi). Myöskään maaseututyypin välillä ei ole suurta, satunnaisvaihtelusta poikkeavaa, eroa kuolleisuusasteessa.

Kuolleisuus palkansaajien ja yrittäjien kohdalla on pysynyt vakaana seurantahenkilöiden ikäänymisestä huolimatta. Tätä ilmeisesti selittää se, että nuoremmat ikäluokat korvaavat vanhemmat työntekijäsukupolvet. Sen sijaan ryhmän ”muut” kuolleisuus on voimakkaasti kasvanut. Koska tähän ryhmään kuuluvat sekä eläkeläiset että työttömät, niin vuosien 1995 – 1998 voimakas kuolleisuuden kasvu ei selity yksin eläköitymisen kautta, vaan kohtaanto on ollut osin myös voimakkaasti lisääntyneessä lamatyöttömyydessä.

Johtopäätökset

Aineistorajoitteen vuoksi suoria johtopäätöksiä ei ole perusteltua tehdä. Yleishavainto on ettei, kuolleisuudessa ole suuria eroja ns. kansallisen tason lukuihin (esimerkiksi eri alueiden erilaiset väestörakenteet huomioiden). Tässä yhteydessä politiikat (esimerkiksi maatalous- ja maaseutupolitiikka terveys- ja sosiaalipolitiikan kanssa) vaikuttavat samansuuntaisesti alueesta riippumatta. Sen sijaan aineisto antaa viitteitä siitä, että ihmisten aktiivivaiheen/-tilan ulkopuolelle jäävät ovat joutuneet suuremman kuolleisuuden piiriin. Napaistetussa ajattelussa tämä nostaa esille vanhan kysymyksen: tapahtuuko ”elinkeinopoliittisen toiminnan” ja ”sosiaalipoliittisen toiminnan” kapulanvaihto riittävän hyvin? Mitä eri politiikkalohkojen rajapinnassa on mahdollista tehdä?

6.6 Siviilisäätö

Tausta

Tutkimusteemassa pyrittiin selvittämään onko maatalouden lopettamisen seurauksena siviilisäädystä tapahtunut keskimääräistä väestöä voimakkaampi muutos?

Tulokset

Siviilisäätö ja sen muutos on niin spesifi kysymys, ettei käytetty pitkittäisaineisto anna mahdollisuutta vastata siihen. Siviilisäätö on kuitenkin mukana selittäjänä tulomuutoksia ja ammatiaseman siirtymiä selittävissä malleissa (ks. kappaleet 5.1. ja 5.2.). Lisäksi siviilisäätö on muuttujana mukana kaikissa aiempien kysymysten analyyseissä.

Johtopäätökset

Käytetyn aineiston luonteesta johtuen siviilisäädyn muutokseen tai politiikkariippuvuuteen ei voida tässä antaa vastauksia tai johtopäätöksiä.

6.7 Eläkkeet

Tausta

Tutkimusteemaa lähestyttiin pyrkimällä selvittämään, millaiset ovat eläkelajit (eläkejakauma) maatalouden lopettaneilla ja heidän perheillään? Kysymys on sinänsä relevantti, mutta enemmänkin sosiaali- ja työvoimapolitiittisen kuin maatalous- ja maaseutupoliittisen selittämisen näkökulmasta. Suomalainen eläkejärjestelmä on sinällään varsin neutraali suhteessa esimerkiksi alueelliseen kehittämiseen vaikuttaviin politiikkoihin. Eläkejärjestelmä, ja sitä kautta esimerkiksi tulonsiirrot alueilta toisille, on oman itsenäisen politiikkalohkonsa ohjauksessa. Jos maaseutuväestön eläkestatuksessa ja eläketuloissa tapahtuu muutoksia maaseutu- ja maatalouspolitiikan seurauksena, syynä on yleensä muutos ammattistatuksessa. Näin voi tapahtua siirtymässä esimerkiksi maaseutuyrittäjän MYEL-statuksesta yrittäjän YEL-statukseen. Lisäksi esimerkiksi maaseutuyrittäjille suunnatut sukupolvenvaihdoshankkeet ovat saattaneet aiheuttaa muutoksia eläkkeelle siirtymisen ikään. Yleinen kehityspiirre on, että MYEL-vakuutettujen ja eläkkeiden määrät laskevat muiden eläkemuotojen määrien ja volyyymien lisääntyessä.

Tulokset

Pitkittäisaineisto ei mahdollistanut eläkemuuttujan itsenäistä tarkastelua. Eläketulot ovat kuitenkin mukana tutkimuskysymysten 1 ja 2 analyysissä.

Johtopäätökset

Maaseudulla tapahtuu lähinnä rakennemuutoksen ja sosioekonomisen siirtymän seurauksena muutoksia eläkestatuksissa ja eläkkeiden volyyymeissä. Jos maatalouden rakennekehitys tulkitaan politiikkavetoiseksi, niin sillä on ollut vaikutusta MYEL-eläkkeiden määrien ja summien alenemiseen koko maassa. Samalla esimerkiksi politiikkavetoinen maaseutuelinkeinojen monipuolistaminen on ilmeisesti aiheuttanut siirtymää YEL-statukselle.

7 Pohdintaa

Johtopäätösten tekeminen harjoitetun politiikan vaikutuksista maaseutualueiden ja niiden väestön hyvinvointiin ei ole koskaan yksiselitteistä. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että politiikan vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset. Monet toimintaympäristön muutokset ovat luonteeltaan sellaisia, että ne tapahtuvat politiikasta huolimatta, eivät politiikan ansiosta tai vaikutuksesta. Silti politiikalla on merkitystä, koska on myös paljon tekijöitä, joihin politiikalla voidaan aidosti vaikuttaa. Hyvä politiikka onkin ennakoivaa, sen avulla asioihin pyritään vaikuttamaan ennen niiden tapahtumista. Huono politiikka puolestaan on myöhästynyttä reagointia pitkälle edenneisiin, muotonsa jo saaneisiin kehityskulkuihin, jolloin politiikalla on tyydyttävä lievitämään toteutuneita kielteisiä seurauksia.

”Politiikka” on vain harvoin selvä, yksivaikutteinen mekanismi. Yleensä kyseessä on eri politiikoista ja päätöksistä muodostuva kudelma, jonka sisäinen vaikutusmekanismi, ja varsinkin lopputulos, on vaikeasti hahmotettavissa tai matemaattisesti mallinnettavissa. Mitä kohdenneummasta politiikasta on kyse, sitä selkeämmät ovat myös mahdolliset tulokset.

Kaiken kaikkiaan kysymys politiikan vaikuttavuudesta on mielenkiintoinen ja tärkeä. Mihin eri politiikkakeinoilla voidaan (ainakin jossakin määrin) vaikuttaa ja mihin ei? Mihin vaikutus tai sen puute perustuu? Poliitiikan kohteiden, yksittäisten ihmisten ja yritysten, toiminta perustuu valintojen tekemiselle. Valinnat koulutuksesta, työstä, ihmissuhteista, vapaa-ajasta, eläköitymisestä, asuinpaikasta, kulutuksesta, säästämisestä, investoinneista ja monesta muusta rakentavat polkuja, joita pitkin yksittäisten toimijoiden maailmassa edetään. Eri politiikkakeinoilla on näihin valintoihin lukuisia tarttumapintoja. Tässä tutkimuksessa on esitetty eräänlainen kattava yleiskatsaus moniin näistä rajapinnoista sen aineiston pohjalta, joka tutkimuksessa oli käytössä.

Tutkimuksessa käytetyn pitkittäisaineiston eli yksilötason paneeliaineiston vahvuus on siinä, että se mahdollistaa keskimääräisen muutoksen takana olevan vaihtelun todentamisen ja osittain myös selittämisen. Nämä selitykset eivät sinänsä ole suoraan käännettävissä arvioiksi politiikan onnistumisesta, mutta niiden avulla on mahdollista tehdä johtopäätöksiä siitä, missä määrin politiikasta riippumattomat yksilötason tekijät ovat olleet mukana vaikuttamassa toteutuneeseen kehitykseen. Tämä helpottaa sen arvioimista, mikä rooli politiikalla eri yhteyksissä ylipäänsä voi olla maaseutualueiden ja niiden väestön hyvinvoinnin edistämisessä.

Käytetty yksilökohtainen seuranta-aineisto oli lähtökohdiltaan hyvä, data-analyysin ja tilastollisen tutkimuksen myötä ilmeni kuitenkin ongelmia, jotka alensivat sen tehokasta käyttöä. Otoksen perustana on työssäkäyntitilasto, joka kerätään useiden eri tietolähteiden ja rekisterien kautta (yhteensä noin 20 rekisteriä). Tämän seurauksena eri muuttujien kohdalla esiintyy yllättävän usein epäjohdonmukaisuuksia poikkeavien rekisteröintiajanakohtien ja -perusteiden takia. Esimerkiksi henkilöllä, joka on luokiteltu eläkeläiseksi voi silti olla runsaita palkkatuloja tai henkilö on luokiteltu kuulumattomaksi ”maatalouden aktiiviväestöön”, mutta omaa suuriakin maatalouden yrittäjätuloja. Lisäksi eräiden muuttujien koodauskäytännöt ja -perusteet olivat muuttuneet otoksen tarkasteluajanjaksolla estäen niiden tehokkaan käytön. Myös puuttuvia tietoja oli eräiden tärkeiden muuttujien kohdalla paljon (ks. Liite 4.). Eräitä tärkeitä tietoja ei ollut lainkaan. Esimerkiksi eläketuloista ei ollut tietoa, vaikka tieto siitä, mitä eläkeläisiä henkilö nautti, oli käytössä. Maatalousyrittäjyydestä ei ollut suoraa tietoa, vaan se jouduttiin päättelämään ammattikoodin, jossa yhdistyivät maatalousyrittäjät ja metsurit, avulla. Tämä hankaloitti ei-maatalousyrittäjien tunnistamista, koska ammattiasemaluokitus ei erotellut eri yrittäjämuotoja. Näistä ja eräistä muista ongelmista huolimatta, voidaan katsoa, että analyysin tulokset ovat perusteluja ja edustavia. Jatkotutkimusten kohdalla on kuitenkin suotavaa, että aineiston tarkistus- ja testauskäytäntöihin varataan enemmän resursseja, kuten aikaa.

Yksilötason aineisto tarjoaa paljon mahdollisuuksia. Lisäksi aineistolla on parhaimmillaan selkeä lisä-/uutuusarvo, koska vastaavaa aineistoa ei ole juurikaan käytetty aiemmin aihepiirin tutkimuksissa. On perusteltua, että käytettävissä olevaa ”ainutlaatuista” aineistoa hyödynnetään vastaisuudessakin; nyt analyysissä ei kaikilta osin päästy seuraamaan ”yksilötason polkuja”, joiden tarkasteleminen jatkossa olisi hyvin perusteltua. Aihetta ei ole tästä näkökulmasta juurikaan tutkittu kvantitatiivisesti. Aineiston hyödyntämiseen liittyy myös haasteita, mm:

- Aineisto vanhenee koko ajan.
- Aineiston tilastollinen analyysi vaatii suhteellisen paljon tietynlaista menetelmällistä osaamista.
- Aineisto on niin laaja ja moniulotteinen, että sen ”ymmärtäminen” ja oikeanlainen tulkitseminen vaativat suurta paneutumista. Muuten aineiston analyysistä tehtävät tulokset voivat mennä pieleen.

Aineiston runsauden ja luonteen ansiosta päästiin hyödyntämään kehittyneitä mikroekonometrian menetelmiä. Keskeinen ekonometrisen analyysin tulos on, että aineiston heterogeenisyydestä huolimatta käytetyt Logit-perheen mallit ja lineaariset paneeliaineistomallit toimivat hyvin ja niiden käyttö oli perusteltua.

Pääpiirteissään tulokset ovat odotustenmukaisia ja tukevat aiemmin esitettyjä tutkimustuloksia, toisaalta aivan kaikkiin tutkimussuunnitelmassa ennalta asetettuihin kysymyksiin ei pystytty tehdyn pitkittäisaineiston analyysin perusteella vastaamaan. Eräitä uusia ja haasteellisiakin tuloksia saavutettiin. Tällöin keskiöön nousee eri tukialueiden varsin eriytyvä tulokehitys ja ammattiaseman siirtymät harjoitetusta tukipolitiikasta huolimatta, otoksen henkilöiden vuosien 1995 - 2004 tulokehitystä korjaavien tekijöiden vähäisyys ja aktiiviväestöön kuulumisen varsin lyhyt kesto ja matala taso. Nämä tulokset selittyvät osin tutkimuksessa käytetyn aineiston rakenteen kautta (yksilökohtainen seuranta-aineisto), eli henkilön ikääntyessä em. tulokset tapahtuvat osin myös luonnollisesti. Kuitenkaan keskeisten tulosten voimakkuus ei selity yksin aineiston rakenteella, vaan mukana on myös siitä riippumattomia tekijöitä. Seurantaefektin merkityksen analysointi aktiivin maatalousväestön osalta edellyttäisi kahta riippumatonta poikkeikkausotosta eri vuosilta (esim. 1997 ja 2007), joiden avulla saataisiin keskimääräinen kuva maatalousväestön tilasta eri ajankohtina. Tämän avulla voitaisiin selvittää mitkä seikat ovat maaseudun elinolojen kehityksessä rakenne- ja aikariippuvia. Merkittävä jatkotutkimuksen aihe olisi täydentää tässä tutkimuksessa käytettyä aineistoa case-tutkimuksilla, joissa tehtäisiin esimerkiksi laadullisia elämäntapa-haastatteluja. Niiden avulla päästäisiin analysoimaan tarkemmin maaseutualueiden kehityksen aiheuttamia koettuja sosiaalisia vaikutuksia.

Politiikkakeinojen vaikutusmahdollisuuksien syvälinen tunteminen edellyttää sekä itse keinoon että sen ”kohdetilanteen” syvällistä tuntemusta. Politiikkakeinojen vaikuttavuuden nykyistä parempi ymmärrys voisikin avautua tarkastelemalla joitakin kohdeilmiöitä valinnan (choice) näkökulmasta: avaamalla yksittäisen toimijan mikrotason valintatilanteita (esim. toimeentulomallit, työn ja vapaa-ajan yhteyttä koskevat valinnat, ikääntyvän ihmisen valinnat) ja pohtimalla, kuinka tarjolla olevat politiikkakeinot niihin lopulta, nimenomaan valinnan näkökulmasta, soveltuvat. Tehdäkseen valintoja ihmisen tai yrityksen täytyy olla vaihtoehtoista tietoinen (tiedonvälitys), minkä lisäksi keinojen täytyy soveltua valinnan tekijän tilanteen kokonaisuuteen ja tuottaa hänen arviointiperusteensa näkökulmasta toivottuja tuloksia. Tämä kysyntälähtöinen mikronäkökulma voisi olla tervetullut lisä varsin tarjontalähtöiseen politiikka-analyysiin.

Aineiston analyysin tuloksista oli löydettävissä selkeitä yhtymäkohtia harjoitettuun politiikkaan. Tutkimuksen tuloksia voi hyödyntää politiikan muotoilun ja päätöksenteon tukena. Lisäksi raportti sisältää kattavasti tietoa maaseutualueiden sekä ”maatalouden aktiivien” sosioekonomisesta kehityksestä monesta näkökulmasta. Tältä osin raportti voi osaltaan toimia ”hakeuteksena” aiheesta kiinnostuneille.

8 Lähteet

Aakkula, J. (2000). Maatalouden yhteiskunnallinen toimintaympäristö, arvot ja tulevaisuus. *Futura* 4/2000: 71-76.

Aakkula, J., P. Jokinen & H. Vihinen (2004). Maatalousympäristön muovaajat: maatalous-, maaseutu- ja ympäristöpolitiikka. Teoksessa: Tiainen, J., M. Kuussaari, I. P. Laurila & T. Toivonen (toim.). *Elämää pellossa – Suomen maatalousympäristön monimuotoisuus*. Edita Publishing Oy, Helsinki. Ss. 43-52.

Ala-Mantila, O., H. Lehtonen, J. Aakkula, P. Knaapinen, I. P. Laurila & J. Niemi (2000). *Agenda 2000:n vaikutus Suomen maatalouteen*. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 244.

Ala-Siuru, M. (1997). Oulun kaupunkiseudun muuttoliiketutkimus. Tulomuutto, muuton syyt ja muuttajien asumisolosuhteet. Oulun kaupungin painatuskeskus, Oulu.

Allardt, E. (1991). Kestävän kehityksen yhteiskunnallisista edellytyksistä. Teoksessa Massa, I. & R. Sairanen (toim.): *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle* (ss. 11-22). Gaudeamus. Helsinki.

Andersson, S. (2007). Kahdestaan kotona. Tutkimus vanhoista pariskunnista. *Tutkimuksia* 169. Helsinki: Stakes.

Armstrong, H. & J. Taylor (2000). *Regional economics and policy*, 3. edition. Oxford: Blackwell Publishers.

Aronen, K. & M. Fagerlund (1999). *Maaseutu- ja kaupunkipolitiikan yhteensovitus*. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.

Barber, B. (1984). *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. University of California Press. California.

Burge, R. J. & F. Vanclay (2004). Sosiaalisten vaikutusten arviointi – tavoitteista konkreettiseen sisältöön. Teoksessa Sairinen, F. & J. Kohl (toim.): *Ihminen ja ympäristön muutos. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin teoriaa ja käytäntöjä*. Teknillinen korkeakoulu, Espoo. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 87.

Dobson, A. (1998). *Justice and the environment. Conceptions of Environmental Sustainability and Dimensions of Social Justice*. Oxford University Press. Oxford.

Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA (1999). *Suomen uusjako*. Helsinki.

Euroopan Komissio (1999). *Kuudes kausikertomus Euroopan unionin alueiden sosiaalisesta ja taloudellisesta tilanteesta*. <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/toc_fi.htm>

Heikkilä, M., T. Rintala, I. Airio & S. Kainulainen (2002). *Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa*. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi.

Holmila, M. (1979). *Maalaiskylän asukkaat ja alkoholi: tutkimus alkoholin liittymisestä erään maalaiskylän asukkaiden elämäntapaan*. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.

Holmila, M. (2001). *Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa: yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus*. Helsinki: SKS.

Hyyryläinen, T. & P. Rannikko (toim.) (2000). *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka: paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Tampere: Vastapaino. 208 s.

- Häkkinen, I. (2000). Muuttopäätös ja aluevalinta Suomen sisäisessä muuttoliikkeessä. J-Paino Oy, Helsinki.
- Högbacka, R. (2003). Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla. Helsinki: SKS.
- Isosuo, T. (2000). Suomalaisen maaseutupolitiikan vaiheet ja erityispiirteet. Teoksessa: Hyyryläinen, T. & P. Rannikko (toim.). Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä, 46 – 59. 208 s.
- Jalas, A. (2002). Maa, talous ja tieto: taloustutkimusta maareformeista EU-Suomeen. Spriritus Historiae, Helsinki. 256 p.
- Juslèn, J. (1993). Ympäristövaikutusten arvioinnin perusteet aluesuunnittelussa. Tampereen yliopisto, aluetieteen laitos. Tampere.
- Juslèn, J. (1995). Sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA). Monipuolisempaan suunnitteluun. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskusraportteja n:o 180. Saarijärvi.
- Järvikoski, T. (1979). Vesien säännöstely ja paikallisyhteisö. Turun yliopisto, sosiologian tutkimuksia. Sarja - B n:o 19. Turku.
- Karvonen, S. (2008). Miten ihmiset maalla voivat? Maaseudun hyvinvointi 2000-luvulla. Teoksessa Haverinen, R. & K. Ilmarinen (toim.) Hyvinvoinnin arki maaseudulla Tekeviä käsiä ja tietoteknologiaa. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 3/2008.
- Kaskinen, J. (1998). Tuhatta ja sataa Turusta Pietariin. Eurooppatie E18 tiensuunnittelu ympäristövaikutusten arvioinnin käytäntönä. Turun yliopiston julkaisuja. Turku.
- Kataja, J.-P. & M. Patjas (2001). EU:n tavoite 5B- ja 6-ohjelmat ja maaseudun kehitys Suomessa vuosina 1995-1999. Pellervon tutkimuslaitoksen työpapereita 48.
- Kauppinen, J. (2000). Muuttoliike Suomessa vuosina 1989-1994 koordinaattipohjaisten paikkatietojen perusteella. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä.
- Keränen, H., P. Malinen & O. Aulaskari (2000). Suomen maaseututyypit. Suomen Aluetutkimus FAR, Sonkajärvi.
- Kettunen, L. (1996). Suomen maatalous 1995. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 79: 60 s.
- Korkiasaari, J. & I. Söderling (1994). Muuttoliike. Teoksessa Koskinen, S., T. Martelin, I.-L. Notkola, V. Notkola & K. Pitkänen (toim.): Suomen väestö, 226-264. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Kuhmonen, T. (1997). Suomen maaseudun elinvoimaisuus ja sen säilyttäminen. Tutkimusraportteja 2. FinAuguuri Oy.
- Kuhmonen, T. (2008). Inhimillinen pääoma ja yrittäjyys – esimerkkinä maatilayritykset. Julkaisuja. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta.
- Kuhmonen, T., K. Kronström & H. Niittykangas (2007). Paikallinen dynamiikka ja elinkeinopolitiikka maaseutukunnissa – arvioita Keski-Suomesta. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta, Julkaisu- ja N:o 168, Jyväskylä.
- Kuhmonen, T. & H. Niittykangas (2008). Maaseudun tulevaisuus – ajattelun käsikirja. Maahenki Oy, Helsinki.

- Laakso, S. & H. A. Loikkanen (2004). Kaupunkitalous. Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäyttöön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen. Tammer-Paino, Tampere.
- Laitalainen, E. & T. Silvasti (2007). Talonpoikainen identiteetti - vaikeuttaako se maataloudesta luopumista? *Maaseudun uusi aika*, 3/2007: 5-19.
- Laitinen, E. (toim.) (1995). Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Ateena Kustannus, Jyväskylä.
- Laukkanen, M. (2006). Yritykset tervetuloa! Kehittämistoimi seututalouden käynnistäjänä. Talentum, Helsinki.
- Lehtola, I. (2001). Palvelujen muutos ja syrjäkyläläisen arki. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Leinamo, K. (2002). Maaseudun pienalueisiin kohdistuneet tutkimukset Suomessa. *Maaseudun Uusi Aika*, 10(1), 18–27.
- Leinamo, K. (2003). Elinkeinorakennemuutos suomalaisella maaseudulla 1880-luvulta nykypäivään. 15 esimerkkikunnan tarkastelu. *Maaseudun uusi aika*, 3.
- Loikkanen, H.A., M. Riihelä & R. Sullström (2005). Regional income convergence and inequality in boom and bust. Results from micro data in Finland 1971-2000. In Felsentein, D. & Portnov, B. (eds.): *Regional disparities in small countries*. Berlin: Springer.
- Malinen, P. (2000). Yhdentävän maaseutupolitiikan eurooppalainen tausta. Teoksessa Hyyryläinen, T. & Rannikko, P. (toim.). *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*, 21 – 45. 208 s.
- Malinen, P., L. Kytölä, H. Keränen & R. Keränen (2006). Suomen maaseututyypit 2006. Lönnrot-instituutti, Kajaanin yliopistokeskus, Oulun yliopisto, Kajaani.
- MMM (2002). LEADER+. Toimintaa Suomen maaseudulla 2001 – 2006. Helsinki: maa- ja metsätalousministeriö. 31 s.
- MMM:n tiedote 29.5.2006. Maaseudun kehittämisohjelmilla luotu uutta yritystoimintaa ja työpaikkoja. < http://wwwb.mmm.fi/tiedotteet2/tiedote_frame.asp?nro=2215>
- MTT (2005). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2005. Kymmenen vuotta Euroopan unionissa. Helsinki: MTT Taloustutkimus julkaisu 105, 2005.
- Niemi, J. & J. Ahlstedt (toim.) (2007). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2007. Julkaisu 107. Helsinki: MTT Taloustutkimus.
- Niemi, J. & J. Ahlstedt (toim.) (2008). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2008. Julkaisu 108. Helsinki: MTT Taloustutkimus.
- Oksa, J. & P. Rannikko (1984). Kehitysaluekylä ja yhteiskunta. Teoksessa *Yhteiskunta kylässä. Tutkimuksia Sivakasta ja Rasimäestä*, 156-175. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisu 61.
- Pietiäinen, J.-P. (1992). *Leivän syrjässä. Maatilahallitus ja sen edeltäjät 1892-1992*. Otava, Helsinki.
- Pitkänen, K., S. Koskinen & T. Martelin (2000). *Kuolleisuuden alue-erot ja niiden historia*.
- Ponnikas, J. (2003). Globaali käsite paikallisessa kontekstissa: Kestävän kehityksen paikallistuminen Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun EU:n aluepolitiikan toimijoiden mielipideilmastossa vuosina 1995–2002. Oulun yliopisto, REDEC Kajaani, Research Reports 9, Kajaani.

- Ponnikas, J. & K. Reinikainen (2002). Vaelluskalojen palauttaminen Kemi/Ounasjokeen esiselvitys. Sosiaalisten vaikutusten arviointi. Julkaisu. Lapin ympäristökeskus. Alueelliset ympäristöjulkaisut 271. Rovaniemi.
- Puurunen, M. (1990). A comparative study on farmer' income. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos (MTTL), julkaisuja 62. 114 s.
- Pyykkönen, P. (2001). Maatalouden rakennemuutos eri alueilla. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos, raportteja n:o 180.
- Rannikko, P. (1999a). Savottojen ja väestökadon Suomi. Teoksessa Löytönen, M. & L. Kolbe (toim.): Suomi. Maa, kansa, kulttuurit, 211-221. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Rannikko, P. (1999b). Combining Social and Ecological Sustainability in the Nordic Forest Periphery. European Society for Rural Sociology. Sociologia Ruralist Volume 39. No 3 (ss. 394-410).
- Rantama, E. (2002). Uudet instituutiot omaehtoisen kehittämisen tukena. Acta Universitatis Tamperensis 879. Tampere: Tampereen yliopisto. 250 s.
- Riihelä, M., R. Sullström, I. Suoniemi & M. Tuomala (2002). Recent Trends in Income Inequality in Finland. Labour Institute for Economic Research, Helsinki.
- Riihelä M., R. Sullström & M. Tuomala (2003). On Recent Trends in Poverty in Finland. Tampere Economic Working Papers No.23, Net Series (<http://tampub.uta.fi/econet/wp23-2003.pdf>).
- Ristimäki, M., K. Oinonen, H. Pitkäranta & K. Harju (2003). Kaupunkiseutujen väestönmuutos ja alueellinen kasvu. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Rogers, M. & R. Roberta (2001). The Triple Bottom Line for Sustainable Community Development. Local Environment. Volume 6. Number 3 (ss. 279–289). November 2001.
- Ronstadt, R. (2007). Corridor Principle – käytäväperiaate. Teoksessa Laukkanen, M. (toim.) Kasvuyritys. Helsinki: Talentum, 71-81.
- Rytkönen, M. ym. (1998). Maaseudun ja eri alueiden sosioekonominen tila ja kehitys. Suomen Aluetutkimus FAR, Selvityksiä 17.
- Sairinen R. & J. Kohl (2004). Sosiaalisten vaikutusten arviointi – tavoitteista konkreettiseen sisältöön (ss. 9-40) Teoksessa Sairinen R. & J. Kohl (toim.) Ihminen ja ympäristön muutos. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin teoriaa ja käytäntöä. Tekninen korkeakoulu. Espoo 2004.
- Sauli, L. (1987). MTK ja Suomen maatalouspolitiikka. Maatalousyhteiskunnasta teollisuusvaltioksi 1950–1980. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Schelling, T. C. (2006). Micromotives and Macrobehavior, With a New Preface and the Nobel Lecture. W. W. Norton & Company, New York.
- Silvasti, T. (2001) Talonpojan elämä: tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Helsinki: SKS.
- Silvasti, T. (2006). Maatalouden rakennemuutoksen sosiaaliset seuraukset – ja erityisesti se, minkä vuoksi ne eivät kiinnosta juuri ketään. Teoksessa Helne, T. & M. Laatu (toim.) Vääryyskirja. Helsinki: Kela.
- Silvasti, T. & E. Laitalainen (2006). Elämää maatalouden jälkeen. Maaseudun uusi aika, 2/2006: 21-34.

- Sullström R. & H.A. Loikkanen (2003). Tuloerot ja tulonjako alueittain: Jakautuiko Suomi 1990-luvulla? Teoksessa Alho K., J. Lassila & P. Ylä-Anttila (toim.): Talouden tutkimus ja päätöksenteko: kirjoituksia rakennemuutoksesta, kasvusta ja talouspolitiikasta. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Helsinki.
- Survo, I. (1988). Eri elinkeinojen asema maaseudun työllisyydessä ja tulonmuodostuksessa. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita, 68.
- TEKES (2002). Ylihuomisen kilpailukyky ratkaistaan tänään. Teknologiarahoituksen tulokset ja vaikutukset. 32 s.
- Tiainen, T. & T. Juntunen (2006). Tutkimus politiikan muutoksen vaikutuksista alueisiin ja maaseutu-väestöön. Suomen Aluetutkimus FAR, Sonkajärvi.
- Tommila, P. & I. Heervä (toim.) (1980). Muuttuva kylä: Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti. Helsinki: SKS.
- Tuhkunen, A. (2007). Between Location and a Sense of Place - Observations Regarding Young People's Migration Alacrity in Northern Europe. Tampere: University of Tampere.
- Uusitalo, E. (1998). Elinvoimaa maaseudulle. Miksi, kenelle, miten? Maaseutupolitiikan perusteet. Ota-va, Helsinki.
- Vanclay, F. (2001). Conceptualising Social Impacts. Environmental Impact Assessment Review.
- Vihinen, H. (2001). Recognising choice: a study of the changing politics of the common agricultural policy through an analysis of the MacSharry reform debate in Ireland and the Netherlands. MTT Taloustutkimus (MTTL), julkaisuja 99/2001: 247 p.
- Viinikainen, T. & S. Puustinen (2000). Kylä kaupungin kyljessä. Tutkimus maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuksesta. Otamedia Oy, Espoo.
- Virtanen, V. (2003). Valta- ja vastavirtaan. Selvitys maassamuuttajien elinoloista, uuteen kiinnittymisestä ja arvotaustasta Suomessa. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Voutilainen, O. & M.-L. Tapio-Biström (2007). Paikallisten toimintaryhmien aluetaloudelliset vaikutukset. Maa- ja elintarviketalous 103. Helsinki: MTT Taloustutkimus.
- Väre, M. (2000). Viljelijöiden tulotasovertailu. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos (MTTL), tutkimuksia 242. 168 p.
- Väre, M. (2007). Determinants of farmer retirement and farm succession in Finland. MTT Agrifood Research Finland. Reports 93. 123 p.
- Ylätaalo, M. (1989). Maatalouden rakennekehityksen vaihtoehtoiset kehityslinjat. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Raportteja ja artikkeleita 83.
- YTR (2004). Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005 – 2008. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä.

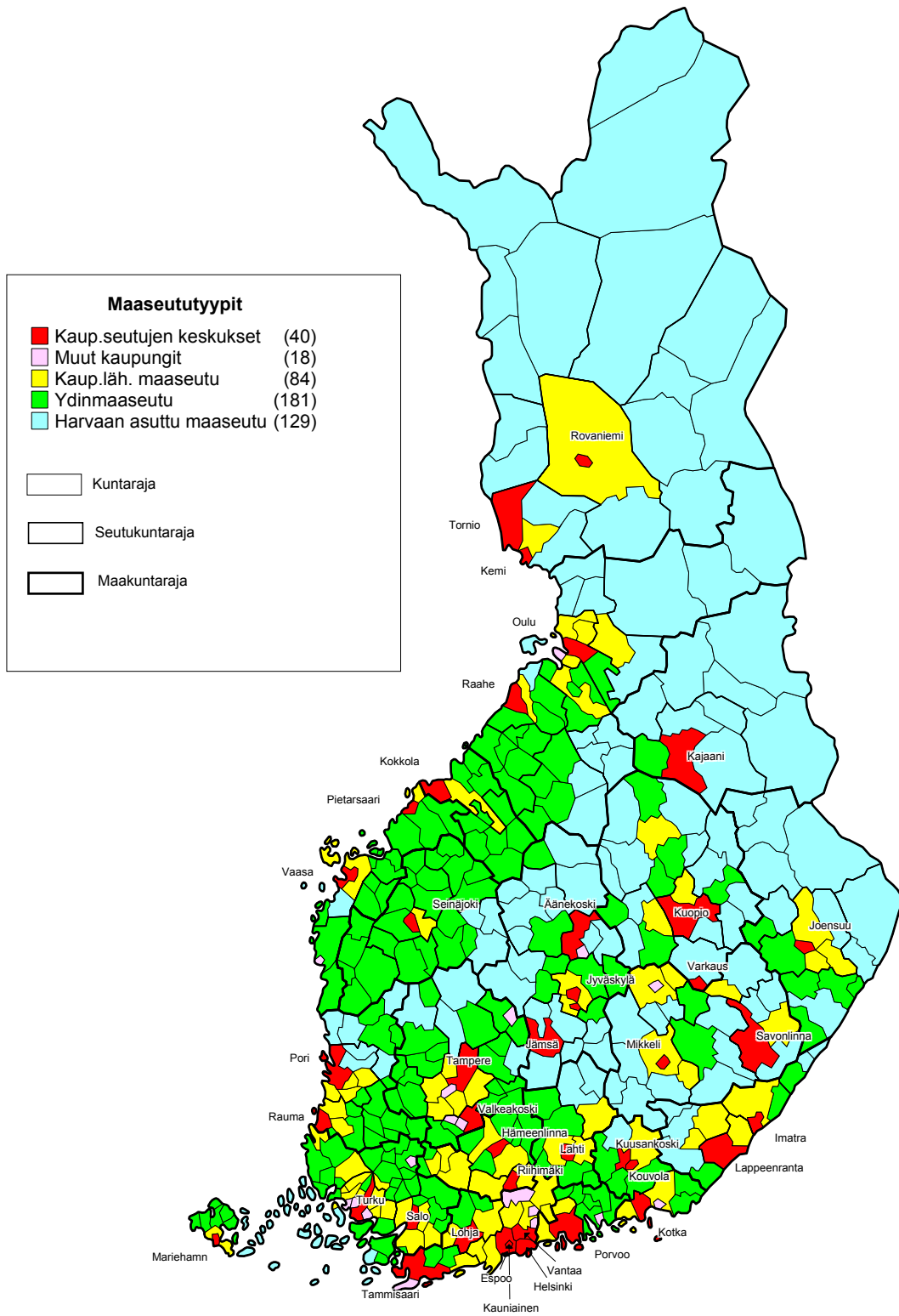
9 Liitteet

Liite 1. Vaiheen I keskeiset tulokset tutkimuskysymyksittäin (Tiainen & Juntunen 2006).

Tutkimuskysymys	Havainto
<p>- Miten aluepolitiikan muutokset ovat vaikuttaneet tapahtuneeseen alueiden rakennekehitykseen ja niiden toimintaedellytyksiin?</p> <p>- Miten maaseutupolitiikan muutokset ovat olleet yhteydessä tapahtuneeseen rakennekehitykseen?</p>	<p>Politiikan muutokset (aluepolitiikka, maaseutupolitiikka, maatalouspolitiikka) niiden laajimmassa merkityksessä ovat eriyttäneet alueellisia kehityksiä. Harvaan asuttuja ja syrjäisiä maaseutualueita rakenne- ja politiikkamuutokset ovat kohdelleet kaikkein voimakkaimmin. Kehitystä ei voida kuitenkaan liittää yksinomaan politiikkojen muutokseen niiden suppeimmassa merkityksessä, mutta ne ovat olleet osatekijänä.</p> <p>Syrjäisempien ja harvaan asuttujen toimintaedellytykset ovat heikentyneet. Kun kehittämis- ja toimintaedellytykset ovat olleet heikot, mm. maaseutupolitiikan teho ja vaikuttavuus on murennut, vaikka sen merkitys EU-jäsenyys aikana onkin kasvanut. Alueet eivät ole pystyneet vastaamaan ohjelmaperusteisiin lähtökohtiin kaikilta osin.</p>
<p>- Miten maatalouspolitiikan muutos on vaikuttanut alueisiin ja mikä on ollut muutosta seuranneen tukirahoituksen alueellinen kohdentuminen (esim. maaseudun kolmijaon mukaisesti)?</p>	<p>Maatalous on keskittynyt maantieteellisesti päätuotantoalueilleen. Eniten maatalous on vähentynyt Itä- ja Pohjois-Suomesta. Harvaan asuttu maaseutu on kärsinyt eniten, koska siellä oli pienimmät tilat ja niillä oli kotieläimiä.</p> <p>Maaseututyypeittäin tarkasteltuna rahoitus on nimellishintaisesti kasvanut kuitenkin eniten harvaan asutulla maaseudulla sekä ydinmaaseudulla vuosina 1995-2005. Euromääräisesti rahoitusta on myönnetty eniten ydinmaaseudulle. Rahoituksen määrä pysyi suhteellisen tasaisena vuosina 1996-1998. Tilaa kohden tarkasteltuna tuen määrä on lisääntynyt voimakkaimmin harvaan asutulla maaseudulla.</p> <p>Maatalouden ja maaseudun saamista kokonaisrahoitusmäärissä on suuria vaihteluja alueittain. On selvää, että nämä rahoitukselliset erot ja siinä tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet myös alueiden taloudelliseen toimintaan ja alueilla asuviin ihmisiin eri tavoin</p>
<p>- Onko maatalouspolitiikan muutos kohdellut eri tavoin syrjäisiä alueita muihin alueisiin nähden?</p>	<p>Tilojen määrä on alentunut eniten syrjäisellä harvaan asutulla maaseudulla. Sen sijaan maataloustulojen kehitys harvaan asutulla maaseudulla on ollut suhteessa muihin alueisiin verrattuna kohtuullista ja on noudattanut pitkälti koko maan kehitystä.</p> <p>Maatalouden tukirahoituksen lisääntyminen harvaan asutulla maaseudulla ja erityisesti tilaa kohden tarkasteltuna on tukenut kohtuullista tulokehitystä. Muihin alueisiin verrattuna maatalouden ja maataloustulojen merkitys tilaa kohden on voimistunut harvaan asutulla maaseudulla.</p>
<p>- Ovatko jotkin politiikat edistäneet erityisesti tiettyjen alueiden syrjäytymistä?</p> <p>- Miten syrjäytyminen ilmenee?</p>	<p>Maatalouspolitiikan muutos oli valtava shokki harvaan asutulle maaseudulle muiden alueen toimintaedellytysten heikkenemisen oheen. Maatalouden lopettaneiden pientilallisten tuli sopeutua siihen ja hakeutua muihin työmarkkina-asemiin. Muutos ei ole ollut kovin sulava.</p> <p>Harvaan asutun maaseudun kehityksen seurauksena ja sen osalta on huolestuttavaa, että työttömyysaste on korkein, pitkäaikaistyöttömien määrä ei ole alentunut kovinkaan ripeästi eikä toimeentulotuensaajien joukko ole pienentynyt nopeasti tällä vuosituhannella. Ne synkistävät entisestään kuvaa pelkän huoltosuhteen kertomasta heikosta tilasta. Tietyillä alueilla voisikin väittää olevan suuremman syrjäytymisen vaaran, joka johtaisi suurempaan suhteelliseen pitkäaikaistyöttömyyteen, toimeentulotukiluukulle ja suhteelliseen köyhyyteen.</p>
<p>- Ovatko tuloissa näkyvät muutokset ja tuista kohdistuvat vaikutukset olleet suurimmat syrjäisillä alueilla?</p> <p>- Miten kehitys on vaikuttanut maaseudun ihmisiin?</p> <p>- Millaiset tulot ovat suhteellisilla mittareilla maataloustuotantoa edelleen jatkavilla?</p>	<p>Harvaan asutun maaseudun väestön veronalaisten reaalityulojen kehitys on ollut heikointa tarkasteluperiodilla sekä absoluuttisesti että suhteutettuna saajaa kohden.</p> <p>Myös maataloustulon osalta harvaan asutun maaseudun tulokehitys romahti voimakkaimmin maatalouspolitiikan muutoksen seurauksena. Sittenkin kehitys on ollut maan keskimääräistä vastaavaa. Tilaa kohden maataloustulon kehitys on ollut parasta harvaan asutulla maaseudulla tukirahoituksen lisääntyneenä. Maataloutta jatkavien tulotaso on keskimäärin noussut vuodesta 1998 lähtien.</p> <p>Harvaan asutun maaseudun väestö on vähentynyt kaikkein eniten ja sitä on vauhdittanut voimakas muuttoliike. Työllisyydessä on jääty laman jättämälle tasolle, kun muussa maassa työllisten määrä on lisääntynyt. Taloudellinen huoltosuhte on heikoin harvaan asutulla maaseudulla, joka vaikeuttaa maaseudun ihmisten julkisten palveluiden tuottamista.</p>

	<p>Maataloustuotantoa jatkavien osalta maataloudessa työn tuottavuus on noussut ja tilakoot ovat kasvaneet. Tulojen kumulatiivinen kertymä on siirtynyt kohden korkeampia tuloluokkia. Tällä vuosituhannella tulokehitys on ollut nouseva, vaikkakin kaikkien veronalaisten tulojen kehitysvauhtia hitaampi.</p>
<p>- Missä määrin maataloudesta luopuminen on johtunut välittömästi maatalouspolitiikasta?</p> <p>- Onko tässä eroa alueittain tai tuotantosuunnittain tai, ja miten ne ovat eronneet ajallisesti?</p>	<p>Maatalouspolitiikan muutoksella on ollut vaikutusta. Maatalouden harjoittajien määrä on vähentynyt, joka on merkinnyt uuden työmarkkina-aseman etsimistä monille. Toiset ovat työllistyneet omalla alueellaan, mutta monet ovat muuttaneet pois. Tässä on voimakkaita alueellisia eroja.</p> <p>Maatalouspolitiikan suunnanmuutoksella on ollut odotetut vaikutukset alueellisesti, joten näiden realisoituminen osoittaa maatalouspolitiikan muutoksen vaikuttaneen. Pienet ja kotieläintilat ovat vähentyneet. Näin on erityisesti tapahtunut Itä- ja Pohjois-Suomessa ja harvaan asutulla maaseudulla ja maatalous on keskittynyt päätuotantoalueilleen.</p> <p>Esimerkiksi Etelä-Savon tilat ovat vähentyneet lähes 40 % vuodesta 1995 lähtien, kun Itä-Uudellamaalla on jääty runsaaseen 20 %:iin. Ensimmäisinä EU-jäsenyyden vuosina tilamäärät vähenivät nopeimmin.</p> <p>Harvaan asutun, ydinmaaseudun ja kaupunkien läheisen maaseudun tarkastelu toi esiin myös tuotantosuunnissa alueellisia eroja. Lypsykarjatalouden suhteen em. maaseututyypit eivät kuitenkaan eroa toisistaan. Sen sijaan viljanviljelytilojen määrä on kasvanut harvaan asutulla maaseudulla, kun niiden määrät ovat toisaalta vähentyneet kaupunkien läheisellä ja ydinmaaseudulla. Kehitys on ollut samansuuntainen myös kasvintuotannon osalta. Myös tuotantosuuntamuutokset ovat olleet alkuvuosi-painotteisia.</p> <p>Ydin- ja harvaan asutun maaseudun tilalukumäärän väheneminen on lähes 74 % koko maassa tapahtuneesta tilojen vähenemisestä vuosina 1995-2005. Maatiloista suhteellisesti eniten toimintansa lopetti harvaan asutulla maaseudulla. Alueen tilat ovat vähentyneet noin kolmanneksella, eli yli 7 000 tilalla. Se osaltaan selittää myös maatilatalouden tulojen suurinta vähentymistä harvaan asutulla maaseudulla.</p> <p>Lopettaneiden tilojen suhteellinen osuus on ollut vuoden 1995 tiloista 26,3 %, vuoden 1994 tiloista 30,1-37,4 % tilastolähteestä riippuen.</p>
<p>- Millä toimenpiteillä on kompensoitu menetyksiä?</p>	<p>Maatalouden lopettaneiden on täytynyt hakea uusi asema yhteiskunnasta. On jättäyditty työvoiman ulkopuolelle tai sosiaalietuuksien varaan. Osa on jäänyt työttömiksi omalle alueelleen ja suuri osa muuttanut alueelta pois. Harvempi on kytkenyt työllistymään harvaan asutulla maaseudulla.</p> <p>Maataloutta jatkavien tulokehitys on parhaiten kompensoitu (kansallisia) tukia lisäämällä, mikä osin johtuu EU:n interventiohintojen laskemisesta. Alkuvuosina ansiotulojen vähenemistä kompensoitiin maatalouden pääomatuloja lisäämällä, eniten harvaan asutulla maaseudulla. Sivuelinkeinoilla ei erityisesti harvaan asutulla maaseudulla ole kyetty muun maan tasoisesti kompensoimaan maataloustulojen laskua. Työ-/palkkatulojen ja tulonsiirtojen sekä muiden tulojen osuus on edelleen pienin harvaan asutulla maaseudulla.</p> <p>Muita mahdollisia vaihtoehtoisten tulojen lähteitä ovat metsätalous ja puunmyyntitulot. Metsätalouden pääomatulo kasvoi harvaan asutulla maaseudulla voimakkaimmin muihin tulolajeihin nähden EU-jäsenyyden alkuvuosina.</p> <p>Tulonmuodostus tulee maaseudulla pitkälti uusista lähteistä, joista erityisesti sosiaalietuuksien määrä on lisääntynyt. Sama koskee myös eläketulojen kasvua harvaan asutulla maaseudulla, vaikka niiden kehitys on ollut hitainta harvaan asutulla maaseudulla.</p> <p>Vahvimmin maaseudun kotitalouksien tulokehitystä on ylläpidetty kansallisen tulonsiirtoautomatiikan avulla. Kuntatason aineisto myös osoittaa, että alueen tulokehitykselle on ollut rasitteeksi maatalouden suhteellisen osuuden suuruus lähtötasona alueella, mutta mitä nopeammin maataloustulon osuus on alentunut, sitä parempaa tulokehitys koko alueella on ollut.</p>

Liite 2. Suomen maaseututyypit 2000 (Keränen ym. 2000).

Kajaanin Kehittämiskeskus Aluekehitys
Suomen Aluetutkimus FAR

Liite 3. Alue- ja maaseutupoliittinen järjestelmä Suomessa (YTR 2004).

Liite 4. Pitkittäisaineiston muuttujat

Alkuperäisen aineiston (n = 49 243 hlöä) 43 muuttujaa ja niihin tehdyt muutokset:

JNRO	Otoshenkilön järjestysnumero (korvaa henkilötunnuksen)
1 SP	Sukupuoli 1 = mies, 2 = nainen <i>Kommentti:</i> uusi koodaus: 0 = mies, 1 = nainen puuttuvat havainnot poistettu otoksesta <u>N = 49 220</u>
2 KUOLV	Kuolinvuosi (blanko = ei kuolinaikatietao)
3 IKA93-04	Ikä vuoden lopussa (blanko = kuollut tai ei kuulu maassa asuvaan väestöön) <i>Kommentti:</i> poistettu havainto, jos ikä < 4 vuotta vuonna 1993, ..., ikä < 15 vuotta vuonna 2004. Nämä toimenpiteet poistavat myös vuosina 1993-2004 kuolleet henkilöt. <u>N=47 207</u>
4 SIVS93-04	Siviilisäätty 1 = naimaton, 2 = aviossa, 3 = asumuserossa, 4 = leski, 5 = eronnut <u>N=47 207</u>
5 AMKUN93-04	Asuinmaakunta (vuoden lopussa) Päätellään asuinkuntatiedosta <u>N=47 207</u>
6 PTOIM193-04	Pääasiallinen toiminta vuoden lopussa 0 = työllinen, 1 = työtön, 3 = opiskelija /koululainen, 5 = varus- /siviilipalvelusmies, 6 = eläkeläinen (ei työttömyyseläkkeellä), 7 = työttömyys- eläkkeellä, 8 = muu, tuntematon <i>Kommentti:</i> vuoden 2004 koodaus muutettu vastaamaan muiden vuosien koo- dausta. <u>N=47 207</u>
7 AMAS193-04	Ammattiasema 0 = muu, tuntematon, ei-työllinen, 1 = palkansaaja, 2 = yrittäjä <i>Kommentti:</i> puuttuvat havainnot koodattu 0:ksi. Toimenpide hieman ehkä dataa vinouttava, sillä puuttuvia tietoja oli vain vuoden 2004 kohdalla (n. 16 000), jotka koodattiin vuoden 2003 tietojen pohjalta 0:ksi. <u>N=47 207</u> . Lisäksi tehty uusi muuttuja: AMMATTIASEMA 0 = ei-työllinen, muu, 1 = palkansaaja, 2 = muu yrittäjä, 3 = maatalousyrittäjä
8 TMKUN93-04	Työpaikan sijaintimaakunta (vuoden lopussa) Päätellään työpaikan sijaintikunnasta. <i>Kommentti:</i> Puuttuva tieto, jos ei työllinen (koodattu 0:ksi). <u>N=47 207</u>
9 ELAJI93,94	Eläkelaji 0 = ei eläkettä, 1 = vanhuuseläke, 2 = työkyvyttömyyseläke (toistaiseksi), 3 = työkyvyttömyyseläke (määräaikainen), 7 = työttömyyseläke, 8 = var- haiseläke <i>Kommentti:</i> tietoja vain vuosilta 1993 ja 1994 <u>N=47 207</u>
10 VELA95-04	Saanut vanhuuseläkettä 1 = kyllä, 0 = ei. <u>N=47 207</u>
11 TKELA95-04	Saanut työkyvyttömyyseläkettä 1 = kyllä, 0 = ei. <u>N=47 207</u>
12 YVELA99-04	Saanut yksilöllistä varhaiseläkettä (Huom: vuodet 1999-2004). 1 = kyllä, 0 = ei. <u>N=47 207</u>
13 TYELA95-04	Saanut työttömyyseläkettä 1 = kyllä, 0 = ei. <u>N=47 207</u>

14 MELA95-04	Saanut maatalouden erityiseläkettä 1 = kyllä, 0 = ei. <u>N=47 207</u>
15 OSELA93-04	Saanut osa-aikaeläkettä. 1 = kyllä, 0 = ei. <u>N=47 207</u>
16 PELA96-04	Saanut perhe-eläkettä (Huom: vuodet 1996-2004). 1 = kyllä, 0 = ei. <u>N=47 207</u>
17 TOL93-04	Työpaikan toimialakoodi (2-numerotaso) (TOL95 vuosille 1993-2000 ja TOL02 vuosille 2001-2004) <i>Kommentti:</i> Puuttuvia tietoja, vaikka työllinen. Puuttuvat tiedot koodattu 0:ksi. <u>N=47 207</u>
18 TYKE93-04	Työttömyyskuukaudet vuoden aikana <i>Kommentti:</i> paljon puuttuvia tietoja, lähdetty siitä, että nämä vastaavat ei-työttömyystilannetta eli muuttuja saa arvon 0 kk. <u>N=47 207</u>
19 TPATU93-04	Palkkatulot (ylimmän persentiilin tiedot korvattu ko. persentiilin keskiarvolla) <i>Kommentti:</i> tulo- ja tukitietomuuttujissa kaikki havainnot. <u>N=47 207</u>
20 TYRTU93-04	Yrittäjätulot (ylimmän persentiilin tiedot korvattu ko. persentiilin keskiarvolla)
21 TPAR93-04	Päivä- ja äitiysraha
22 TYOTUR93-04	Työttömyysturvaetuudet
23 KOHOTU93-04	Lasten kotihoidon tuki
24 SVATV93-04	Valtionveronalaiset tulot (ylimmän persentiilin tiedot korvattu ko. persentiilin keskiarvolla)
25 ASKUL95-04	Asuntokunnan yhteiset käyttötulot (ylimmän persentiilin tiedot korvattu ko. persentiilin keskiarvolla) <i>Kommentti:</i> muuttujasta käytetään myöhemmin nimeä ASKUNT
26 KULUYKS95-04	Asuntokunnan kulutusyksiköiden lukumäärä <i>Kommentti:</i> muilta kuin vuodelta 2004 puuttuu 99 % tiedoista. Muuttuja poistettu.
27 SVELAT93-04	Velat (ylimmän persentiilin tiedot korvattu ko. persentiilin keskiarvolla) <u>N=47 207</u>
28 PEKOKO93-04	Perheen henkilöluku 0 = perheeseen kuulumaton, 2 = 2 henkilöä, 3 = 3 henkilöä, jne., kunnes 20 = vähintään 20 henkilöä <u>N=47 207</u>
29 LAPS93-03	Lasten lukumäärä perheessä (Huom: vuoden 2004 tiedot puuttuvat). 0 = ei perheväestössä, ei lapsia perheessä, 1 = yksi lapsi, 2 = kaksi lasta, jne., kunnes 9 = vähintään kuusi lasta <u>N=47 207</u>
30 TYOL93-04	Työllisyyskoulutuksessa 1 = ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52 0 = ei ole ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52 <u>N=47 207</u>
31 KTUTKU93-04	Tutkintokoodi (3-numerotaso)

- Kommentti:* paljon puuttuvia tietoja (n. 50 %), jotka tulkittu ei tutkintoa tai alin aste -luokkaan, joka koodattu 100:ksi.
 Miltei jatkuva muuttuja, jonka %-osuudet v. 1993 ja v. 2004:
 301-399: keskiaste (79,5-76,0 %),
 511-581: alin korkea-aste (15,3-15,9 %),
 613-682: alempi korkeakouluaste (2,1-4,6%),
 712-782: ylempi korkeakouluaste (2,2-3,3 %),
 833-882: tutkijakoulutusaste (0,1 – 0,2 %) N=47 207
 Muuttujasta käytetään nimeä KOUL, joka saa arvot väliltä 100-882.
- 32 AMKO Ammattikoodi (2-numerotaso)
 (vuosilta 1993 (1980 luokitus) ja 1995, 2000, 2004 (2001 luokitus))
Kommentti: Paljon puuttuvia tietoja, koska henkilöt eivät työllisiä.
 Vuoden 1993 luokitukset täysin erilaisia verrattuna myöhempiin vuosiin. Hyvin vaikea koodata samoiksi, siksi vuoden 1995 tiedot kopioitu suoraan vuoden 1993 tietojen päälle. N=47 207
- 33 SOSE Sosioekonominen asema
 (vuosilta 1993 (1980 luokitus) ja 1995, 2000, 2004 (1989 luokitus))
Kommentti: vuoden 1993 koodaus tehty uudelleen vuoden 1989 luokituksen avulla. N=47 207
- 34 PTPATU93-04 Puolison palkkatulot
 (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
- 35 PTYRTU93-04 Puolison yrittäjätulot
 (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
- 36 PTPAR93-04 Puolison päivä- ja äitiysraha
- 37 PTYOTUR93-04 Puolison työttömyysturvaetuedet
- 38 PKOHOTU93-04 Puolison lasten kotihoidon tuki
- 39 PSVATV93-04 Puolison valtionveronalaiset tulot
 (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla).
- 40 MST93-MST04 Maaseututyypialue
 MST1 = kaupunkikeskukset, MST2 = muut kaupungit, MST3 = kaupunkien läheinen maaseutu, MST4 = ydinmaaseutu, MST5 = harvaan asuttu maaseutu
Kommentti: puuttuvat tiedot (alle 1 %) poistettu N = 46 078
- 41 TKA93-TKA04 Maatalouden tukialue
 TKA1 = A, TKA2 = B, TKA3 = C1, TKA4 = C2, TKA5 = C2P, TKA6 = C3P1, TKA7 = C3P2, TKA8 = C3P3, TKA9 = C3P4, TKA10 = C4P4, TKA11 = C4P5
Kommentti: Puuttuvat tiedot (2 henkilöä) poistettu N = 46 076
- 42 MUUT94-04 Muuttomuuttuja (Huom: vuodelta 1993 puuttuu)
 1 = asuinkunta sama kuin asuinkunta vuosi aiemmin
 0 = asuinkunta eri kuin asuinkunta vuosi aiemmin N = 46 076
- 43 PEND93-04 Pendelöintimuuttuja
 1 = asuinkunta sama kuin työpaikan kunta
 0 = asuinkunta eri kuin työpaikan kunta
Kommentti: tieto puuttuu, mikäli ei työllinen (koodattu 2:ksi). N = 46 076

Liite 5. Tulomuutos- ja ammattiasemasiirtymien mallien muuttujat.

Kategoriset 0/1 -muuttujat:

Siviilisääty:	SIVS01: 1 = naimaton, 0 = muu SIVS02: 1 = naimisissa, 0 = muu SIVS03: 1 = asumuserossa, 0 = muu SIVS04: 1 = leski, 0 = muu SIVS05: 1 = eronnut, 0 = muu
Maaseututyyppe:	MST01: 1 = kaupunkikeskukset, 0 = muu MST02: 1 = muut kaupungit, 0 = muu MST03: 1 = kaupunkien läheinen maaseutu, 0 = muu MST04: 1 = ydinmaaseutu, 0 = muu MST05: 1 = harvaan asuttu maaseutu, 0 = muu
Tukialue:	TKA01-11: 1 = TKAi (i = 1,...,11), 0 = muu, missä TKA01 = A, TKA02 = B, TKA03 = C1, TKA04 = C2, TKA05 = C2P, TKA06 = C3P1, TKA07 = C3P2, TKA08 = C3P3, TKA09 = C3P4, TKA10 = C4P4, TKA11 = C4P5
TYÖL	Työllisyyskoulutus 0 = ei ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52, 1 = ollut työllisyyskoulutuksessa viikolla 52
MUUT	Muuttomuuttuja 0 = asuinkunta eri kuin asuinkunta vuotta aiemmin 1 = asuinkunta sama kuin asuinkunta vuotta aiemmin
PTOIM	Pääasiallinen toiminta (vuoden lopussa) 0 = työllinen 1 = työtön 2 = yli 14 -vuotias 3 = opiskelija/ koululainen 5 = varus- tai siviilipalvelusmies 6 = eläkeläinen (ei työttömyyseläkkeellä) 7 = työttömyyseläkkeellä 8 = muu tai tuntematon
AMMATTIASEMA	Ammattiasema 0 = eläkeläinen, ei-työllinen, muu 1 = palkansaaja 2 = yrittäjä 3 = maatalousyrittäjä

Jatkuvat muuttujat:

IKÄ	Ikä vuonna t
AMKUN	Asuinmaakunta (arvot: 1,2,...,21). Mitä suurempi arvo, sitä pohjoisempi maakunta.
TYKE	Työttömyyskuukaudet vuoden aikana
KOUL	Koulutusasteen mittari (arvot: 100-882). Arvo kasvaa henkilön koulutusasteen noustessa.
PEKOKO	Perheen koko (1,2,3,... henkilöä). Muuttuja saa arvot 0,1,2,...

PALKKA	Palkkatulot, 1000 € (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
YMTULOT	Yrittäjätulot maataloudesta, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
YYTULOT	Yrittäjätulot muusta yritystoiminnasta, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
YRTULOT	Yrittäjätulot yritystoiminnasta kokonaisuudessa, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
YLTULOT	Eläketulot, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
PÄRAHA	Päivä- ja äitiysraha, 1000€
TYÖTUR	Työttömyysturvaetuudet, 1000€
KOTITU	Lasten kotihoidon tuki, 1000€
VELAT	Velat, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
VELAT2	Velat ²
VALT	Valtionveronalaiset tulot, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
PPALKKA	Puolison palkkatulot, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
PYMTULOT	Puolison yrittäjätulot maataloudesta, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
PYYTULOT	Puolison yrittäjätulot muusta yritystoiminnasta, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
PYRTULOT	Puolison yrittäjätulot yritystoiminnasta kokonaisuudessa, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
PYLTULOT	Puolison eläketulot, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)
PPÄRAHA	Puolison päivä- ja äitiysraha, 1000€
PTYÖTUR	Puolison työttömyysturvaetuudet, 1000€
PKOTITU	Puolison lasten kotihoidon tuki, 1000€
PVALT	Puolison valtionveronalaiset tulot, 1000€ (ylimmän persentiilin tiedot korvattu kyseisen persentiilin keskiarvolla)

$\Delta \ln$ ASKUNT Asuntokunnan käytettävissä olevan tulon vuosimuutos (%)

Muuttujat YMTULOT, YYTULOT ja YLTULOT on johdettu ammattiasemaa ja pääasiallista toimintaa kuvaavien muuttujatietojen avulla.

Liite 6. Tulomuutosmallien tulokset ammattiasemamuuttujan kanssa.

Taulukko 1 . Asuntokunnan käytettävissä olevien tulojen %-muutosten paneelimallin

$y_{it} = \alpha_i + \lambda_t + \beta' X_{it} + \varepsilon_{it}$ estimointitulokset.

MUUTTUJA	$\Delta \ln ASKUNT$		$\Delta \ln ASKUNT > 0$		$\Delta \ln ASKUNT < 0$	
	1 komp.	2 komp.	1 komp.	2 komp.	1 komp.	2 komp.
VAKIO	-0.492***	-0.258***	0.699***	0.595***	0.784*	-0.540***
SIVS02	-0.055***	-0.056***	-0.034***	-0.034***	-0.049***	-0.038***
SIVS03	-0.014	-0.017	-0.053	-0.048	-0.110**	-0.082**
SIVS04	0.025*	0.025*	0.025*	0.024**	-0.063***	-0.062***
SIVS05	-0.106***	-0.108***	-0.012	-0.013	-0.120***	-0.102***
MST02	0.036	0.036	-0.044	-0.045	0.049**	0.039**
MST03	0.076***	0.076***	-0.012	-0.012	0.048***	0.048***
MST04	0.090***	0.089***	0.035*	0.035***	0.020	0.025
MST05	0.088***	0.086***	0.050***	0.050**	-0.002	0.006
TKA02	-0.025*	-0.025*	0.003	0.003	-0.030*	-0.021
TKA03	-0.091***	-0.091***	0.017	0.016	-0.055**	-0.052**
TKA04	-0.018	-0.018	0.076***	0.076***	-0.022	-0.020
TKA05	-0.048	-0.047	0.026	0.028	-0.029	-0.055
TKA06	-0.017	-0.017	0.142***	0.141***	-0.048	-0.027
TKA07	-0.090	-0.090	0.322***	0.322***	-0.152**	-0.153**
TKA08	0.008	0.005	0.162**	0.161**	-0.142***	-0.090*
TKA09	-0.065	-0.069	0.077	0.073	0.099	0.111
TKA010	-0.032	-0.029	0.083	0.086	-0.073	-0.089
TKA011	-0.158	-0.153	0.1459	0.147	-0.314	-0.389
TYOL	-0.010	-0.010	-0.0003	-0.002	-0.023*	-0.015
MUUT	0.026***	0.026***	-0.317***	-0.317***	0.223***	0.223***
AMMATTIASEMA01	0.023***	0.027***	-0.033***	-0.040***	0.092**	0.058***
AMMATTIASEMA02	-0.003	0.0005	-0.013	-0.017	0.074**	0.023*
AMMATTIASEMA03	-0.016	-0.009	-0.016	-0.022*	0.075*	0.028**
IKA	0.005***		-0.002***		-0.030***	
AMKUN	-0.0005	-0.0005	-0.0001*	-0.0001*	-0.0002***	-0.0002**
TYKE	-0.004***	-0.004***	0.0003	0.0001	0.001***	-0.0006
KOUL	0.015***	0.015***	0.003	0.004	-0.013***	-0.012***
PEKOKO	0.062***	0.062***	-0.008***	-0.008***	0.057***	0.056***
VELAT	-0.0003	-0.0003	0.0001***	0.0001***	0.0002	-0.0001***
R ²	0.054	0.059	0.426	0.427	0.376	0.437
DW	2.81	2.84	1.88	1.86	1.51	1.52

Liite 7. Logit-, MLogit- ja PLogit-mallien selityksasteet ja ennustevoimakkuus

Logit –malli

Number of observations: 23235
 Number of parameters: 43
 Iterations completed: 6
 Log likelihood function: -12903.71
 Restricted log likelihood: -16099.43
 Chi squared: 6391.45
 Hosmer-Lemeshow chi-squared = 895.84
 Proportions P0= 0.488, P1= .512
 N = 23235 N0= 11357, N1= 11878
 McFadden $R^2 = 0.198$
 Cramer $R^2 = 0.235$
 Ben./Lerman $R^2 = 0.635$
 Akaike I.C. 1.114
 Schwarz I.C. 1.129

=====
 Analysis of Binary Choice Model Predictions Based on Threshold = 0.5

Prediction Success

 Sensitivity = actual 1s correctly predicted 74.263%
 Specificity = actual 0s correctly predicted 70.969%
 Positive predictive value = predicted 1s that were actual 1s 72.793%
 Negative predictive value = predicted 0s that were actual 0s 72.502%
 Correct prediction = actual 1s and 0s correctly predicted 72.653%

Prediction Failure

 False pos. for true neg. = actual 0s predicted as 1s 29.031%
 False neg. for true pos. = actual 1s predicted as 0s 25.737%
 False pos. for predicted pos. = predicted 1s actual 0s 27.207%
 False neg. for predicted neg. = predicted 0s actual 1s 27.498%
 False predictions = actual 1s and 0s incorrectly predicted 27.347%
 =====

MLogit –malli

Number of observations: 23235
 Number of parameters: 123
 Iterations completed: 27
 Log likelihood function: -17611.10
 Restricted log likelihood: -24375.64
 Chi squared: 13529.07
 McFadden $R^2 = 0.277$
 Akaike I.C. 1.526
 Bayesian I.C. 1.569

Frequencies of actual & predicted outcomes
 Predicted outcome has maximum probability.

Actual	Predicted				Total
	0	1	2	3	
0	6358	44	0	1750	8152
1	361	186	0	2076	2623
2	64	21	0	497	582
3	1530	113	0	10235	11878

PLogit –malli

Number of observations: 49992
 Number of parameters: 39
 Iterations completed: 90
 Log likelihood function: -14484.25
 Random Effects Logit Model for Panel Data
 Variance decomposition: Rho = 0.790
 Var[e] = 3.289

Var[u] = 12.438
Akaike I.C. 0.581
Bayesian I.C. 0.587

```
=====  
Analysis of Binary Choice Model Predictions Based on Threshold = 0.5  
-----  
Prediction Success  
-----  
Sensitivity = actual 1s correctly predicted          67.606%  
Specificity = actual 0s correctly predicted          83.311%  
Positive predictive value = predicted 1s that were actual 1s 73.587%  
Negative predictive value = predicted 0s that were actual 0s 75.460%  
Correct prediction = actual 1s and 0s correctly predicted 74.744%  
-----  
Prediction Failure  
-----  
False pos. for true neg. = actual 0s predicted as 1s 16.689%  
False neg. for true pos. = actual 1s predicted as 0s 32.394%  
False pos. for predicted pos. = predicted 1s actual 0s 24.440%  
False neg. for predicted neg. = predicted 0s actual 1s 21.808%  
False predictions = actual 1s and 0s incorrectly predicted 22.814%  
=====
```

Liite 8. Pääasiallisen toiminnan siirtymätaulut eri maaseututyypeillä.

Harvaan asuttu maaseutu (maaseututyyppi 5)

Pääasiallinen toiminta vuonna 1993	Pääasiallinen toiminta vuonna 2004							
	Työlinen	Työtön	Opiskelija	Palveluksessa	Eläkeläinen	Työttömyyseläk.	Tuntematon	Kuollut 1994-2004
Työllinen 10 066 hlöä 85.9 %	5 956 59.2%	432 4.3%	53 0.5%	0 0.0%	3 029 30.1%	75 0.7%	138 1.4%	383 3.8%
Työtön 945 hlöä 8.1 %	558 59.0%	171 18.0%	5 0.5%	0 0.0%	135 14.3%	25 2.6%	33 3.5%	18 1.9%
4v < ikä <14v 211 hlöä 1.8 %	166 78.7%	12 5.7%	24 11.4%	2 0.9%	1 0.5%	0 0.0%	6 2.8%	0 0.0%
Opiskelija 302 hlöä 2.6 %	267 88.4%	15 5.0%	7 2.3%	3 1.0%	8 2.6%	0 0.0%	8 2.6%	2 0.7%
Palveluksessa 35 hlöä 0.3 %	33 94.3%	1 2.9%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	1 2.9%
Eläkeläinen 15 hlöä 0.1%	5 33.3	1 6.7%	0 0.0%	0 0.0%	8 53.3%	0 0.0%	0 0.0%	1 6.7%
Työttömyyseläk. 0 hlöä 0.0 %	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Tuntematon 139 hlöä 1.2 %	114 82.0%	10 7.2%	4 2.9%	0 0.0%	6 2.9%	0 0.0%	4 2.9%	3 2.2%
Yhteensä 11 713 hlöä 100.0 %	7 099 60.6%	642 5.5%	93 0.8%	2 0.0%	3 180 27.1%	100 0.9%	189 3.5%	408 3.5%

Ydinmaaseutu (maaseututyyppi 4)

Pääasiallinen toiminta vuonna 1993	Pääasiallinen toiminta vuonna 2004							
	Työlinen	Työtön	Opiskelija	Palveluksessa	Eläkeläinen	Työttömyyseläk.	Tuntematon	Kuollut 1994-2004
Työllinen 19 454 hlöä 83.6 %	12 447 64.0%	483 2.5%	65 0.3%	0 0.0%	5 485 28.2%	69 0.4%	214 1.1%	691 3.6%
Työtön 1 724 hlöä 7.4 %	1 207 70.0%	206 11.9%	23 1.3%	0 0.0%	171 9.9%	43 2.5%	40 2.3%	34 2.0%
4v < ikä <14v 753 hlöä 3.2 %	578 76.8%	24 3.2%	101 13.4%	18 2.4%	0 0.1%	0 0.0%	21 2.8%	10 1.3%
Opiskelija 837 hlöä 3.6 %	752 89.8%	31 3.7%	21 2.5%	1 0.1%	3 0.4%	0 0.0%	18 2.2%	11 1.3%
Palveluksessa 104 hlöä 0.4 %	97 93.3%	4 3.8%	0 0.0%	0 0.0%	1 1.0%	0 0.0%	1 1.0%	1 1.0%
Eläkeläinen 40 hlöä 0.2 %	12 30.0%	1 2.5%	0 0.0%	0 0.0%	23 57.5%	0 0.0%	0 0.0%	4 10.0%
Työttömyyseläk. 0 hlöä 0.0 %	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Tuntematon 349 hlöä 1.5 %	295 84.5%	20 5.7%	6 1.7%	0 0.0%	11 3.2%	0 0.0%	11 3.2%	6 1.7%
Yhteensä 23 261 hlöä 100.0 %	15 388 66.6%	769 3.3%	216 0.9%	19 0.1%	5 695 24.5%	112 0.5%	305 1.3%	757 3.3%

Kaupunkien läheinen maaseutu (maaseututyyppi 3)

Pääasiallinen toiminta vuonna 1993	Pääasiallinen toiminta vuonna 2004							
	Työlinen	Työtön	Opiskelija	Palveluksessa	Eläkeläinen	Työttömyyseläk.	Tuntematon	Kuollut 1994-2004
Työllinen 6 952 hlöä 82.8 %	4 297 61.8%	193 2.8%	20 0.3%	0 0.0%	2 064 29.7%	43 0.6%	79 1.1%	256 3.7%
Työtön 630 hlöä 7.5 %	438 69.5%	80 12.7%	7 1.1%	0 0.0%	67 10.6%	16 2.5%	13 2.1%	9 1.4%
4v < ikä <14v 278 hlöä 3.3 %	195 70.1%	15 5.4%	49 17.6%	3 1.1%	0 0.0%	0 0.0%	14 5.0%	2 0.7%
Opiskelija 346 hlöä 4.1 %	289 83.5%	18 5.2%	17 4.9%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	16 4.6%	6 1.7%
Palveluksessa 39 hlöä 0.5 %	39 97.4%	1 2.6%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Eläkeläinen 11 hlöä 0.1 %	2 18.2%	0 0.00%	0 0.0%	0 0.0%	8 72.7%	0 0.0%	0 0.0%	1 9.1%
Työttömyyseläk. 0 hlöä 0.0 %	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Tuntematon 139 hlöä 1.7 %	105 75.5%	15 10.8%	1 0.7%	0 0.0%	4 2.9%	0 0.0%	12 8.6%	2 1.4%
Yhteensä 8 395 hlöä 100.0 %	5 364 63.9%	322 3.8%	94 1.1%	3 0.0%	2 143 25.5%	59 0.7%	134 1.6%	276 3.3%

Muut kaupungit (maaseututyppi 2)

Pääasiallinen toiminta vuonna 1993	Pääasiallinen toiminta vuonna 2004							
	Työllinen	Työtön	Opiskelija	Palveluksessa	Eläkeläinen	Työttömyyseläk.	Tuntematon	Kuollut 1994-2004
Työllinen 732 hlöä 75.9 %	466 63.7%	37 5.1%	4 0.5%	0 0.0%	183 25.0%	5 0.7%	11 1.5%	26 3.6%
Työtön 72 hlöä 7.5 %	52 72.2%	9 12.5%	2 2.8%	0 0.0%	4 5.6%	1 1.4%	4 5.6%	0 0.0%
4v < ikä <14v 48 hlöä 5.0 %	29 60.4%	1 2.1%	14 29.2%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	8 6.3%	1 2.1%
Opiskelija 83 hlöä 8.6 %	70 84.3%	5 6.0%	5 6.0%	0 0.0%	1 1.2%	0 0.0%	1 1.2%	1 1.2%
Palveluksessa 1 hlöä 0.1 %	0 0.0%	0 0.0%	1 100.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Eläkeläinen 2 hlöä 0.2 %	1 50.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	1 50.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Työttömyyseläk. 0 hlöä 0.0 %	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Tuntematon 27 hlöä 2.8 %	24 88.9%	1 3.7%	0 0.0%	0 0.0%	2 7.4%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Yhteensä 965 hlöä 100.0 %	642 66.5%	53 5.5%	26 2.7%	0 0.0%	191 19.8%	7 0.6%	19 2.0%	28 2.9%

Keskuskaupungit (maaseututyppi 1)

Pääasiallinen toiminta vuonna 1993	Pääasiallinen toiminta vuonna 2004							
	Työllinen	Työtön	Opiskelija	Palveluksessa	Eläkeläinen	Työttömyyseläk.	Tuntematon	Kuollut 1994-2004
Työllinen 3 164 hlöä 72.5 %	2 052 64.9%	106 3.4%	15 0.5%	0 0.0%	794 25.1%	23 0.7%	58 1.8%	116 3.7%
Työtön 437 hlöä 10.0 %	286 64.5%	62 14.2%	9 2.1%	0 0.0%	2 9.6%	11 2.5%	15 3.4%	16 3.7%
4v < ikä <14v 286 hlöä 6.6 %	178 62.2%	18 6.3%	62 21.7%	11 3.8%	0 0.0%	0 0.0%	14 4.9%	3 1.0%
Opiskelija 336 hlöä 7.7 %	271 80.7%	28 8.3%	13 3.9%	0 0.0%	2 0.6%	0 0.0%	19 5.7%	3 0.9%
Palveluksessa 19 hlöä 0.4 %	18 94.7%	0 0.0%	1 5.3%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Eläkeläinen 11 hlöä 0.3 %	4 36.4%	1 9.1%	0 0.0%	0 0.0%	5 45.5%	0 0.0%	1 9.1%	0 0.0%
Työttömyyseläk. 1 hlöä 0.0 %	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	1 100.0%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%
Tuntematon 108 hlöä 2.5 %	79 73.1%	15 13.9%	0 0.0%	0 0.0%	5 4.6%	0 0.0%	5 4.6%	4 3.7%
Yhteensä 4 362 hlöä 100.0 %	2 884 66.1%	230 5.3%	100 2.3%	11 0.3%	849 19.5%	34 0.8%	112 2.6%	142 3.3%

Liite 9. Kuolinikä vuosina 1994 – 2005 suhteessa eri taustamuuttujiin.

Taulukko 1. Sukupuoli ja kuolinikä vuosina 1994-2005.

Sukupuoli	kuolinikä (km)	lkm	hajonta
Mies	58.24	1325	10.84
Nainen	58.94	510	10.92
Yhteensä	58.43	1 835	10.86

Taulukko 2. Pääasiallinen toiminta vuonna 1993 ja kuolinikä vuosina 1994-2005 (työttömyyseläkeläisiä oli vain yksi, hän ei kuollut vuosina 1994-2005).

Pääasiallinen toiminta	kuolinikä (km)	lkm	hajonta
0=työllinen	59.15	1 709	10.25
1=työtön	52.34	89	11.41
2=4-14-vuotias	21.00	5	1.87
3=opiskelija / koululainen	30.66	9	10.67
5=varusmies	27.66	3	4.04
6=eläkeläinen	58.00	7	6.53
8=muu, tuntematon	46.15	13	9.22
Yhteensä	58.43	1 835	10.86

Taulukko 3. Ammattiasema vuonna 1993 ja kuolinikä vuosina 1994-2005.

Ammattiasema	kuolinikä (km)	lkm	hajonta
1=palkansaaja	55.04	149	10.15
2=yrittäjä	59.54	1560	10.18
3=ei-työllinen, tuntematon, muu	48.64	126	13.76
Yhteensä	58.43	1 835	10.86

Taulukko 4. Maaseututyypit vuonna 1993 ja kuolinikä vuosina 1994-2005.

Maaseututyyppi	kuolinikä (km)	lkm	hajonta
Keskuskaupungit	58.39	140	11.38
Muut kaupungit	58.72	29	9.58
Kaupunkien läheinen maaseutu	59.03	313	11.07
Ydinmaaseutu	58.03	869	10.83
Harvaan asuttu maaseutu	58.75	479	10.74
Yhteensä	58.43	1 830	10.87

Liite 10. Maatalouden päätukialueet (Lähde: http://www.mmm.fi/attachments/5grdXRPII/5l3gtq2oH/Files/CurrentFile/Paatukialueet_kartta.pdf)

